

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞINA
BAĞLI KURUMLARDAKİ KORUNMAYA MUHTAÇ
ÇOCUKLARA YÖNELİK
DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNE
NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şule EFE

BURSA - 2022

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞINA
BAĞLI KURUMLARDAKİ KORUNMAYA MUHTAÇ
ÇOCUKLARA YÖNELİK
DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNE
NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şule EFE

**Danışman
Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ**

BURSA - 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi/Çalışması olarak sunduğum “**Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

08/02/2022

Tarih ve İmza

Adı Soyadı	: Şule EFE
Öğrenci No	: 701821064
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Eğitimi
Tezin Türü	: Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı/Konusu: “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlardan oluşan toplam xi + 144 sayfalık kısmına ilişkin, 09/02/2021 tarihinde şahsım tarafından (Turnitin) adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alıştırım alan özgürlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç/dahil
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışma Özgünlük Rapor Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/02/2022

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Şule EFE
Öğrenci No:	701821064
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Eğitimi
Statüsü:	Yüksek Lisans

Danışman

Doç. Dr. Turgay Gündüz

09/02/2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda **701821064** numaralı Şule EFE'nin hazırladığı “**Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma**” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 11/03/2022 günü 11.00 – 12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin BAŞARILI / BAŞARISIZ olduğuna OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi
Üye

ÖZET

Yazar adı soyadı : Şule EFE
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim dalı : Din Eğitimi
Tezin niteliği : Yüksek Lisans
Mezuniyet tarihi : .../.../2022
Tez danışmanı : Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ

AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞINA BAĞLI KURUMLARDAKİ KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Sevgi Evleri, Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezleri'nde sunulan din ve değerler eğitiminin incelenmesini hedefleyen bir alan araştırmasıdır. Çalışmada araştırma metodu olarak anlamı ve derinliği önceleyen nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmanın amacına ve belirlenen konuya yönelik kapsamlı veri elde etmek amacıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmadaki örneklem grubunu, uygunluk düzeyine göre amaçlı olarak seçilen kurumlarda görevli 27 Diyanet personeli oluşturmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularına katılımcıların verdikleri cevapların derlenmesi ile elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz yöntemine tabi tutularak çözümleme yapılmıştır. Araştırmada önce korunmaya muhtaç çocuklar akabinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurum bakımı altındaki korunmaya muhtaç çocuklara yönelik faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Diyanet personelinin görüş ve düşünceleri perspektifinde kurum bakımı bünyesindeki korunmaya muhtaç çocuklara verilen mevcut din ve değerler eğitiminin gerekliliği ve önemi, yetersiz ve iyileştirilebilir yönlerinin tespit edilmesi, çocukların sunulan din hizmetlerine ilişkin beklentilerinin ve ihtiyaçlarının saptanması, personelin karşılaştığı sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu hususlarda görüş, öneri ve sunulabilir yöntemlere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Din Eğitimi, Değerler Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

Name & surname : Şule EFE
University : Bursa Uludag University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Subfield : Religious Education
Degree Awarded : Master of Arts (MA)
Degree Date : .../.../2022
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Turgay GÜNDÜZ

A QUALITATIVE RESEARCH ON RELIGIOUS AND VALUES EDUCATION ACTIVITIES FOR CHILDREN IN NEED OF PROTECTION IN INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF FAMILY AND SOCIAL SERVICES

This study is a field research that aims to examine religious and value education given by the Presidency of Religious Affairs in the Houses of Affection (Sevgi Evleri), Child Houses (Çocuk Evleri) and Children Support Centers (Çocuk Destek Merkezleri). In the research method of this study, the qualitative method is adopted that prioritizes meaning and depth. An in-depth interview technique is used to obtain comprehensive data on the purpose of the study and the determined subject. The sample of this study consisted of 27 Religious employees in charge of these institutions who are selected by considering their convenience level. The data obtained by compiling the answers to the semi-structured interview questions posed to the participants were analyzed using the content and descriptive analysis method. In the research, firstly the children who needed to be protected and then the activities of the Presidency of Religious Affairs for the children who needed to be protected under the care of the institution were discussed. In the last part of the study, issues such as the necessity and importance of the current education of religion and values given to children in need of protection in institutional care, determining the inadequate and improvable aspects, determining the expectations and needs of the children regarding the religious services provided, and identifying the problems faced by the personnel are revealed in the perspective of the opinions and thoughts of the Religious personnel. Opinions, suggestions and methods that can be presented are included on these issues.

Keywords: Children who Needed to Be Protected, Religious Education, Values Education, Informal Religious Education, Social Services

ÖNSÖZ

Toplumun bir parçası olan kurum bakımındaki korunmaya muhtaç çocukların din ve değer olgusunun doyurulması, dini konulara olan ilgi ve meraklarının karşılık bulabilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulan din ve değerler eğitiminin verilmesi elzemdir. Bu eğitim, çocukların inanç gelişimlerini sağlıklı şekilde sürdürebilmelerine ve içinde bulundukları olumsuz duygu durumunu bertaraf etmelerine vesile olacaktır. Fakat kurumlarda verilen bu din hizmetinin çocukların ihtiyaçlarını gözeterek belirlenmiş olması, zamanın getirdiği düşünsel ve duygusal değişimlere göre revize edilerek sunulması hizmetin sıhhati ve verimliliği açısından oldukça mühimdir. Bu alanda yapılan araştırmaların yeterli veya güncel olmaması konuyu tekrar ele almanın önemini göstermiştir. Nitekim araştırma süresince kurumlarda bizzat din hizmeti sunan kişilerin beyanları da bu sahadaki çalışmaların gerekliliğini destekler niteliktedir.

Bu çalışmada kurumlarda sunulan mevcut din ve değerler eğitimindeki eksikliklerin tespit edilmesi, bu doğrultuda yapılacak olan iyileştirmelere imkân sunulması ve yeni faaliyetlere katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırmanın neticelerinin ilerleyen dönemlerde vücuda getirilecek diğer çalışmalara rehberlik etmesini temenni ederim.

Araştırma süresince pandemi şartlarına rağmen çalışmalarında kolaylık sağlayan, vakit ayırıp samimiyet ve açıklıkla tecrübelerini paylaşan Bursa İl ve İlçe Müftülüğünde görevli tüm katılımcılara ve araştırmam için gerekli belgelere ulaşma imkânı sağlayan Diyanet personeline teşekkür ederim.

Tez süresince desteğini daima hissettiğim, bilgi birikimi, çalışma disiplini, akademik perspektifi ve değerli tecrübeleriyle bana rehberlik eden saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Turgay Gündüz'e müteşekkirim.

Maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiren, dualarını üzerimden eksik etmeyen, beni özveri ile yetiştiren pek kıymetli annem Cemile Budak ve babam İbrahim Budak başta olmak üzere bana güvenen, emek veren, fedakârlık gösteren tüm aile fertlerime şükranlarımı sunuyorum.

Hayatımın her sürecinde olduğu gibi bu süreçte de kavli ve fiilî desteğiyle yanımda olan değerli dostum Merve Zeybel'e ve beni yüreklendiren, dualarını esirgemeyen şükür sebebi bildiğim dostlarıma çok teşekkür ediyorum.

Bu süreçte sabır gösterip yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, bakış açısıyla çalışmama katkı sunan, güveni ve sevgisiyle en büyük destekçim, eşim Muhammed Efe'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmadaki kusurlar kuşkusuz şahsımdan, güzellikler ise destekçilerimden kaynaklanmaktadır. Bu araştırmanın hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Şule EFE

Bursa, 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
2.1. Araştırmanın Örneklemi.....	3
2.2. Veri Toplama Süreci	3
2.3. Veri Analiz Süreci.....	4
3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	5
4. İLGİLİ LİTERATÜR.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR	
1. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR.....	8
2. TARİHSEL SÜREÇTE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK.....	9
2.1. Hz. Peygamber Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuk.....	9
2.2. Osmanlı Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuk	12
2.3. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Korunmaya Muhtaç Çocuk.....	16
3. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN KURUM BAKIM YÖNTEMLERİ	20
4. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ	23
İKİNCİ BÖLÜM	
KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	
1. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARDA DİN EĞİTİMİ.....	29

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA İLİŞKİN FAALİYETLERİ	34
2.1. Diyanet Personeline Yönelik Verilen Hizmet İçi Eğitim Programı.....	42
2.2. Müfredat Kapsamında “Etkinliklerle Değerler Eğitimi” Kitabı	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BULGULAR VE YORUMLAR	
1. KATILIMCILARIN GENEL ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN VERİLER.....	53
2. KATILIMCILARIN KURUM BAKIMI ALTINDAKİ ÇOCUKLARIN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	55
2.1. Kurumlarda Çocuklara Verilen Din ve Değerler Eğitiminin Gerekliliğine Yönelik Görüşler.....	55
2.2. Çocukların En Çok Öğrenme İhtiyacı Duydukları Konulara Yönelik Görüşler	65
2.3. Kurumlarda Sunulan Din ve Değerler Eğitiminde Yaşın Etkisine Yönelik Görüşler.....	73
2.4. Çocukların En Çok İhtiyaç Duyduğu Konulara Yönelik Görüşler.....	78
2.5. Kurumlarda Verilen Din ve Değerler Eğitiminin Çocuklardaki Kazanımlarına Yönelik Görüşler.....	87
3. KATILIMCILARIN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HİZMETLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ	91
3.1. Diyanet Personelinin Hizmet İçi Eğitime İlişkin Görüşleri	91
3.2. Diyanet Personelinin Müfredata İlişkin Görüşleri	99
3.3. Diyanet Personeli ve Kurum Personelinin İş Birliği Durumuna İlişkin Görüşler	107
4. KATILIMCILARIN MESLEKİ ÖZ YETERLİLİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ.....	113
4.1. Diyanet Personelinin Görevindeki Yeterliliğe İlişkin Görüşleri	113
4.2. Diyanet Personelinin Zorlandıkları Konulara İlişkin Görüşler	119
4.3. Kurumlarda Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşler	125
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	133
KAYNAKÇA	138
EKLER.....	143

TABLÖLAR

Tablo 1: Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler _____	54
Tablo 2: Kurumlarda Verilen Din ve Değerler Eğitiminin Verilmesi Gerekliliğine Dair Görüşler _____	55
Tablo 3: Çocukların En Çok Sordukları veya İlgiğini Çeken Konular _____	65
Tablo 4: Din ve Değerler Eğitiminde Yaşın Etkisine Yönelik Görüşler _____	74
Tablo 5: Çocukların En Çok İhtiyaç Duyduğu Konulara Yönelik Görüşler _____	78
Tablo 6: Din ve Değerler Eğitiminin Çocuklardaki Kazanımlarına Yönelik Görüşler _____	87
Tablo 7: Akademik Eğitim İhtiyacına İlişkin Görüşler _____	97
Tablo 8: Personelin Zorlandığı Konulara İlişkin Görüşler _____	119
Tablo 9: Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşler _____	125

KISALTMALAR

AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Bkz	: Bakınız
bs.	: Baskı
c	: Cilt
Ç.E.	: Çocuk Evleri
çev.	: Çeviren
ÇODEM	: Çocuk Destek Merkezi
ÇOKİM	: Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. veya haz.	: Editör/ Yayına hazırlayan
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.E.	: Sevgi Evleri
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
sy	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Toplumda madden veya manen eksikliğe uğramış bireylerin çevreye uyumunu kolaylaştırarak güvenli bir hayat sürmeleri, her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi için verilen sosyal hizmetin muhatap kitlesi dezavantajlı bireylerdir. Toplumsal destek rolünü üstlenen bu hizmetin muhataplarının geniş bir kısmını ise ihmal ve istismara maruz kalmış ve kısmi mahrumiyet yaşamış korunmaya muhtaç çocuklar oluşturur. Merkezi ögesi, ihtiyaçları doğrultusunda birey ve sosyal gruplarla ilgilenmek olan sosyal hizmet kavramının sistemi ve işleyişi sürekli değişkenlik göstermiş olsa da temelde toplumdaki bireylerin çeşitli sebepler dolayısıyla ortaya çıkan eksiklik ve yetersizlikleri üzerinden şekillenmektedir.¹

Aileden mahrum olan kurum bakımı altındaki çocukların temel bakım ihtiyaçlarının yanında çevresel ve psikolojik tehditlere karşı güvenlik gereksinimi, topluma kazandırma zorunluluğu ve ruhsal tekâmülleri için disiplinler arası bir yaklaşımla hareket edilmesi ve devamlı bir arayış içinde olunması gerekmektedir. Bu disiplinlerin önemli bir ayağı olan; çocukları manevi yokluk ve yoksunluk çıkmazından kurtararak kişilik gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ile iş birliği içerisinde hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bu gruba yönelik hizmet alanını her geçen gün artırarak devam ettirmektedir.

Hayatın olumsuzluklarıyla erken yaşlarda tanışmak zorunda kalan çocukların duygusal ve sosyal hayatını etkileyen birçok psikososyal sorun yaşadığı bilinmektedir. Bu hususta çocuklara verilen din ve değerler eğitiminin, yaşamış oldukları olumsuz duygu durumlarını bertaraf etmesinde büyük rol oynayacağı öngörülmektedir. Çünkü sunulacak din ve değerler eğitimi, çocukların karşılaştıkları problemlerle baş etmelerini, ahlaki olgunluğa ulaşmalarını, iyi ve kötüyü ayırt etme melekelerini geliştirmelerini ve topluma uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır.

¹ Can Tuncay, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri* (İstanbul: Beta Yayınları, 1992), 58.

Bu çalışmanın konusu, ASHB bünyesindeki Sevgi Evleri, Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezleri'nde hizmet sunan din görevlilerinin DİB aracılığı ile verilen din ve değerler eğitimi faaliyetlerine ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu doğrultuda ihmal edilme, istismar edilme, şiddete maruz kalma gibi maddi ve manevi yoksunluklar yaşamış kurum bakımı altındaki çocuklara verilen mevcut din ve değerler eğitiminin değerlendirilmesi, hizmet süresince yaşanan aksaklıkların ve karşılaşılan problemlerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada Diyanet personelinin görüş ve düşünceleri perspektifinde elde edilen verilerden hareketle mevcut din ve değerler eğitiminin yetersiz ve iyileştirilebilir yönlerinin tespit edilmesi, çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda sunulabilir yöntemler belirlenmesi, personelin karşılaştığı sorunların çözümü için gerekli öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Üç bölümden oluşan araştırmada öncelikle korunmaya muhtaç çocuk kavramına, tarihsel sürecine ve korunmaya muhtaç çocukların genel özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde korunmaya muhtaç çocuklarda din eğitimi, DİB'in kurum bakımındaki çocuklara yönelik sunduğu eğitim faaliyetlerinin zaman içindeki seyri, mevcut olan sistem, yöntem, müfredat ve Diyanet personeline verilen hizmet içi eğitim seminerleri ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde Diyanet personelinin görüşleri çerçevesinde araştırma öncesinde belirlenen temel sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kurum bakımı altındaki çocuklara din ve değerler eğitimi verilmesinin önemi ve gerekliliği nedir?
2. Korunmaya muhtaç çocukların din ve değerler eğitimi konusundaki ihtiyaçları ne yöndedir?
3. Kurumlarda uygulanan mevcut din ve değerler eğitimi müfredatının kapsamı, sınırlılıkları ve iyileştirilebilir yönleri nelerdir?
4. Kurumlarda görev alan Diyanet personeline yönelik verilen hizmet içi eğitimin kapsamı ve yeterlilik düzeyi nedir?
5. Diyanet personelinin kurumlarda din ve değerler eğitimi verirken karşılaştıkları sorunlar, zorluklar ve aksaklıklar nelerdir?
6. Diyanet personelinin kurumlardaki görevlerine ilişkin kendi yeterlilik düzeyleri hakkındaki düşünceleri ne yöndedir?

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada insanların olayları nasıl yaşadıklarını ve anlamlandırdıklarını ele alan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Anlama ve özgünlüğe öncelik veren bu yöntem, araştırılan konunun tüm boyutları ile incelenme imkânını sağlamaktadır.² Ayrıca bu çalışmada, araştırma konusunu etkileyen ve konudan bizzat etkilenen bireylerin bakış açısına ihtiyaç duyulan çalışmalarda uygulanabilecek yöntemlerden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma konusuna dair hazırlanmış yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular ile katılımcıların konuya ilişkin düşüncelerine, deneyimlerine ve önerilerine ulaşmak hedeflenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak gerçekleştirilen görüşmelerde araştırma konusunun merkezde kalması, görüşlerin netleştirilmesi ve detaylandırılması için görüşme sürecinde gerektiğinde sorulara yön verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılmış ve katılımcılar, araştırma konusu bağlamında belirlenen kısıtlara göre seçilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırılan olay ve olguların betimlenmesinde ve derinlemesine çalışılmasına imkân verir. Bu yöntemde asıl hedef, çalışmanın konusuna ve amacına uygun nitelikli ve anlamlı sonuç elde edecek sayıda kişiye ulaşmaktır.³ Bu doğrultuda Bursa İl Müftülüğü ve İlçe Müftülüklerinde görevli olan Çocuk Evleri, Sevgi Evleri veya Çocuk Destek Merkezlerinde en az bir yıl din ve değerler eğitimi hizmeti sunmuş kişiler arasından gönüllülük esasına göre belirlenen 15 kadın ve 12 erkek olmak üzere toplam 27 Diyanet personeli örnekleme dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama sürecinde 11 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu oluştururken muhatap tarafından anlaşılır olmasına, yönlendirici olmamasına ve araştırma konusunun bağlamından uzak kalmamasına dikkat edilmiştir. Görüşme formu taslak halinde oluşturulduktan sonra içeriğinin ve geçerliliğinin kontrolü için alanında

² Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 83.

³ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 107.

uzman iki akademisyene ve iki Diyanet görevlisine danışılmış, değerlendirmeleri göz önüne alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır.⁴

Araştırma için gerekli etik kurul raporu⁵ alındıktan sonra araştırma örnekleme uygun katılımcılarla telefon üzerinden görüşülerek randevu alınmıştır. Pandemi sürecinden dolayı bazı aksaklıklar ve sıkıntılar yaşansa dahi tüm katılımcılarla yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmede ilk olarak çalışmanın konusu, amacı ve önemi ifade edilmiş; katılımcılara gizlilik ilkesiyle hareket edileceği, gerekli görmeleri halinde görüşmenin sonlandırılacağı gibi hususların yer aldığı “Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu” sunularak karşılıklı güvence sağlanmıştır. Sözlü olarak gerçekleştirilmiş bu görüşmenin eksiksiz şekilde kayıt altına alınması için görüşme sırasında katılımcının izni doğrultusunda ses kaydı alınmıştır. Görüşme süresi yaklaşık 25-45 dakika arasında değişkenlik göstermiştir, bu süreçte katılımcıların kendilerini rahatça ifade edebilmeleri için gerekli ortam sunulmuştur. Görüşme sonunda tüm katılımlardan samimiyet ve içtenlikle olumlu geri bildirimler alınmıştır.

Bu görüşmeler sürecinde Bursa İl ve İlçe Müftülüklerinden kurumlarda sunulan din ve değerler eğitiminin müfredat programı, Diyanet personeline yönelik verilen hizmet içi eğitim programları gibi araştırma için gerekli bazı belgelerin temini sağlanmıştır.

2.3. Veri Analiz Süreci

Ses kaydı ile muhafazası yapılan görüşmelerin dijital ortamda metin haline getirilerek çözümlemesi yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, araştırma bulgularını tematik bir şekilde özetleyip yorumlanma sürecini ifade ederken; içerik analizi ise elde edilen verinin düzenlenmesi, temalarının saptanması, verilerin tanımlanarak kodlanması ve kategorileştirilmesi sürecidir.⁶ Görüşme sonucunda elde edilen verilerden hareketle kodlamalar yapılmış, temalar düzenlenmiş, verilen yanıtların analizi yapılarak tema ve kodlamalar bünyesinde kategorileştirilerek elde edilen veriler daha sistemli hale getirilmiştir.

⁴ Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ek-1’de verilmiştir.

⁵ Etik Kurul Raporu ek-2’de verilmiştir.

⁶ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 224-227.

3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmamızın sonucu Bursa ilindeki Çocuk Evleri, Sevgi Evleri ve Çocuk Destek Merkezlerinde hizmet veren 27 Diyanet personeli ile yapılan görüşmeler sonunda elde edilmiştir. Fakat bu tür hizmetlerin nasıl verilmesi gerektiği kurumun özelliklerine, yerleşkenin demografik yapısına, çocukların gelişim özelliklerine göre değişkenlik gösterdiği için farklı boyutlarla değerlendirilmesi gereken bir husustur. Dolayısıyla araştırmanın farklı şehir ve kurumlarda uygulanması durumunda değişkenlik göstermesi muhtemeldir.

Araştırmamızın bulgular başlığı altında kullandığımız ve derin görüşme metodu ile elde edilen veriler, kurumlarda görev yapan Diyanet personelinin cevaplarının samimi, gerçekçi ve doğru olduğu varsayılarak kaydedilmiştir.

Mülakatların pandemi şartlarında gerçekleştirilmiş olması zaman ve mekân konularında aksaklıklara sebebiyet vermiştir.

4. İLGİLİ LİTERATÜR

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik din ve değerler eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde bu alandaki çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Araştırmalarda korunmaya muhtaç çocuklar konusunun genelde hukuki, toplumsal ve psikolojik boyutlarıyla ele alındığı görülmektedir. Bunun yanında çocukların dinî ve manevi ihtiyaçları, din psikoloji alanında manevi danışmanlık ve rehberlik konusu kapsamında incelenmiştir. Bu konuda yapılan eğitim alanıyla ilgili çalışmalar olsa dahi - din ve değerler eğitimi özelinde yapılan çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Kurumlarda sunulan korunmaya muhtaç çocuklara yönelik din ve değerler eğitimine dair veriler yaygın din eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda alt başlık olarak yer almış; ancak daha detaylı araştırma ve analize konu olmamıştır.

Korunmaya muhtaç çocuklarda din eğitimi alanında yapılan kapsamlı çalışmaların başında, yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin din eğitimi ihtiyaçlarını tespit ederek daha iyi bir eğitim verilmesini sağlamak maksadıyla 1999 yılında Saadettin Özdemir

tarafından yapılan “*Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları*”⁷ başlıklı doktora tezi gelmektedir. Özel olarak bu konuyla ilgili ilk çalışma olmasına karşın en kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir. Araştırmanın verileri, konuyla doğrudan ilişkisi olan yetiştirme yurdunda kalan öğrencilere ve dolaylı olarak ilişkisi olan öğrencilerin velilerine ve öğretmenlerine sunulan anket formları vasıtasıyla elde edilmiştir. Konuya ilişkin görüşlerin farklı grupların bakış açısıyla ele alınmış olması bu çalışmayı, daha sonra yapılmış ve yapılacak olan korunmaya muhtaç çocukların din eğitimi ile ilgili araştırmalara rehberlik ve kaynaklık etme açısından önemli kılmaktadır.

Yine bu alanda Orhan Demir’in “*Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*”⁸ isimli doktora çalışması zikredilebilir. Bu çalışmada genel olarak “gençlerin din ve hayatla ilgili düşünceleri, bakış açıları, ilgileri ve merakları nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada anket, mülakat, dokümantasyon ve katılımcı müşahade gibi birçok metodun kullanılmış olmasıyla çalışmanın güvenilirlik ve geçerlilik düzeyi artırılmış. Yetiştirme yurdundaki gençlerin din eğitimi yönünden problemlerinin ortaya konularak çözümü için tekliflerin getirilmiş olması çalışmanın amacını karşılar nitelikte olmuştur.

Soner Teker’in “*Korunmaya ve Bakıma Muhtaç Çocukların Din Eğitimi ve Manevi Bakım Hizmetine Yönelik Görüşleri*”⁹ başlıklı makalesinde kurumda kalan çocukların İslam dini ve inanç konularındaki yeterlilik düzeylerini ve öğrenme ihtiyaçlarını tespit etmek amaçlanmıştır; araştırmada nicel yöntem kullanılarak veri toplanmıştır. Araştırmanın örneklemi farklı illerdeki farklı kurumların oluşturması, değişkenlerde karşılaştırılma yapılabilmesi açısından önemlidir.

“*Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi*”¹⁰ başlıklı Leyla Kozan’ın yüksek lisans çalışmasında literatür tarama metodu kullanılmıştır. Çalışmada daha çok İslam’da çocuk algısına, korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin hukuksal, tarihsel ve psikolojik verilere değinilmiştir.

⁷ Saadettin Özdemir, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları* (Isparta: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1999); Bu tez daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır. Bkz. Saadettin Özdemir, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları* (Isparta: Tuğra Ofset, 2002).

⁸ Bu çalışma daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır. Bkz. Orhan Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği Ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi, 2004).

⁹ Soner Teker, “Korunmaya ve Bakıma Muhtaç Çocukların Din Eğitimi ve Manevi Bakım Hizmetine Yönelik Görüşleri” *Akademik Araştırmalar Dergisi* 17/66 (2015), 167-193.

¹⁰ Leyla Kozan, *Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

Diyanet İşleri Uzman Yardımcısı Hatice Koç Kanca'nın "*Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri- Uygulamalar- Yöntem ve Öneriler*"¹¹ adlı makalesinde 107 Diyanet personelinin görüşleri ışığında kurumlarda sunulan din ve değerler eğitiminin niteliğine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Nicel veri yöntemi kullanılarak oluşturulan çalışmada konu birçok boyutuyla ele alınmış, verilerden hareketle yöntem ve öneriler sunulmuştur.

Yapılan araştırmalarda genelde nicel yöntem kullanılmış olması konunun olgularını ve olaylarını açıklamada yetersiz kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sahadaki uygulama alanında yeterince yönlendirici olmadığı söylenebilir. Bir konudaki algıyı ortaya koyabilmenin daha sağlıklı sayılabilecek yolu kişileri ortamlarında gözlemlemek, onlarla konuşmak; başka bir ifadeyle nitel veri toplama tekniklerine başvurmaktır. 2011'de ASPB ile DİB'in imzaladığı protokolde belirlenen müfredatın yeterlilik düzeyi, hedeflenen hizmetin uygulanabilirliği, hizmetin karşılık bulması durumu gibi konularda nitel çalışmaların yapılması verilen eğitimin iyileştirilebilir yönlerini daha iyi ortaya koyacaktır.

¹¹ Hatice Koç Kanca, "Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri- Uygulamalar- Yöntemler ve Öneriler", *Diyanet Aylık Dergi*, 55 (2019), 121-153.

BİRİNCİ BÖLÜM

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

1. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

Her çocuk, hukuki açıdan doğduğu ortamdan, ırkından, kişiliğinden, çevresel ve ailesel özelliklerinden bağımsız düşünülerek doğduğu andan reşit olana dek korunmaya muhtaçtır. Dolayısıyla her çocuğun güvenliğinin sağlanması, temel bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitim eşitliği fırsatından yararlanması hukukun temel ilkelerinden kabul edilmektedir.¹ Bazı çevresel faktörlerden dolayı bu hizmetlerden mahrum kalan çocuklara bu hizmetleri sunma işlevi kimi zaman gönüllülük esasına dayalı olarak toplum eliyle kimi zamansa devletin denetim ve gözetimi altındaki kurum ve kuruluşlarca yerine getirilmektedir.

Yetişkinlik evresine kadar uzanan ve bedensel, bilişsel, hukuksal, toplumsal statü gibi parametreleri kapsayacak şekilde geniş bir alanda değerlendirilen çocukluk dönemi, toplumsal etkiye açık en kritik dönem olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı tüm çocukların her açıdan muhafaza edilmesi ve gözetilmesi gerekmektedir.² Fakat çocuk nüfusunun büyük bir oranını kapsayan ve “korunma ihtiyacı olan çocuk” ismiyle kategorize edilen çocuklar, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda “*bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk*”³ olarak tarif edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa göre “*korunmaya muhtaç çocuk; beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;*

1. *Ana veya babasız, ana ve babasız,*
2. *Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,*

¹ Davut Elmacı, “Günümüzün Yetim Kalan Kuruluşları: Yetiştirme Yurtları”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/4 (2010), 949-952.

² Suvat Parin - Seda Bilan, Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/14 (2012), 120-121.

³ Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), *Resmî Gazete* 9501 (15 Haziran 2005).

3. Ana ve babası veya her ikisi tarafından terkedilen,

4. Ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkolü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk” şeklinde tanımlanmıştır.⁴

2. TARİHSEL SÜREÇTE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK

Günümüzde olduğu gibi tarihin her döneminde çocukların, maruz kaldıkları ihmal ve istismar durumları karşısında savunmasız oldukları ortadadır. Bu olumsuz muamele sonrası çocuklarda oluşacak bedensel, ruhsal ve sosyal travmaların giderilmesi için devletler her dönemde çocukların haklarının korunmasına ilişkin yasal tedbirler ve sosyal önlemler almıştır. Tarihsel süreç içerisinde korunmaya muhtaç çocukların refahı için alınan önlemlerde yetersizlikler ve eksiklikler olsa da bu tedbirler zamanla çok farklı yönlerde doğru değişim ve gelişim göstermiştir. Bu gelişim ve değişimle ortaya çıkan gerek iç hukuk düzenlemeleri gerek uluslararası düzenlemeler neticesinde çocuk koruma sistemi güncel halini almıştır.⁵ Bu bölümde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulanan mevcut politikaları ve bu konuya ilişkin toplumun değer yargılarını anlamak adına tarihsel sürece değinmek yerinde olacaktır.

2.1. Hz. Peygamber Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuk

Güçsüzlere merhametsizliği egemenlik vasfı olarak gören cahiliye toplumunda yetimlere yapılan muameleye tanıklık eden ve bir yetim olarak büyüyen Hz. Peygamber’in üzerinde hassasiyetle durduğu toplum kesimlerinden biri yetimlerdi. Cahiliye döneminde kabileler arasında meydana gelen ve yıllarca süren kan davaları, savaşlar ve boşama kolaylığı gibi nedenlerden dolayı korunmasız kalan çok sayıdaki yetimi gözetmek kabile reislerinin sorumluluğundaydı. Fakat genellikle varisleri, kendilerini müdafaa etmekten aciz olan yetimlerin haklarını hiçe sayar ve onları miras haklarından menederlerdi. Varisleri yetimlerin mallarına bir an önce sahip olabilmek için onlara işkence etme, onlarla evlenme, oğluya veya kızıyla evlendirme gibi yöntemler kullanırlardı.⁶

⁴ Sosyal Hizmetler Kanunu (SHK), Resmî Gazete 5799, (24 Mayıs 1983), Kanun No. 2828, md.3/b

⁵ Zeki Karataş, “Sosyal Hizmet Tarihi: Osmanlı Devleti’nde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet* 1/1 (2015), 16.

⁶ Abdüsselam Arı, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013) 43/501. ; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 420-422.

Cahiliye döneminde yetimlere uygulanan muameleler toplumsal bir problem olarak karşımıza çıkarken Kur'an'ın yetimlere yönelik hitabıyla İslam öncesi Arap toplum zihniyetinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle Mekki ayetlerde yapılan yetim vurgusunda, Cahiliye devrindeki yetimlere karşı oluşan tutum kınanmış ve yapılan zulmün ortadan kaldırılarak onlara iyi muamelede bulunulması emredilmiştir.⁷ İslam'da yetimin merhamet ve şefkat ile yaşaması, hem kişilik haklarının hem malının özenle korunup güvence altına alınması kesin hükümlerle belirtilmiş ve yetimler için özel bir statü oluşturulmuştur.⁸

Ayetlerde ve hadislerde bireyin ve toplumun yetimlere dair karşılaşılabileceği tüm durumlar anlatılmış, geniş bir perspektifle bu konuda emredilen ve nehyedilen davranışlar açıkça ortaya konmuştur. Yetimler konusunda nazil olan yirmi iki ayeti üç bölümde tasnif etmek mümkündür. Ayetlerin bir kısmı yetimlerle ilgili hukuki hükümleri bildirirken; bir kısmı da yetimlere iyi muameleyi emretmektedir. Geri kalan ayetler ise yapılacak diğer muamelelerin ayrıntısını açıklamaktadır.⁹

Yetimlerle ilgili nazil olan ayetlerde yetimlerin küçümsemek, itip kakmak, onlara karşı ilgisiz davranmak yasaklanmış; veli ve vasilerinin yetim malını korumada ihtimam göstermeleri gerektiği belirtilmiştir.¹⁰ “Rüşd çağına erişinceye kadar yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın.” (el-En'am 6/ 152) gibi yetim haklarına ve mallarına dair ayetlerin nazil olmasıyla Müslümanlar, yetim mallarının kendi mallarına karışmasından tedirgin olmuşlar; yetimin önünden artan yemeğini yemekten dahi imtina etmişlerdir. Bu konuda Allah'ın koyduğu sınırı aşmaktan korkarak onun yiyeceğini, içeceğini ayırmış hatta ayrı ev tahsis etmeye kadar gitmişlerdir. Fakat bu durum malını işletmesini bilmeyen yetimler için zor olduğu gibi hamilere de fazlasıyla güç gelmiştir. Sahabeden biri Peygamberimize gelerek “Ya Resûlullah! Hepimiz yetimleri oturtacak ayrı bir eve, onlara ayrı yiyecek ve içecek verecek güce sahip değiliz.”¹¹ deyince bu yanlış anlaşılmaya açıklık getirmek maksadıyla “Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları

⁷ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 420.

⁸ Mehmet Naim Boz, “İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar”, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 86.

⁹ Mehmet Şirin Ayrıl, “Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 13.

¹⁰ Arı, “Yetim”, 43/ 501.

¹¹ Ebu Dâvud, Vesâya, 7

yetiştirmek daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, bilin ki onlar sizin kardeşinizdir.” (el-Bakara 2/ 220) ayeti nazil olmuştur.¹²

Cahiliye döneminde ve İşlam’ın ilk dönemlerinde yetimlere yönelik uygulamalardan diğeri de “tebennî” diye isimlendirilen evlat edinme uygulamasıdır. Tebennî kelimesi, nesebinin belli olup olmadığına bakılmaksızın çocuğu kendi çocuğun kabul etme anlamında kullanılmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kölesi olan Zeyd bin Harise (r.a)’yi evlat edinmesi, Arap toplumundaki eski geleneğin devam ettiğini göstermektedir. Fakat evlatlık edinme uygulamasının suni bir uygulama olması, toplumsal olarak belli bir fonksiyon ifa etse dahi psikolojik ve sosyolojik olarak problemler meydana getirmesi gibi nedenler İşlam’da meşru görülmemesine sebebiyet vermiştir. Medine döneminde inen “*Evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız gibi kılmamıştır.*” (el-Ahzab 33/ 4) ayetiyle bu uygulama yasaklanmış, evlat edinen ile evlatlığın arasındaki mirasçılık durumu ortadan kalkmıştır. Fakat bu dönemden sonra evlatlık kurumunun yerine Allah’ın çizdiği sınırları ihlal etmeyen koruyucu aile uygulamasının getirildiği görülmektedir. Kur’an ve sünnette yetimlere dair yer alan ilkeler koruyucu aile uygulama alanını belirlemiş ve hatta evlatlık müessesinin kaldırılmasından sonra bu alan çok daha genişletilmiştir.¹³

Bunun yanında Hz. Peygamber’in devlet başkanı vasfına sahip olduğu Medine döneminde, Suffe adı verilen kurumda kimsesiz gençlerin ve yetimlerin barınmasından eğitimine, her türlü ihtiyaçlarıyla ilgilenilerek onlara sahip çıkılmıştır.¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) yetimlerin vasiliğinde, önceliğin yakın akrabada olduğunu; koşullar sağlanmadığı takdirde bu görevin yakınlık sırasına göre diğeri Müşlümanlara geçtiğini belirtmiştir. şayet bu sorumluluğu üstlenecek biri bulunmazsa yetimin bakımı devlete aittir. Hz. Peygamber bu durumu günümüz sosyal hizmet uygulamalarının da temelini oluşturan “*Bir kimse arkasında zorda olan çocuk bırakırsa, onlara bakmak bize aittir, arkasında mal bırakırsa varislerine aittir.*”¹⁵ hadisiyle vurgulamıştır.¹⁶ Nazil olan ayetlerdeki ifadeler, Peygamberimizin yetimler hakkında söylediği hadisler ve Suffe

¹² Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 422.

¹³ Yılmaz Çelik, “Asr-ı Saâdet’te Kimsesiz Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler”, *İstem* 14/ 28 (2016), 369-388.; Mehmet Âkif Aydın, “Evlat Edinme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013) 11/ 527.

¹⁴ Aylin Koç, “Öksüz ve Yetim Çocuklar İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu: Darüşşafaka”, *Savaş Çocukları ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (İstanbul: Kırmızı Yayınları), 185-187.

¹⁵ Belâzurî, Fütüh’l- Büldân, 524

¹⁶ Elif Erdem vd. (ed.) , *Peygamberimiz ve Çocuk*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

uygulaması yetimlerin vasisi olmadığı takdirde devlet tarafından himaye edilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir.

Tüm bu uygulamalara bakıldığında Batı menşeli olduğu düşünülen sosyal hizmetlerin amacının ve kapsamının Kur'an ve sünnette çok geniş bir perspektifle ele alındığı görülmektedir. İslam'da genelde dezavantajlı gruplara özelde ise korunmaya muhtaç çocuklara muamelenin nasıl olacağı konusu kesin hükümlerle belirlenmiştir. Dolayısıyla bu hizmet alanına Kur'an ve sünnet ekseninde bakmak oldukça önemlidir.

2.2. Osmanlı Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuk

Bir toplumun tanrı, kâinat ve insan ile ilişkisi o toplumun medeniyet tasavvurunu belirler. İslam medeniyetinin temelini inşa eden bu unsurların beslendiği en mühim kaynak Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynağa dayanan naslar ışığında İslam medeniyetinin korunmaya muhtaç olan bireylere nasıl bir yaklaşımının olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu medeniyetin en önemli temsilcilerinden biri olan Osmanlı Devleti'nde yetimlere yapılan güzel muamele, onlar için kurulan müesseseler İslam'ın öngördüğü perspektifle karşımıza çıkmaktadır.

“Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı, onu verirlerdi.” (el-Zâriyât 51/19) ayetiyle bir toplumda bulunan dezavantajlı grupların sosyal güvencelerini sağlama yükümlülüğünün Müslümanlar üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Yine *“Sultan, velisi olmayanın velisidir.”*¹⁷ hadisiyle toplumdaki kimsesizlerin, yardıma muhtaç kişilerin ihtiyacını gidermenin devletin görevi olduğu vurgulanmıştır. Bu hususta zikredilen ayetler ve hadisler Osmanlı Devleti'nde yetimler için kurulan müesseselerin var olma nedenlerini temellendirmektedir. Kur'an'da ifade edilen yetimlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, barındırılması, doyurulması, mallarının zarar görmemesi gibi hususlar, Osmanlı Devleti'nde hassasiyetle ele alınmış ve bu doğrultuda faaliyette bulunulmuştur.¹⁸

Vakıf kültürünün toplumun en önemli dinamiklerinden biri haline geldiği Osmanlı Devleti'nde eğitim, sağlık, barınma gibi her türlü toplumsal ihtiyaç bu kurumlar vesilesiyle karşılanmıştır. Bu vakıflar içerisinde, özellikle toplumun en savunmasız ve elinden tutulması gereken kesimi olan yetimler için kurulmuş müesseseler de yer

¹⁷ Ebû Davûd, Nikâh 20

¹⁸ Esra Dikici, *Kur'an'da Yetim Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Yetim Kurumları (Bir Kur'an Kavramının Kurumsallaşması)*, (Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 73-75.

almaktaydı. Bu kurumlarda yetim çocuklara maddi ve manevi destek sağlanıyor; çocukların gündelik ihtiyaçlarının yanında barınma ve eğitim ihtiyaçları da karşılanıyordu.

Günümüzde hâlâ devam eden toplumsal yapının birçok boyutu Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Bu sebeple çocukların korunmasına ilişkin sistemi anlayabilmek adına Osmanlı'daki köklerine bakılması gerekmektedir. Geleneksel toplumlarda sıkça gördüğümüz şekilde çocukların öncelikle aile içinde korunması; özel sebeplerden dolayı korunmaya ihtiyaç duyduklarında ise önceliğin geniş aile çevresine verilmesi durumu Osmanlı toplumunda da yer alan bir uygulamadır. Fakat aile mensuplarının imkânlarının yetersiz kalması halinde devletin yardım yaparak çocukları başka ailelerin yanına yerleştirdiğine dair birçok örnek gösterilmektedir. O dönemde yoksul çocukların korunması için devletin aracılığı olmaksızın besleme, evlatlık veya ahretlik olarak başka ailelere bakıcı olarak verildiği, terk edilen çocukların ise devletin sorumluluğu altına girdiği görülmektedir.¹⁹

Korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin ilk sistemli girişim 1868'de Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından kurulan ıslahhanelerdir. Bu kurumlar, gerçek manada yetimhane veya eytamhane değil; din ayrımı yapılmaksızın Müslim ve gayrimüslim kimsesiz çocukların ahlaki durumlarını iyileştirme ve sanat öğretme amacıyla kurulan “sınaî mektebi” niteliğindedir. Bu kurum tecrübesi II. Abdülhamid tarafından kabul görmüş, diğer beldelerde de benzerlerinin kurulmasına karar verilmiştir. Öyle ki bu ıslahhaneler 1903'te kimsesiz Müslüman çocuklar için kurulan Darülhayr-i Ali'nin temeline kaynaklık etmiştir.²⁰

Osmanlı'da korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin diğer bir uygulama ise eytam sandığıdır. Bu uygulamayla yetim çocuklara ailelerinden intikal edilen mal varlığını, hukuki olarak malının üzerinde tasarruf etme ehliyetine sahip olana kadar, sağlıklı bir biçimde muhafaza etmek ve mallarının zayi olmasını önlemek amaçlanmıştır. Yetimler reşit oluncaya kadar malların değer kaybına uğramasını engellemek adına vasileri tarafından işletilmesine

¹⁹ Abdullah Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 10.

²⁰ Nadir Özbek, “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Dârülhayr-ı Âli, *Tarih ve Toplum* 182 (1999), 15.

imkân tanınmış, böylelikle yetimin mağduriyetinin önüne geçilmiştir. Eytam sandıkları daha önceleri ferdi olarak uygulanırken 19. yüzyıl ortalarında kurumsal bir hüviyet kazanarak devlet eliyle yönetilmeye başlamıştır. Bu uygulamaya göre kadı tarafından tayin edilen vasinin yetimin malı üzerinde yaptığı, çocuğun lehine sayılabilecek her türlü işlem geçerli sayılırken aleyhine sonuçlanacak her türlü işlem engellenmiştir. Hatta zaman zaman vasinin herhangi bir suiistimalinin ortaya çıkması halinde kadı tarafından başka birinin vasi tayin edilmesi söz konusu olmuştur.²¹ Osmanlı döneminde yetimlerin toplumda yer edinebilmeleri ve mallarını korumaları için yapılmış uygulamalar, bu konuda devlet yöneticileri tarafından kadılara hitaben yazılmış ferman ve hükümlerle de sabittir.²²

1873'te Sakızlı Ahmet Paşa tavsiyesiyle Cem'iyyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye tarafından Müslüman kız ve erkek yetimlere eğitim verilmek üzere düzenli bir okul açmaya karar verilmiş ve bu karar doğrultusunda Dârüşşafaka kurulmuştur. Açılışında Sultan Abdulaziz'in maddi olarak büyük katkılarının olduğu bilinen Dârüşşafaka o dönemde halk okulu olarak kurulan ve öğrencilere ders materyallerinin ücretsiz olarak verildiği ilk okuldur. Öğrencilerin her türlü masrafının Cem'iyyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye tarafından karşılandığı, on yaşından küçük yetim çocukların yatılı olarak kalabildikleri bu okulun nizamnamesine göre, talebelerin gelecekte devlet dairelerinde ve askeriyede çalışmalarına olanak sağlayacak bir eğitimin verilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla Dârüşşafaka'nın eğitim programı, o devrin Maarif Nezareti'ne bağlı tüm ibtidai, rüştiye ve idadi okullarındaki eğitim ve öğretimini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla eğitim sekteye uğramış; devlet içindeki siyasi olaylardan dolayı Dârüşşafaka mali sıkıntıya düşmüştür. Durumdan haberdar olan II. Abdülhamid, kurumu himayesine alarak hem nakdi yardım yapılmasını hem de bu kurumdan mezun olan öğrencilere çalışma imkânı sunulmasını sağlamıştır. 1903 yılında Maarif Nezareti'ne bağlanan Dârüşşafaka'da Cumhuriyetin ilanından sonra orta öğretim programı uygulamaya başlanmış; akabinde ise kurum Dârüşşafaka Lisesi adını almıştır.

²¹ Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi Ve Eytâm Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), 105.

²² Ahmet Eryüksel, "Osmanlı Devleti'nde Dul Ve Yetimler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası* (1998), 331-333.

Günümüzde hâlâ korunmaya muhtaç çocuklara yuva olan Dârüşşafaka'nın ihtiyaçları hayırseverler tarafından karşılanmaktadır.²³

1877 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Balkanlar ve Kafkaslardan Osmanlı'ya seyreden göç hareketleri sonucunda yetim ve öksüz çocukların artmasıyla kentsel sorunlar ortaya çıkmış; temel ihtiyaçlardan yoksun olan bu gruptan birçok kişi karşılaştıkları sorunlar nedeniyle dilencilik yapmaya başlamıştır.²⁴ Göçler sebebiyle kentlerde başlayan asayiş ve kimsesizlik problemi, sosyal kurumların artışı gerekliliği kılmuştur. Kapsam ve tür itibarıyla Osmanlı'da bir ilk olan ve devlet tarafından hizmete açılan Dârülaceze'nin ortaya çıkmasında, İstanbul'un düzenini bozan ve dilencileri zapturapt altına almak suretiyle kentsel düzeni temin etme gereksinimi büyük rol oynamıştır. Din, mezhep, ırk ayrımı yapmadan hizmet veren bu kurumun inşasında varlıklı Yahudiler, Rumlar, Ermeniler katkıda bulunmuş ve 1896 yılında İstanbul'da yurt olarak hizmete açılmıştır. Bu kurumla birlikte kimsesiz çocukların, yaşlı ve muhtaçların temel ihtiyaçları karşılanarak dilenmekten alıkonulmuş; gücü yetenlere çalışarak geçimlerini temin etmeleri için destek sağlanmıştır.²⁵

II. Abdulhamid döneminde Dârülhayr-i Âli'nin kuruluşuyla, 1890 yılında gerçekleşen Ermeni olayları sonrasında ortada kalan yetim ve öksüz çocukların barınma, güvenlik, eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi ve meslek sahibi kılınması hedeflenmiştir. 1903 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümünde açılan Dârülhayr-i Âli, büyük hizmet vermesi beklenen ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı kurulamayan Dârüleytam'ın yerine tesis edilen küçük çaplı bir organizasyondur.²⁶

Bunlara ek olarak, bir sivil toplum hareketiyle 1912'de kurulan ve savaş sonrasında dul kalan kadınları ve korunmaya muhtaç kız çocuklarını sosyal risklerden muhafaza etmeyi amaç edinen Esirgeme Derneği, bireysel mücadeleye gösterilebilecek en iyi örneklerdendir. II. Meşrutiyet Döneminde çıkarılan “Serseri ve Mazanna-i Sui Eşhaş” kanunu ile toplum düzenini sağlamak amaçlanmıştır. Kanunda, 15 yaşından küçüklerin serseri sayılmayacağına ve çocuklara bakmakla yükümlü olan kişilere görevlerine yerine

²³ Koç, “Öksüz ve Yetim Çocuklar İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu”, 183-194; Halis Ayhan, Hakkı Maviş, “Dârüşşafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 9/ 7-9.

²⁴ Karatay, Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu, 6.

²⁵ Karataş, “Sosyal Hizmet Tarihi”, 16.

²⁶ Karatay, Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu, 126.

getirmemeleri halinde para veya hapis cezası uygulanacağına dair iki madde bulunmaktadır.²⁷

Özetle, Osmanlı toplumundaki korunmaya muhtaç çocuklara yönelik açılan kurumların ortak amacı, yoksul ve kimsesiz çocukların mağduriyetini gidermek, devletin kontrolünde sağlıklı ve güvenli büyümelerini sağlamak; eğitim görüp iş ve meslek sahibi olmalarına imkân tanımak, akran iş birliğiyle suçlu çocuklara iyi nitelikler kazandırmak; Müslüman ve gayrimüslim çocukların bir arada eğitim göreceği hoşgörü ortamını oluşturmak şeklinde ifade edilebilir.²⁸

2.3. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Korunmaya Muhtaç Çocuk

Türk toplumunda dinî ve millî değerler ile kutsal inançların oluşturduğu zihniyet sayesinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler erken bir tarihte başlamıştır. Fakat modernleşmenin gerekliliği olarak sayılan kurumsallaşmanın diğer ülkelerden çok daha sonra olduğu görülmektedir. TBMM'nin açıldığı ve Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda toplumsal hayata dair medeni kanun, ceza kanunu gibi mevzuat çalışmaları yapılmış olsa da genel olarak toplumun dezavantajlı gruplarına yönelik bütünlüğü olan uygulamalara rastlanmamaktadır. Bu dönemde korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin politikalar, Osmanlı döneminden kalan kurumları sürdürmeye ve bu kurumları modern çocuk politikaları çerçevesinde geliştirmeye yönelik olmuştur.²⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nde korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin atılan ilk adım 1920 tarihinde TBMM Bakanlıklarının içinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na yer verilmesi teklifidir. Bunun akabinde Dârüleytamların bu bakanlığa bağlı olarak hizmet vermesine karar verilmiştir. 1922'de ise 2042 sayılı Dârüleytam Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.³⁰

²⁷ Osman K. Akol, *Kimsesiz Çocuklar* (Ankara: Örnek Matbaası, 1950), s.23-24'den aktaran: Saadettin ÖZDEMİR, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyacı*, (Isparta: Tuğra Ofset, 2002), 8-9.

²⁸ Bekir Koç, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/ 2 (2007), 42-48.

²⁹ Doğan Çağlar, "II. Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 15/2 (1982), 3-5.

³⁰ Çağlar, II. Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları" (1982), 6.

15 Haziran 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi İctimâî Yardım Komisyonu oluşturulmuş; böylelikle sosyal hizmet fikriyle 30 Haziran 1921’de hizmet vermeye başlayan Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.³¹ Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal hizmet anlayışını ve uygulamalarını hayata geçirmesine katkı sağlayan bu cemiyet, I. Dünya Savaşı’nın ardından ortada kalan çok sayıdaki korunmaya muhtaç çocuğun ihtiyacını karşılamak üzere tesis edilen sivil ve resmi teşebbüslerden biridir. Cemiyetin amacı, savaşların sebep olduğu yıkımlara ve felaketlere maruz kalan çocukların millet tarafından korunması, ihtiyaçlarının giderilmesi, ülkeye yararlı birey olabilmeleri için eğitilmeleri, şefkatli bir şekilde gözetilmeleri olduğu ifade edilmiştir. Nakdî ve ayni yardımlara ek olarak çocukların sağlığı, sosyal ve kültürel konulardaki ihtiyaçları da son derece özenle karşılanmıştır.³² Osmanlı’nın son dönemlerinde devlet eliyle yürütülen Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin faaliyetleri Cumhuriyet’in ilk yıllarında sivil toplum hareketi olarak devam etmiştir.³³

Toplumsal hayatı düzenlemek üzere 1926’da kabul edilen 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda çocukların korunması ile ilgili hükümler yer almıştır; aynı yıl içerisinde kabul edilen Türk Medeni Kanununda çocukların korunmasına yönelik hükümlerle birlikte velayet ve vesayet kurumlarından bahsedilmiştir. T.C. Anayasası’nda çocuğun koruyucu aile yanında bakılmasına dair ilk kanuna 1926 tarihinde Medeni Kanun’un 273. maddesinde yer verilmiştir.³⁴

Türkiye’de çocuk koruma sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün isteğiyle ismi değiştirilmiş; dilde sadeleşme hareketi sebebiyle Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır. 1937 yılında ise Bakanlar Kurulu tarafından kamu yararı gözetilerek bu kuruma dernek statüsü verilmiş ve ülkenin dört bir tarafında yüzlerce şubesi açılmıştır. Fakat bu şubeler

³¹ Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 1999), 23.

³² Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/ 34 (2010), 323-325.

³³ Muammer Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 48-50.

³⁴ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 47.

koordinasyonsuzluk ve yerel örgütlerin merkezden bağımsız şekilde hareket etmesi gibi sebeplerden dolayı meydana gelen aksaklıkları engelleyememiştir.³⁵

1949 yılında II. Dünya Savaşı'ndan sonra TÇEK'nin durumu ve ihtiyaçları doğrultusunda korunmaya muhtaç çocuklar sorunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkartılarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu kanun, çocukların koruma ve bakım hizmetinin yeniden devlete verilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak yaşanan koordinasyon sorununu ortadan kaldırmayı amaçlayan kanun başarılı olmadı ve 5387 sayılı kanuna eleştiriler arttığı için 1957'de yürürlükten kaldırılarak yerine aynı isimle 6927 sayılı kanun yürürlüğe konulmuştur.³⁶

1959'da sosyal hizmetler için dönüm noktası sayılabilecek 7355 sayılı “Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun” kabul edilmiştir. Profesyonel meslek elemanı yetiştirmenin zorunluluğu ilkesi doğrultusunda çıkarılan kanun ile birlikte 1961'de Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. Buradan mezun olan öğrenciler “sosyal hizmet uzmanı” unvanını alarak bu alanda çalışmaya başlamıştır. 1967 yılında ise Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyal Hizmet bölümü açılmasıyla personel ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir.³⁷

1982 Anayasası 61.madde “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar ve kurdurur.” ifadesiyle çocukları koruma sorumluluğunun hukuken devlete aitliği hukuken kesinleşmiştir. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ismi 24 Mayıs 1983 yılında çıkan 2828 sayılı kanun ile birlikte “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak değiştirilmiş ve tüm çocuk koruma hizmetleri bu müdürlüğün çatısı altına toplanmıştır. Günümüzde halen çocuk koruma sistemi açısından büyük önem arz eden 2828 sayılı kanun ile hizmet verilmektedir.

1985-1989 yılları arasında çocuk hizmetleri kapsamında koruyucu aile ve evlatlık verilme uygulamalarının ön plana çıktığı saptanmıştır. Yetiştirme yurtlarının niceliğinin ve

³⁵ Elmacı, “Günümüzün Yetim Kalan Kuruluşları: Yetiştirme Yurtları”, 955.

³⁶ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 53. ; Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, 227.

³⁷ Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, 264.

niteliğinin artırılması gündeme gelmiş; buradan ayrılan çocuklara iş verilerek sosyal hayata adaptasyon sağlamalarına yönelik politikalar oluşturulmuştur. Yine bu dönemde, özellikle dezavantajlı çocukların artmasıyla, alana hizmet verecek pedagog ve psikologlara ihtiyacın duyulduğu kabul edilmiştir.³⁸ Ancak tüm bu yeniliklerin yanında bu yıllar arasında yapılan bir araştırmaya göre korunmaya muhtaç çocuklar için açılan kurumların zaman zaman hedefi dışında hizmet verdiği görülmüş; sunulan avantajlardan yararlanmak isteyen ailelerin çocuklarını bu kurumlara teslim ettiği belirtilmiştir.³⁹

1990'lı yıllarda ise ülkede yaklaşık 500.000 korunmaya muhtaç çocuğun mevcudiyeti, ülkedeki çocuk koruyucu politikaların etkisinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. 2001- 2005 yılları arasında kimsesiz ve ailesinin yanında yaşaması riskli çocuklar için alternatif bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması üzerinde durulmuştur. Ekonomik sıkıntı yaşayan ailelere yönelik destek çalışmaları düzenlenerek ve aile bireyleri arasındaki bağlılığı ve dayanışmayı önceleyen politikalar geliştirilerek aile bütünlüğünü korumak esas alınmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kanunla birlikte korunma ihtiyacı olduğu tespit edilen çocuklara erken dönemde gerekli desteğin verilmesi ve barınma, eğitim, sağlık ve danışmanlık gibi ihtiyaçlarına dair tedbirlerin uygulanması konusunda önemli adımlar atılmıştır.⁴⁰

2011 yılında 633 sayılı Kanun ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılmış; çocuklara yönelik hizmetlerin tümünün Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında oluşturulan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü vasıtasıyla sunulması hedeflenmiştir. Bu tarihten itibaren Yetiştirme Yurtları ve Çocuk Yuvaları, Genel Müdürlüğe bağlanmıştır. 2018 yılında Bakanlığın adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 21 Nisan 2021'de ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Çocuklara yönelik hizmetler günümüzde halen Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla yapılmaktadır.⁴¹

³⁸ Osman Akandere - Ahmet Dalda, *Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Yasal Düzenlemeler ve Uygulanması (1923-2016)* (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2018), 67.

³⁹ Esin Konanç, "Türk Hukuk Sisteminde Çocuk İstismarı ve İhlali", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 20/ 1 (2019), 3-5.

⁴⁰ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), *Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştay Raporu* (Ankara: 2017), 13.

⁴¹ Ergin Balcı, "Türkiye'de Çocuk Hizmetleri ve Sosyal Hizmet", *Sosyal Hizmet "Social Work" Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını Publication of Association of Social Workers*, (2019), 6-17.

Çocuk Koruma Kanunu'nun etkin ve verimli şekilde uygulanabilmesi, çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici politikaların yerine getirilmesi amacıyla, 2014-2019 yıllarını kapsayan Çocuk Koruma Hizmetleri'nde Koordinasyon Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Bu kapsamda il-ilçe koordinasyonları kurularak çocukların korunmasına yönelik hizmetlerin iş birliği esaslı ile yürütülmesi öngörülmüştür.⁴²

3. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN KURUM BAKIM YÖNTEMLERİ

Toplumun en küçük birimi olarak kabul gören aile, bir çocuğun kişiliğinin oluşmasında, değer yargılarını belirleyebilmesinde, psikolojik ve sosyolojik gelişiminde en önemli rolü oynamaktadır. Çeşitli sebeplerle ailesinden ve dolaylı olarak bazı gereksinimlerden mahrum olan korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılmaları hayati önem arz etmektedir. Geçmiş dönemlerde çocukların bakımının yalnızca anne ve babanın sorumluluğunda olduğu algısı hâkimken günümüzde çocuğun korunmasında toplumun çok büyük bir sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir. Eskiden beri ailesinin yanında bakılamayan çocuklar her ne kadar yakın çevreleri tarafından vicdani duygularla himaye altına alınıp sahip çıkılmış olsa da, bu yöntem tamamen kişilerin iyi niyetine bağlı bir sistem olduğundan, söz konusu çocukların korunmaları ve ihtiyaçlarının giderilmesi için kurumsallaşmak zorunlu hale gelmiştir.

SHÇEK Kanunu'nun en temel felsefesi, çocuğun bakım ve korunma ihtiyacının bizzat kendi ailesinin yanında mümkün hale getirilmesidir. Fakat bir aileye mensup olmayan, ailesinden ayrılmak durumunda kalan, ailesinin yanında yaşama şansına sahip olmayan çocuklar için tarih boyunca farklı bakım yollarına başvurulmuştur. ASHB'nin öncelikli hedefi ekonomik ve sosyal destek ile çocuğun ailesinin veya akrabalarının yanında yetişmesini sağlamak olsa da böyle bir imkânâ sahip olamayan çocuklar için yüksek menfaatleri gereği koruyucu aile ve evlat edinme yollarına başvurulması öngörülmektedir. Öz ailesi veya koruyucu aile ve evlat edinme olanağının bulunmadığı durumlarda ise kurum bakımı hizmet modeline başvurulmaktadır.⁴³

⁴² ASPB, *Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önceliyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu*, 2017, 13.

⁴³ Hasan Şenocak, "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri", *Journal of Social Policy Conferences* 51 (2010), 207-210.

Kurum bakımı, mahkeme kararıyla korunma ihtiyacı tespit edilen çocukların 24 saatlik tam zamanlı veya gündüzlü hizmet veren kurumlarda gruplar halinde veya toplu şekilde bir kurum içerisinde yaşamaları ve o kurumlarda anne ve babalarının yerini alan yetişkinler tarafından bakım ve korunma ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.⁴⁴ 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu'nda ASHB bünyesinde çocuk ve gençlere yönelik hizmet veren kuruluşlar, Çocuk Evleri, Çocuk Evleri Sitesi/Sevgi Evleri, Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM) ve Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM) şeklinde belirtilmiştir.⁴⁵

a. Çocuk Evleri: 0-18 yaş aralığındaki korunmaya ihtiyacı olan 5-8 çocuğun ev ortamı oluşturularak bakıldığı sosyal hizmet birimidir. Bu evler her ilin kendi sosyal, kültürel ve fiziksel yapısına uygun yerlerde kiralanan ya da lojman olarak kullanılan apartman dairesi veya müstakil dairelerden oluşmaktadır. Evlerin il merkezinde bulunması ve bulunduğu mevkiye yakın okul, hastane vb. olması tercih edilmektedir. Evde yaşayacak çocukların seçimi, cinsiyet ayrımı ve evde kalan en küçük ile en büyük çocuk arasındaki yaş farkının üçten fazla olmaması ilkesiyle, yaş farkı gözetilerek belirlenmektedir.⁴⁶ Evdeki çocuk sayısının az olması, çocukların sık sık mekân değişikliği yaşamadığı için aidiyet duygularının gelişmesi, evlerin dışarıdan çocuk evi olduğu belli olmadığı için toplum tarafından damgalanma ihtimalinin en aza indirgenmiş olması bu evlerin avantajlarındanır.⁴⁷

b. Çocuk Evleri Sitesi / Sevgi Evleri: 0-18 yaş arası korunma ihtiyacı olan en fazla 12 çocuğun bakımlarının sağlandığı ve aynı yerleşkede birden fazla müstakil villa tipi evlerden oluşan sosyal hizmet kuruluşudur. Sevgi Evleri projesi, çok sayıda çocuğun bir kurum içerisinde bir arada kalması yerine daha küçük birimler halinde yaşayabilmesi için ortaya koyulmuş alternatif bir uygulama olması açısından önemli bir yere sahiptir. Aile ortamına benzer bir yapıda, gelişim ihtiyaçları dikkate alınarak yetiştirilmiş çocukların kendine güvenen bireyler olmaları hedeflenmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Şenocak, "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri", 180-183.

⁴⁵ SHK, md. 3.

⁴⁶ SHÇEK Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmi Gazete* 27015 (5 Ekim 2008), md. 4.

⁴⁷ Yazıcı, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri", 513-514.

⁴⁸ SHK, md.3/f.

Yapılan araştırmalarda aile yanında verilen hizmetlerden yararlanması mümkün olmayan dezavantajlı çocuklar için en uygun görülen kurumun, aile ve ev ortamı yapısına en yakın sistem olan çocuk evi ve çocuk evleri sitesi olduğu belirtilmektedir.

c. Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM): Suça sürüklenme, suç mağduru olma veya sokaktaki tehlikelerle karşı karşıya kalma; fiziksel, duygusal ve cinsel ihmal ve istismara uğrama; madde bağımlılığı gibi nedenlerle haklarında bakım ve korunma kararı alınan çocuklar için Bakanlığa bağlı hizmet veren kuruluştur. 2006 yılında suça sürüklenen çocuklara hizmet verme amacıyla kurulan “Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri” ve suç mağduru çocuklar için kurulan “Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri” Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulduktan sonra ÇODEM olarak değiştirilmiştir. Bu merkezlerde çocukların temel gereksinimlerine göre ihtiyaçları karşılanmakta, psikososyal destek programları ile çocuğun toplumla ve kendisiyle olan ilişkisini geliştirmek amaçlanmaktadır. Merkezler, çocukların mağduriyet durumuna, suça sürüklenme, sokakta yaşam sürme, madde bağımlılığı gibi spesifik alanlarda yaş gruplarına (11-14 ve 15-18) ve cinsiyetlerine göre hasredilmektedir. Burada kalan çocukların rehabilitasyonunun sağlanması, yaşadıkları travmaların etkilerini azaltılması, suç ile ilgili davranış değişikliğini sağlanması, bu süreç içerisinde normal bir yaşam sürebilme yetisini kazandırılması ve en kısa zamanda ailesinin yanına; ailesinin yanına döndürülemeyenlerin ise sosyal hizmet kuruluşlarına döndürülmeleri nihai amaç olarak belirtilmektedir.⁴⁹

d. Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM): ÇOKİM çocuklar için uygun hizmet bedeli belirleninceye kadar ya da korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklara ilişkin mahkeme kararı verilinceye kadar geçen süre içerisinde çocukların ihtiyaçlarını karşılayan sosyal hizmet kuruluşudur.⁵⁰

2017 yılından itibaren, 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukların barınma ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Yetiştirme Yurdu ve Çocuk Yuvası olarak adlandırılan, kışla

⁴⁹ Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, Resmi Gazete 29310 (29 Mart 2015), md.1 - 4.

SHÇEK Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete 27015 (5 Ekim 2008), md. 4.

⁵⁰ Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği, Resmi Gazete 27339 (4 Eylül 2009), md.4.

tipi olup sosyal hizmet modeline uygun olmayan kuruluşların, hizmet dönüşümü kapsamında yapılan yeniliklerle beraber kapatılmasına karar verilmiştir.⁵¹

4. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yaygın din eğitiminin, muhatabın sosyal farklılıklarına, dinî oluşum süreçlerine, psikolojik durumlarına göre belirlenmiş olması verilen hizmeti daha verimli hale getirerek hedef kitleyi amaca doğru yönlendirebilmeyi sağlamaktadır. Muhatabın yaş, cinsiyet, eğitim, ideolojik görüş, geçmiş yaşantı, duygu, değer, düşünce, beklenti ve ihtiyaçları dinî iletişimi etkileyen önemli faktörlerdir.⁵² Dolayısıyla din eğitiminin psikolojik verilerden bağımsız şekilde düşünülmemesi gerektiğinden araştırmanın temel konularından olan korunmaya muhtaç çocuklarda din eğitimi meselesine geçmeden önce, kurum bakımı altındaki çocukların genel özelliklerini kısaca incelemek faydalı olacaktır.

İşlevsel olarak çok yönlü olan aile kavramı, bireyin kişilik özelliklerinin oluştuğu, karakterinin şekillendiği en temel kurumdur. Bu alanda yapılan çalışmalarda ailenin işlevleri biyolojik, psikolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik işlev olarak temel kavramlar altında toplanmıştır. Doğduğu andan itibaren bir süre başkasına muhtaç olmak durumunda kalan çocuğun, öncelikle en temel fizyolojik gereksinimlerini karşılayıp onun büyüme, barınma, kendine yetebilme gibi temel ihtiyaçlarını giderme; maddi ve manevi zorluklarla başa çıkmada destek verme ve her türlü duygusal gereksinimini karşılama gibi fonksiyonları icra eden ailedir. Bunun yanında bir bireyin neslinin devam etmesiyle hem kendi varlığını hem de insanlığın devamını sürdürmesi bu kurum ile mümkündür. Çocuğun ailesiyle arasındaki bağ, annesinin onu açlık ihtiyacının gidermesiyle başlar ve gelişimi sırasında gözlemlediği, algıladığı olaylar ile pekişmiş olur.⁵³

Bireyler için en gerekli olan ihtiyaçlardan biri de bir yere ait olma veya bir şeye mensup olma duygusunun doyurulması ihtiyacıdır. Bu duygu tatminin yaşanabildiği ve en güzel şekilde doyurulabildiği şey ise kişinin ailesinin varlığıdır. Modern çağın getirisi olarak insanların bireyselleştiği, tek kalmışlıkların yaygın olduğu bu dönemde aile olmanın

⁵¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), *Türkiye’de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önceliyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu* (Ankara: 2017), 17.

⁵² Kasım Kocaman, “Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi”, *Electronic Turkish Studies* 8/12 (2013), 737-747.

⁵³ İbrahim Kır, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/36 (2011), 399- 402.

kıymeti manen daha da ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla aile kurumu bireyin hem temel gereksinimlerini hem de insanların kendilerini bir grubun veya bir topluluğun parçasına ait olma ihtiyacını en doğal şekilde karşılayan kurumdur.

Yapılan araştırmalarda çocukların zihinsel, ruhsal, bedensel gelişimlerinin sağlıklı olabilmesinin huzurlu bir aile ortamında yetişmeleri ile ilişkili olduğu kanıtlanmıştır. Fakat aile yoksunluğuyla, ebeveynlerden birinin veya ikisinin olmaması gibi bir durumla veya aileye sahip olduğu halde istismar ya da ihmalle karşı karşıya kalan çocukların duygusal ve sosyal yaşamını etkileyen birçok psikososyal sorun yaşadıkları gözlenmiştir.⁵⁴

Kurum bünyesinde kalan korunmaya muhtaç çocukların yaşadıkları sorunlar kendi özel ihtiyaçlarına ve ihtiyaçlarını etkileyen bazı faktörlere göre farklılık göstermektedir. Yaşadığı ihmal ve istismar durumları, maddi ve manevi yoksunluk, kuruma alınma nedeni ve kabul edilme yaşı, sağlık durumu, kurum bakımına alınma şartları gibi nedenler çocuklarda görülebilecek sorunlara neden olmaktadır.⁵⁵ Çocuklarda görülen davranım bozukluklarına sebep olan en bilindik psikososyal etmenler kötü bir aile ortamı veya aile yoksunluğu, çevresel faktörler ve sosyoekonomik belirleyicilerdir. Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklarda genel olarak agresif olma, toplumun yasalarını ve kurallarını ihlal etme, içe kapanık olma, sosyal olarak aktif olmama, stres ve kaygı seviyesinin yüksek olması gibi sosyal ve bilişsel tanılar görülmektedir.⁵⁶

Bir çocuğun duygusal ve davranışsal bozukluklarının en güçlü yordayıcısı düşmanca, olumsuz ve umursamaz tavırla yapılan ebeveyn yönetimidir. Bu tavır, çocukların kısa veya uzun süreli olarak hayatına etki ederek olumsuz duygusal gelişimine neden olmakta ve çocuğun antisosyal, şiddete meyilli, saldırgan davranış kalıplarına dönüşmektedir.⁵⁷ Ailesinden yeteri kadar destek, ilgi ve şefkat gören çocukların yaşadığı deneyimler pozitif bir ego geliştirerek kendilerine karşı olumlu duygular ile bakmalarına sebep olurken; sevgi ve şefkat ortamından uzakta büyüyen çocukların öz saygı ve sağlıklı bir benlik

⁵⁴ Nurten Sargın, *Çocuklarda Ruh Sağlığı* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 28.

⁵⁵ Melek Er Sabuncuoğlu, “Kurum Bakımı Altındaki Çocukların Psikolojik Özellikleri ve İletişim”, Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi, ed. Huriye Martı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 56.

⁵⁶ Austin L. Vance - Daniel T. Sciarpa, *Çocuklarda ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar* (Ankara: Nobel Yayınları, 2019), 30-34.

⁵⁷ Vance - Sciarpa, *Çocuklarda ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar*, 27-30.

algısına sahip olmadığı görülmektedir. Bu durum da çocukların kendilerine karşı olumsuz düşünceler beslemesi oldukça olağan bir durum halini alarak kendileri ile geçimsiz, öz saygıları ciddi şekilde zarar görmüş bireyler haline gelirler.⁵⁸

Sosyal dışlanmanın en baştaki öznelerinden biri korunmaya muhtaç çocuklardır. Üzmeye ve zarar vermeye yönelik yapılan her türlü fiziksel, sözel, psikolojik baskı ve saldırıya maruz bırakma olayı bir nevi şiddettir. Dolayısıyla dışlanma korunmaya muhtaç çocuklar için büyük bir stres faktörü ve bir yere ait olma, kabullenilme duygularına karşı tehdit unsurudur. Yapılan araştırmalarda çocukların toplum tarafından dışlanmasının hem o an için hem de gelecek için duygusal ve davranışsal olarak olumsuzluklarla sonuçlandığı görülmektedir.⁵⁹ Bunun yanında duygu ve düşüncelerin abartılı ve coşkulu yaşandığı ergenlik döneminde bireylerde görülen duygu ve davranış bozuklukları ve suça yönelme eğilimlerinin kaynağı sadece biyolojik ve psikolojik yapılarının hızlı değişimi değil; aynı zamanda çocukluk döneminde sosyal dışlanmaya maruz kalma, temeli oluşturulmamış eğitim ve yetersiz sevgidir.⁶⁰

Yaşadıkları travmaların, ruhsal olarak dolduramadıkları boşluğun, edindikleri kötü arkadaş çevresinin etkisiyle korunmaya muhtaç çocukların sorunlarla başa çıkma yöntemi olarak kötü alışkanlıklara başvurdukları görülmektedir. Özellikle ergenlik dönemlerinde bazı gençlerin sigara bağımlılığı ile başlayıp daha sonra alkol ve uyuşturucu gibi maddelerle fiziksel ve bilişsel gelişimlerine zarar verdikleri tespit edilmiştir.⁶¹

Kurum bakımında büyümüş çocuklarda okul yıllarında veya hayatının sonraki evrelerinde gözlenebilen en belirgin özelliklerden biri ilgisizliktir. Bu çocukların okula uyum süreci yaşarken diğer çocuklara göre daha çok zorlandığını, dil gelişimlerinde ve fiziksel ihtiyaçlarını gidermede sıkıntı yaşadıklarını söyleyebiliriz. Dikkat eksikliği ve çevreye karşı umursamazlıklarının getirisi ile sosyal ilişkileri zayıf, arkadaşlık kurmaları güç, öğrenmeye karşı merakları azdır. Öğrenim ilgilerinin veya yeteneklerinin az olması birçoğunun okul hayatında geri kalmasına neden olmaktadır.⁶² Tekelioğlu'nun

⁵⁸ Elif Üstün, Berrin Akman, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23/ 23 (2002), 229.

⁵⁹ Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 4/3 (2002), 84-89.

⁶⁰ Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 110-112 .

⁶¹ Elif Aşık - Fatma Eker, "Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Sorunları ve Başetmeleri", *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16/ 2 (2014), 27-29.

⁶² Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: Örgür Yayınevi, 1992), 120.

alışmasında yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecekle ilgili dūřüncelerine ilişkin verilerde yükseköğrenim yapmaktan ziyade meslek sahibi olmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.⁶³

Yapılan bazı araştırmaların sonuçlarına göre kurum bakımı altındaki çocukların davranış sorunları, cinsiyet ve yaşlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Sosyal denetimlerin uygulanması noktasında erkeklerin kızlara kıyasla isyan etme, karşı çıkma, saldırganlık eğilimlerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Her iki cinsiyette de duygusallık olmasına karşın kızlarda çekingenlik, içe kapanık olma, korkaklık gibi durumlara daha sık rastlanıldığı belirtilmektedir. Yine kız çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin daha olumlu olduğu görülmektedir. Fakat tüm bunların yanında reddedilen ve terkedilen, ilgi yoksunluğu ile büyüyen çocukların genelde kendilerine olası olarak sunulan problemleri çözmede daha saldırgan olma, sosyal hedef belirlemede uygun olmayan yöntemleri tercih etme; başarısızlık durumunda ise yeni bir alternatif üretmede sıkıntı yaşadıkları saptanmıştır.⁶⁴

Tümkaya'nın aile yanındaki ergenler ile kurum bakımı altındaki ergenlerin umutsuzluk düzeyinin karşılaştırdığı çalışmasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Yetiştirme kurumunda kalan ve ailesiyle neredeyse hiç iletişimi olmayan gençler hayal kurmadıklarını, problemlerini dile getirmediklerini, yaşadıkları ihmal ve istismarlardan dolayı mutsuz olduklarını, geleceğe yönelik beklentilerinin olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu tutumun hayata ve kendilerine karşı yaşadıkları güvensizlik duygusunu kronikleştirerek tüm hayatlarını etkileme olasılığı çok yüksek olabilir.⁶⁵

Korunmaya muhtaç çocukların benlik saygı düzeyleri ve psikososyal gelişimleri karşılaştırıldığında ekonomik durumlardan dolayı ailesinin yanından ayrılmak durumunda kalmış çocuklar ile ailesi tarafından terkedilmiş çocuklar arasında farklılık

⁶³ F.Y. Tekelioğlu, *Yetiştirme Yurdunda Yaşayan 13- 17 Yaş Grubu Okuyan Gençler ile Aileleri Yanında Yaşayan ve Okuyan Aynı Yaş Grubu Gençlerin Ergenlik Problemlerinin Karşılaştırılması*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 12.

⁶⁴ E. Helin Yaban, Arzu Yükselen, "Korunmaya Muhtaç Yedi-On Bir Yaş Grubundaki ocukların Sosyal Problem zme Becerilerinin İncelenmesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 /1 (2007), 62-63.

⁶⁵ Songül Tümkaya, "Ailesi Yanında ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/4, 451-454.

bulunmuştur. Terk edilme hissiyatının ekonomik sıkıntıdan dolayı ayrılma durumundan daha olumsuz etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.⁶⁶

Devlet tarafından kurum bakımı altına alınan çocukların çoğunda istismar vakası görülmektedir. Fiziksel, duygusal, cinsel olmak üzere 3 boyutta incelenen çocuk istismarının pek çok nedeni ve çocuklar üzerinde trajik sonuçları bulunmaktadır. Ciddi bir sorun olarak gündemde olan çocuk istismarı, bir yetişkin tarafından bilerek veya bilmeyerek çocuğun fiziksel, psikososyal gelişimini ve sağlığını olumsuz bir şekilde etkileyen davranış olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde en sık rastlanan fakat tanımlanması en zor olan istismar türü duygusal istismar, onu takip eden fiziksel istismar, daha sonra ise cinsel istismardır. İstismarın çocuklar üzerindeki etkisi uygulanan şiddetin gücüne, istismarın türüne, fiziksel ve duygusal zararına, çocuğun yaşına ve gelişim basamağına, travma öncesi psikolojik durumuna ve travma sonrası verilen desteğe göre değişkenlik göstermektedir. Fakat genel olarak bakıldığında yetişkinlerin istismarına maruz kalan çocukların dışa yönelme yoluyla kontrolsüz olarak gergin ve saldırgan olma, başkalarını tehdit etme, bağımlı kişilik geliştirme veya içe yönelme yoluyla ketlenme, çaresizlik, korku, çekingenlik, değersiz duygular barındırma gibi davranışlarda bulunduğu gözlenmiştir.⁶⁷

Ailesiyle beraber yaşayan ergenlerle yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin problemlerinin karşılaştırıldığı çalışmada yurt ergenlerinin bedensel, toplumsal ve psikolojik sorunlarının yanında cinsel sorunlarını da daha yoğun yaşadıkları tespit edilmiştir. Karşı cinsle arkadaşlık kurmada ve cinsel konularla ilgili bilgi edinmede daha çok sorun yaşadıkları belirtilmiştir.⁶⁸

Cinsel bilgi konusunda yardım almayan çocuklar bu konularla tanıştığında ya doyumsuz bir merak edinirler ya da yasaklı bir konu olduğu düşüncesine sahip olurlar. Her iki durum da çocukların bilinçaltına itilerek ileriki yaşamlarını etkiler hale gelebilir. Çocuklarda cinsellik eğitiminin tabu olarak görülmesi çocukların bir süre sonra suçluluk duygusuyla

⁶⁶ Aytül Yurdakul, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına Bağlı Kurum Bakımında Kalan Çocuklarla Korumaya Aile Yanında Kalan Çocukların Benlik Saygısı ve Psikososyal Gelişimleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi* (İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 106.

⁶⁷ Yaşar Tıraşçı - Süleyman Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 70-74.

⁶⁸ Tekelioğlu, *Yetiştirme Yurdunda Yaşayan 13- 17 Yaş Grubu Okuyan Gençler ile Aileleri Yanında Yaşayan ve Okuyan Aynı Yaş Grubu Gençlerin Ergenlik Problemlerinin Karşılaştırılması*, 12.

yüklenmesine sebep olabilir.⁶⁹ Bunun yanında çocukluk döneminde cinsel istismar yaşayan dezavantajlı bireylerin birçoğunda depresyon, stres bozukluğu, cinsel işlev bozukluğu, davranış problemleri, kişilik bozukluğu, madde kullanımı gibi ruhsal problemlerin yaygın olarak yaşandığı görülmektedir. Aile içi istismar yaşanması durumunda ise çocuk ve ergenlerin üzerindeki olumsuz etkiler çok daha derin ve kalıcı olmaktadır.⁷⁰

Kurum bakımı altındaki bazı çocukların cinsel istismara erken dönemde maruz kalması zaman zaman riskli davranışlarına sebebiyet verebilmektedir. Yaşadığı travmanın tekrarlanma korkusu cinsel kimlik sorunlarına yol açarken; cinsel eylemlere yatkınlık, sık mastürbasyon yapma, cinsel oyun oynama isteği gibi davranışlar sergilemesine neden olabilir. Bu durum akranlarıyla aynı ortamda bulunan çocuklar ve ergenler için zaman zaman sıkıntılı durumlara yol açabilmektedir.⁷¹ Yavuzer'in dezavantajlı çocuklarda uyguladığı pilot bir çalışmadaki bulgulara göre Sinop Cezaevinde gençlerin %44'ünün cinsel suçtan hükümlü olduğunu; %7'sinde ise cinsel saplantının var olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında cinsel gelişimde doğru modelin olması önemli rol oynamaktadır. Cezaevinde bulunan bir hükümlünün sosyal çevreye göre daha kızsals davranışlar sergilediği gözlenmiştir ve bu hükümlü iki ablası tarafından kız gibi yetiştirildiğini ifade etmiştir.⁷²

İstatistiklere göre; çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar, bireyin sonraki yaşantısında kendisine zarar vermesi ve intihar girişiminde bulunması arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Fiziksel istismara uğrayan ergenlerin %43,8'i; cinsel istismara uğrayan ergenlerin %45,6'sı; duygusal istismara uğrayan ergenlerin %42'si; ihmal edilen ergenlerin ise %41,6'sı kendisine fiziksel olarak zarar vermektedir.⁷³

⁶⁹ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 154.

⁷⁰ Ann M. Kring vd., *Anormal Psikoloji & Psikopatoloji* (Ankara: Nobel Yayınları, 2019), 380.

⁷¹ Murat Topbaş, "İnsanlığın Büyük Ayıbı: Cinsel İstismar", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4/ 3 (2004), 77.

⁷² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 165.

⁷³ Güven Bahar - Haluk Savaş, "Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4/ 12 (2009), 57-60.

İKİNCİ BÖLÜM

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

1. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARDA DİN EĞİTİMİ

Her toplumda var olan din ve ahlak kavramının, insanlara yaşam tarzı sunma ve onları belli bir dünya görüşünde toplama gibi işlevleri vardır. Bunun yanında din ve ahlak, üstün bir varlığa bağlanma ve bu iradi bağlanmanın etkisinden doğan deneyimin kişinin hayatındaki etkilerini belirleyen olgulardır.¹ İnsan, ruhunun derinliklerinde doğruyu, yanlış, kendisini ve tanrıyı bilme isteğinin nedeni olarak varlığında tabii olarak bulunan psikolojik bir motiv ile dünyaya gelir.² İnsan doğduğunda herhangi bir baskıya maruz kalmadan, taklitten ve temayülden bağımsız, içgüdüsel olarak bulunan din ve değer duygusu, insanın çevresinde bulunan uyarıcılar ile harekete geçmektedir.³

Çocuklarda din ve değer konularına ilişkin kavramları öğrenmede en önemli özdeşleşme objesi anne başta olmak üzere ailedir. Aile ile din arasındaki güçlü bir bağın olduğu tespit edilerek ahlaki ve dinî gelişimin kazanılmasında ailenin önemi ortaya konmuştur. Özellikle okul öncesi dönemde anne ve baba tarafından uygulanan davranışlar çocuğu şuuraltı yoldan etkileyerek rol modellik arz etmektedir. Çocukların dinî yönelimlerini, ahlaki tutum ve davranışlarını belirlemede en etkin faktörler, ebeveyn ve çocuk ilişkisi, aile içinde verilen din eğitiminin niteliği, verilen eğitimle yaşantının uyum içinde olmasıdır.⁴

Kur'an-ı Kerim'de anne-baba ve çocuk ilişkisi biyolojik, psikolojik ve kültürel açılardan ele alınarak çocuğun hayata hazırlanması, güzel ahlak kazandırılması, temel din ve değerler eğitiminin verilmesi anne ve babanın en temel vazifelerinden biri olarak zikredilmiştir. Sosyal bilimciler çocuğun dinî ve ahlaki değerlerinin oluşmasında ilk etkenin aile sonra bireysel düşünce daha sonra ise sosyal çevre olduğunu ifade etmiştir.⁵

¹ Mustafa Köylü, Nurullah Altaş (ed.), *Din eğitimi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 62.

² M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın (Fecr Yayınevi, 2017), 38-41.

³ M. Doğan Karacoşkun v.dğr., *Din Psikolojisi El Kitabı*, (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2012), 129-131.

⁴ M. Akif Kılavuz, "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 44-54.

⁵ Köylü, Altaş, *Din eğitimi*, 314-315.

Ailenin işlevleri hem psikolojik hem toplumsal olarak bu kadar saptanmışken aileden özellikle de anneden mahrum olan çocuklar -alternatif ideal şartlarda yetişseler dahi- çeşitli düzeylerde toplumsal ve bireysel problemlerle karşı karşıya kalırlar. Ölüm, şiddet, ihmal ve istismar, terk edilme gibi sebeplerle ailesiyle büyüme imkânına sahip olmayan çocukların korunması, topluma kazandırılması, fiziki ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların yanında ruhsal tekâmülü için eğitilmesi devletin müdahalesini mecburi hale getirmektedir.⁶

Kurum bakımı altındaki çocukların sevmeye ve sevilme, güven duyma, saygı görme gibi temel duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan inanma duygusunun tatmin edilmesi gerekmektedir. Çünkü insanda fitri olarak bulunan din duygusu insanın duygularını doyurmasında, hayatı anlamlandırmasında önemli bir etkiye sahiptir. Çocukluk ve ergenlikte hayatın gayesini anlama sürecinde yaşadıkları zihin karmaşasının ortaya koyduğu temel soruları cevaplandırırken dinin verdiği cevapları öğrenmesi her çocuğun hakkı olarak değerlendirilebilir.⁷

İnsanın anlamlandırma çabası, varlığına ve çevresinde olup bitenlere dair ciddi sorgulamaları beraberinde getirir. İnsanın kendi öz varlığına ilişkin sorular, fikrî ve ruhî coşkunluğun yaşandığı gençlik döneminde yoğun bir hal alır. Bu hususta varlığın anlamı, gayesi, insan doğasının ve yazgısının kaynağı gibi temel konulara ilişkin sorulara cevap arayan çocuk ve gençlerin bilgilendirilmesi ihtiyaç mukabilindedir. Bu sorular için en tatminkâr cevap bulunacak yegâne kaynak ise inanç sistemidir. Dolayısıyla çocukların iç ve dış dünyalarına karşı merak geliştirdikleri dönemde dinin eğitim ve öğretimine konu olmaması varoluşun eksik ve yanlış tanınmasına ve varlık karşısında yanlış tutum geliştirmeye sebep olacaktır. Bu durum çocuklara sunulan din ve değerler eğitiminin önemini ortaya koymaktadır.⁸

Korunmaya muhtaç çocukların özellikleri başlığı altında değindiğimiz kurum bakımı altındaki çocukların büyük ölçüde gelecekte endişe duydukları, hayattan beklentilerinin kalmadığı, ileride kendilerini acımasız bir hayatın beklediği yönündeki veriler konunun

⁶ Fatma Bayraktar Karahan, “Sosyal Hizmet Kurumlarında Çocuk ve Gençlere Yönelik Din Hizmetleri”, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 94.

⁷ Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 124 ;

Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 96-98.

⁸ Turgay Gündüz, *İslam Gençlik ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Yayınları, 2002), 191.

üzerinde durulmasının gerekliliğini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu psikoloji içinde yetişen çocukların, ruhsal çöküntü içinde olmaları kaçınılmaz bir durumdur. Dolayısıyla çocukların psikolojik olarak güçlü bir yapıya sahip olmaları yönünde çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kısmi mahrumiyetin getirdiği kaygı, sevgi eksikliği, güvensizlik duygusu ile kötü niyetli insanlar tarafından istismara açık hale gelen korunmaya muhtaç çocukların verilen din ve değerler eğitiminin, geçmişte yaşamış oldukları olumsuz durumlardan kaynaklı sorunların çözümünde büyük rol oynayacağı öngörülmektedir. Dinin ümitsizlik, korku, kaygı gibi olumsuz duygulardan kurtulmalarına yardımcı olması, kısa ve uzun vadede ruhsal rahatsızlıkların önüne geçmesi, korunmaya muhtaç çocuklara sistemli ve devamlı bir dinî eğitim hizmeti sunulmasını gerekli kılmaktadır. Verilen din ve değerler eğitimi, çocukların dinî başa çıkma duygusunu geliştirme ve varoluşlar kaygılarını cevaplandırabilme yollarını kolaylaştırarak hayata daha umutlu bakmalarına vesile olacaktır.⁹

Hayatın olumsuzluklarıyla erken yaşlarda tanışma mecburiyetinde kalan korunmaya muhtaç çocuklara verilen din ve değerler eğitiminin, geçmişte yaşamış oldukları olumsuz durumlardan kaynaklı sorunların çözümünde büyük rol oynayacağı öngörülmektedir. Dinin ümitsizlik, korku, kaygı gibi olumsuz duygulardan kurtulmalarına yardımcı olması, kısa ve uzun vadede ruhsal rahatsızlıkların önüne geçmesi korunmaya muhtaç çocuklara sistemli ve devamlı bir din ve değerler eğitimi hizmeti sunulmasını gerekli kılmaktadır.¹⁰

Davarcı ve Zengin'in çalışmasında din ve değerler eğitiminin genelde insanların özelde ise korunmaya muhtaç çocukların hayatlarında koruyucu ve önleyici, onarıcı ve iyileştirici, hayatı sürdürmede yardımcı olma şeklinde üç ana rolünün olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada korunmaya muhtaç çocukların hayatlarının belli evrelerinde bu üç rolden birini kullandıkları veya kullanabilecekleri belirtilmiştir.¹¹

⁹ Orhan Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2004), 56.

¹⁰ Leyla Kozan, *Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 97.

¹¹ Yasemin Davarcı - Zeki Salih Zengin, "Korunma İhtiyacı Olan Çocukların Rehabilitasyonunda Din Eğitiminin Rolü", *İslami Araştırmalar* 30/2 (2019), 271-272.

Dinde yaşamın her alanında belirlenmiş olan emir, yasak ve sınırların kötülüklerden, zararlı alışkanlıklardan ve olumsuz davranışlardan uzak tutması koruyucu ve önleyici rolüne tekabül eder. Çocuk ve gençlerin en baştan uyarılması kendine ve çevresine verebileceği zararları engelleyebilir. Bununla birlikte din eğitimin iyileştirici ve onarıcı rolü dezavantajlı çocukların geçmişte yaşadıkları travmaların uzantısı olarak çektikleri manevi sıkıntılar ile başa çıkmada, onları kabullenerek sabretmede, yalnız olmadığını bilerek içsel motivasyonunu sağlamada oldukça önemlidir. Yine çocuklara sunulan din eğitimi ile içinde bulundukları realiteyi anlamlandırıp ahlaki olgunluğa erişmeleri, özgüven ve öz saygı geliştirmeleri, mutlu ve umutlu bir hayat sürmeleri daha mümkün hale gelecektir.¹²

Din, bireylerin topluma uyum sürecini sağlayan ve güçlendiren yapılardan biri olarak insanların ortak paydalar etrafında hareket etmesine fırsat veren yapılardan biridir. Dinin etkisiyle şekillenen kültür sanat, gelenek görenek, resim, mimari gibi birçok ortak paydada buluşmak, kaynaşmak da sağlıklı ve doğru bir din eğitimi ile mümkündür.¹³ Dolayısıyla daimi olarak devlet gözetiminde kalması mümkün olmayan; reşit olduktan sonra eğitimlerini tamamlayıp meslek sahibi olarak sosyal hayatta yer edinecek olan kurum bakımı altındaki çocuklara sunulan din ve değerler eğitimi toplumla kaynaşmaları ve ortak paydaların oluşması amacına hizmet edecektir.¹⁴

Kimlik ve aidiyet duyguları konusunda sıkıntı yaşayan kurum bakımı altındaki çocukların bu duygularını sağlıklı bir şekilde geliştirebilmeleri, toplumda yer edinmeleri için hayatın her alanında var olan din olgusunu öğrenmeleri yararlı olacaktır. Bireyler din eğitiminden mahrum bırakıldığı takdirde kendilerine ve topluma karşı yabancılaşma ve uyumsuzluğun meydana gelme olasılığı oldukça yüksektir.¹⁵ Başta psikolojik ve sosyolojik olmak üzere tüm unsurlara etki eden din öğretimi, çocukların kaldığı kurumlar tarafından desteklendiği takdirde topluma uyum sürecinde çocuğa rehberlik etmiş olur.

¹² Davarcı - Zengin “Korunma İhtiyacı Olan Çocukların Rehabilitasyonunda Din Eğitiminin Rolü”, 272.

¹³ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “Toplum Hayatımız Dinin Yeri ve Önemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 45-46.

¹⁴ Saadettin Özdemir, *Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarında (SHÇEK) Din Eğitimi Hizmetleriyle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2013), 2/ 468.

¹⁵ Köylü - Altaş, *Din eğitimi*, 88-89; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 99.

Korunmaya muhtaç çocukların inanç sistemini eksik veya yanlış odaklar tarafından doyurulmasının önlenmesi mühim bir konudur. İnsanın ruhu doğru dinî duygu ve değerle beslendiği takdirde ahlaki, toplumsal ve bireysel duyguları paralel şekilde gelişecek; ruh ve beden arasında denge sağlanacaktır.¹⁶ Özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde dinî ve ahlaki sorularının muhatabın algılayabileceği motiflerle işlenmesi, sağlıklı bir şekilde cevaplanması onun dinî değer ve ahlaki davranışlarda doğru bir bilinç geliştirmesine vesile olacaktır.¹⁷

Çocuklara sunulan din ve değerler eğitimi ile bilişsel alanda gerçekleşen değişimin ardından dinî öğretileri davranış boyutuna dönüştürme süreci gelmektedir.¹⁸ Bu hususta özellikle insanı iyi ve doğru olana yönlendiren ibadetlerin, kişilik düzenleyici ve dengeleyici etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. İbadetler, insanın içsel gelişimine tesir ederken aynı zamanda cemaat hayatı ile beraber kendini toplumun bir ferdi olarak kabul etme duygusunu geliştirerek insani ilişkilerini düzene koymaya yardımcı olur. Öz saygı ve özgüven eksikliği olan korunmaya muhtaç çocukların sağlıklı bir kimlik kazanmaları ve mensubiyet düşüncelerinin gelişimi ile toplumsal kabul gerçekleştirmeleri din ve değerler eğitimi ile daha mümkün hale getirecektir.¹⁹

Demir'in yetiştirme yurdunda kalan 640 gençle yaptığı anket çalışmasında katılımcıların %86,7'sinin din eğitiminin verilmesi gerektiğini düşüncesinde olduğu saptanmıştır. Gençlerin %92,2'si din eğitiminin insanın mutluluğu için gerekli olduğunu düşünmektedir.²⁰ Yine Coşkunsever'in çalışmasında yetiştirme yurdunda kalan gençlerin yaşadıkları sorunlar karşısında dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları tespit edilmiştir.²¹

Hülasa, korunmaya muhtaç çocuklara sunulan din hizmetleri bünyesinde din ve değerler eğitiminin verilmesi en temel haklarından kabul edilebilir. Her çocukta bulunan fitrî din ve değer olgusunun doyurulması, verilen eğitimle birlikte kendine yeter hale gelip inanç

¹⁶ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 96.

¹⁷ Köylü - Altaş, *Din eğitimi*, 84.

¹⁸ Naci Mustafa Kula, *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1986), 107-108.

¹⁹ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum* (İstanbul: Düşünce Kitabevi), 120.

²⁰ Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*, 85.

²¹ Asude Coşkunsever, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 120.

gelişimini sürdürme hakkı ve karşılaştıkları sıkıntılara karşı dinî başa çıkma yönteminin sunulması önemli ve gereklidir.

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA İLİŞKİN FAALİYETLERİ

Türkiye, sosyal devlet olmanın gereklilikleri ile toplumun bugünü ve geleceği için önemli bir yere sahip olan çocukların sosyal, ruhsal ve fiziksel olarak en iyi şekilde yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması amacıyla genelde aileye ve çocuklara yönelik eğitim, sağlık, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri; özelde ise dezavantajlı çocuklar için rehabilitasyon ve koruma hizmetleri yürütmektedir.²²

Belirli zaman dilimlerinde isim değişikliğine gidilmiş olsa da günümüzde çocuklara ilişkin yürütülen koruma sisteminin politik olarak en önemli sorumlusu ASHB olarak kabul edilmektedir. Fakat bu sisteminin plan ve uygulama aşamasında verilecek hizmet türüne göre ASHB ile bazı kurum ve kuruluşlar koordineli çalışıp paydaşlık kurarak iş birliği içinde olmaktadır. Kurum bakımı altındaki çocukların manevi yokluk ve yoksunluktan kurtulmalarını sağlayarak kişilik gelişimlerine katkı sunmayı din hizmetinin bir parçası olarak gören Diyanet İşleri Başkanlığı, söz konusu dezavantajlı gruba yönelik hizmet alanını her geçen gün daha çok gündeme getirmekte ve bu alandaki çalışmalarını genişletmektedir.²³

Yapılan araştırmalarda 2828 sayılı Kanun'da²⁴ belirtilen korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve millî ahlakına sahip; diğer bir yandan insan sevgi ve saygısıyla dolu, kendine güvenen, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun olarak yetiştirme hedefinin din ve değerler eğitimi hizmetinin verilmesiyle daha kolay ve mümkün hale geldiği saptanmıştır. Fakat dünyada din hizmetleri veya dinî danışmanlık adı altında sosyal hizmet kitlesine yönelik verilen din ve değerler eğitiminin geçmişi çok daha eskiye dayanmaktayken ülkemizde dezavantajlı gruplara sunulan bu hizmet, alan olarak yeni kabul görmüştür. Bunun en temel sebebi, din hizmetlerinin sadece cami ve Kur'an kursu ekseninde, ibadet odaklı bir faaliyetler bütünü olarak algılanmasıdır. Bir diğer sebep ise

²² Parin, Bilan, "Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz", 122-124.

²³ Hatice Koç Kanca, "Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri- Uygulamalar- Yöntemler ve Öneriler", *Diyanet Aylık Dergi* 55 (2019), 122.

²⁴ Sosyal Hizmetler Kanunu (SHK), *Resmî Gazete* 5799, (24 Mayıs 1983), Kanun No. 2828.

sosyal hizmet alanında din ve değerler eğitiminin verilip verilmemesiyle ilgili yaşanan tartışmalardır. Dezavantajlı gruplara din hizmetinin sunulmasıyla ilgili karşı çıkışlar, bilimsel bir alt yapısı olmaktan ziyade tamamen ideolojik veya ön yargılı bir yaklaşımın doğurduğu itirazlardır. Yine belli dönemlerde bu alanda alınan kararların siyasi iktidarlara göre şekil alıp değişikliğe uğraması dezavantajlı gruplar için büyük sorun teşkil etmektedir.²⁵

Devletin anayasal bir kurumu olarak görev yapan DİB'in cami içi hizmetlerinin yanında huzurevi, çocuk evleri, cezaevleri, rehabilitasyon merkezleri gibi sosyal hizmet kurumlarına din hizmeti götürmek ve manevi olarak destek sağlamak asli vazifelerindendir.²⁶ Bu hususta kurumlarda sunulan dinî bilgi ve manevi danışmanlık programlarıyla korunmaya muhtaç çocukların psikolojik sorunlarıyla başa çıkma, tutarlı ve sağlıklı davranış geliştirme ve toplumla bütünleşme becerisi kazanması hedeflenmiş; verilen din eğitimi ile sağlıklı ve huzurlu bir toplum inşa etme vizyonu benimsenmiştir. Bu nedenle Başkanlığın günümüzde korunmaya muhtaç çocuklara sunduğu din hizmetlerinin anlaşılabilmesi için Cumhuriyet tarihi boyunca genelde dezavantajlı gruplara özelde ise kurum bünyesinde kalan çocuklara verilen din hizmetlerinin tarihsel arka planına değinmek faydalı olacaktır.

1923-1985 yılları arası, DİB'in laiklik kavramı üzerinden polemik unsuru olduğu bir dönemdir. Bu dönem içinde gerek personel eksikliğinden gerek başkanlığın vazifelerinin sınırlandırılmış olmasından dolayı sosyal hizmet kurumlarına ilişkin herhangi bir din hizmetinin varlığından bahsedilmemektedir.

SHÇEK'de din hizmetleriyle ilgili ilk adım 5 Aralık 1989 tarihinde SHÇEK ve DİB arasında imzalanan Din Hizmetleri Daire Başkanlığının 12/1/232/1393 sayılı yazısı ile atılmıştır. 27.07.1989 tarihinde yayınlanan 12.1/166/857 74 no'lu genelgenin ilgili kurum ve kuruluşlara ve il müftülüklerine bildirilmesiyle uygulamalar hayata geçmiştir.²⁷ İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri ve İl Müftülüklerinin iş birliği ile başlayan faaliyetler için il ve ilçe vaizleri görevlendirilmiş; çocuk yuvalarında, yetiştirme yurtlarında ve huzur

²⁵ Saadettin Özdemir, "Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2012), 194-195; Saadettin Özdemir, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları* (Isparta: Tuğra Ofset, 2002), 51.

²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği, *Resmî Gazete* 28661 (29 Mayıs 2013), md.12.

²⁷ Özdemir, "Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", 204.

evlerinde dinî sohbet ve konferanslar düzenlenmiştir.²⁸ Dönemin DİB Başkanı Prof. Dr. Mustafa Said Yazıcıoğlu'nun müftülüklerle gönderdiği genelgede, Başkanlığın, ibadethanelerin içinde ve dışında toplumu dinî ve ahlaki konularda her zaman aydınlatmayı, dinî ve millî bütünlüğün korunması için yaygın din hizmeti faaliyetleri düzenlemeyi amaç edindiği ifade edilmiştir. Akabinde “...*Bu itibarla Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı il müdürlükleri bünyesinde yer alan çocuk yuvaları ve huzurevlerinde müftülüklerimizin ilgililerle iş birliği yaparak, belli programlar dâhilinde dinî sohbet ve konferanslar düzenlenmesi uygun mütalaa edilmektedir.*” şeklinde belirtmiştir.

Fakat bu genelgenin ardından dönemin Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) milletvekili Fikri Sağlar TBMM'ye sunduğu önergesinde SHÇEK'ye bağlı kurumlarda din hizmetinin verilir verilmediğini, verilen hizmetin devlet tarafından denetimini ve dinî seminerler veya konferanslardan başka hangi konularda seminer verildiğini sorgulamış ve bu soru önergesiyle konuyu meclis gündemine taşımıştır. Sağlar'ın yaptığı muhalefet üzerine basında laiklik tartışmaları başlamış ve 1992 yılında bazı ideolojik yaklaşımlarla gelen tepkiler çocuk yuvalarında verilen din hizmeti çalışmalarının durdurulmasına sebep olmuştur.²⁹

3 Eylül 1996 yılında SHÇEK Genel Müdürlüğünün yayımladığı “Dinî Sohbet ve Konferanslar” başlıklı yazıda bulunan “*İl sosyal hizmetler müdürlükleri bünyesinde yer alan çocuk yuvaları ve huzur evlerinde, müftülüklerin, ilgililerle iş birliği yaparak belli programlar dâhilinde dinî sohbet ve konferanslar düzenlenmesine devam edecektir.*” ibare ile yazı ile tekrar hizmete başlanmıştır. Bahsi geçen yazıda çocuklara ve gençlere yönelik verilen eğitim ve öğretim programlarının önemine vurgu yapılırken, millî ve dinî bayramların programa dâhil edilmesinin çocukların psikososyal gelişimlerine yararlı olacağı görüşü ifade edilmiştir. Fakat 1997/014 no'lu genelgede çocukların eğitiminde baskı ve zorlayıcılıktan kaçınılması, gençlerin başörtüsü ve ibadet konusunda zorlanmamaları, kendilerinden gelen talep üzerine mevzuata ve bilimsel değerlere uygun hareket edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Ahlaki ve dinî eğitimin sunulması hususunda çocuklara ve gençlere seçme ve itiraz hakkı verilmesi talep edilmiştir. Sonrasında

²⁸ Özdemir, “*Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri*”, 206.

²⁹ Ayhan Aydemir, “*Yuvada Din Eğitimi*”, Milliyet (10 Mart 1990).

herhangi bir gerekçe gösterilmeden 28.07.1997 tarihli yazı ile kurum bünyesindeki çocuklara verilen dinî ve ahlaki eğitim uygulamasının durdurulmasına karar verilmiştir.³⁰

Siyasi tepkilerden dolayı kurumlarda verilmesi öngörülen din hizmetleri çalışmaları durdurulmuş ve on yıl hiçbir faaliyet yürütülememiştir. 26.02.2007 tarihinde SHÇEK Genel Müdürlüğü ile DİB arasında imzalanan iş birliği protokolü ile kurumlarda din hizmeti faaliyetlerine tekrar başlanmıştır. Protokolün 6. maddesinde hedeflenen amaçlar belirtilmiş ve çok uzun bir aradan sonra korunmaya muhtaç çocuklara yönelik verilecek din hizmetlerinden bahsedilmiştir. Söz konusu genelgede (Madde 37): “(ğ) *İslahevleri ve çocuk esirgeme yurtları ile yakından ilgi kurulacaktır. 1. Bu kurumların önce idarecileriyle görüşülerek nasıl iş birliği yapılabileceği araştırılacak, mutabık kalınan hususlar bir protokol ile uygulamaya konulacaktır. 2. Yurtlarda ve ıslahevlerinde kalanların seviyelerine göre imkânlar ölçüsünde dini konferanslar verilecek, piyes ve skeçler sahnelenecektir. 3. Dinî ve millî gün ve gecelerde bu kurumlar ziyaret edilerek, öğrenciler çeşitli hediyelerle sevindirilecektir.*” şeklinde planlanan faaliyetler zikredilmiştir.³¹

İmzalanan iş birliği protokolü ve yayınlanan genelge çerçevesinde çocuk yuvaları, huzur evleri ve rehabilitasyon merkezlerinde din hizmetleri sunularak sosyal ve manevi destek sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere DİB, İlahiyat eğitimi almış, bilgi birikimi olan uzman personelleri görevlendirerek, kurumlarda verilecek din hizmetinin plan ve programını düzenleyerek yükümlülük ve sorumluluk almıştır.

Bu protokolle birlikte tüm sosyal hizmet kurumlarında ilk defa sistemli bir şekilde din hizmetleri sunulmuştur. Diyanet personelleri arasından din hizmetleri uzmanları, vaizler, Kur'an Kursu öğrencileri, İmam-hatipler ve müezzinler görevlendirilmiş ve haftada belirli zaman dilimlerinde çocuklar için din ve değerler eğitimi verilmiştir.³²

2009 yılında düzenlenen “Din ve Toplum” başlıklı IV. Din Şurası’nda “*Sosyal Açılımlı Din Hizmetleri*” alt başlığında toplumun himayeye muhtaç kesimlerine verilecek din hizmetine ilişkin tebliğler sunularak değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan

³⁰ Özdemir, “*Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri*”, 202-203.

³¹ Huriye Martı (ed.), *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 12-13.

³² Özdemir, “*Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri*”, 206.

değerlendirmelerin sonucunda modern toplumlarda sıkça görülen güvensizlik, yalnızlık ve çaresizlik hissinin yaygınlaşarak toplumdaki mutsuzlukların ve gerilimlerin artması karşısında DİB'in sorumluluklarının gereği olarak önlem alması; manevi, dinî, millî ve kültürel değerlerimizin korunmasına yönelik adımlar atılması; bu noktada da gerektiğinde diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yoluna gidilmesi kararları ortaya konmuştur.³³ Küresel değişim ve gelişime paralel olarak toplumun her kesimini kapsayan bir anlayışla din hizmetlerini yeniden ele alma gerekliliği, yeni yapılanma ve düzenlemelere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. DİB'in sosyale yönelik olan hizmetlerini arttırıp, hizmet veren diğer kurum ve kuruluşlar ile protokoller ve iş birliği düzenlemesi gerekliliği vurgulanmıştır. Sonuç bildirgesinde imzalanan protokolün değerlendirilmesi yapılarak buna ilişkin “Madde 21: *SHÇEK ile imzalanan iş birliği protokolü, hizmetteki yeni ihtiyaçlar, tarafların görev, sorumluluk ve etkinlikleri doğrultusunda tekrar gözde geçirilerek geliştirilmelidir. İlgili protokol gereği SHÇEK’e bağlı kuruluşlarda gerçekleştirilecek din hizmetlerinin belli bir müfredat programıyla, hedef kitlenin eğitim seviyesi ve ilgisine uygun zengin etkinliklerle yürütülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerince düzenlenen koordinasyon toplantılarına il müftülüklerinden bir temsilcisinin de katılması hususunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.*” şeklinde bir karar ortaya koyulmuştur.

IV. Din Şûrasının ardından alınan protokolün geliştirilmesi kararı ancak iki yıl sonra 2011 yılında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında Şubat 2010 tarihinde sosyal hizmet kurumlarında görevli diyanet personeline ilk kez hizmet içi eğitim verilmiştir.³⁴

26 Ekim 2011 tarihinde SHÇEK’e bağlı Bakanlığın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmasıyla yenilenen protokol, çocuk hizmetleri kapsamından aile kurumunu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yeni ihtiyaçların ortaya çıkması ve iş birliği protokolünün verimliliğini arttırmak adına sosyal hizmet kurumlarında din hizmetinin nasıl bir çerçevede planlanıp uygulamaya koyulacağı ve bu hizmetin kimler tarafından verileceği konusu tekrar gündeme gelerek yeni bir protokol imzalanmıştır.

³³ “IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri”, *Sosyal Açılımlı Din Hizmetleri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.)

³⁴ Fadime Taş, “Diyanet İşleri Başkanlığının Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/ 92 (2019), 482.

ASPB ile DİB arasındaki iş birliği protokolünün amacı ve kapsamı;

“(1) ailenin kurulması, aile yapısının ve değerlerinin korunması, gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere ailenin güçlendirilmesi, aileyi ve aile içinde bireyi tehdit eden problemler hakkında toplumun duyarlı kılınması, koruyucu önleyici sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması, aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı ve özürli bireylerin bilinçlendirilmesi ile sosyal destek sistemlerinin güçlendirilerek problemlerin çözümüne katkı sağlamak” şeklinde belirtilmiştir.³⁵

İmzalanan bu protokol Yetiştirme Yurtları ve Rehabilitasyon Merkezlerinde, Çocuk Evlerinde ve Çocuk Evleri Sitesinde uygulanan ve uygulanacak olan her türlü faaliyete dayanak oluşturarak, Diyanet personeli tarafından din ve ahlak eğitimi verilmesi kararına bağlanmıştır. Her yıl güz dönemi başında kurumlarda hizmet verecek Diyanet personeline konunun uzmanları tarafından bilimsel bir eğitim politikasıyla hazırlanmış olan çalışma takvimi gönderilmiştir.³⁶ Yapılan ve öngörülen bu kurumsallaşma çalışmaları ve faaliyet çeşitliliği çocuk, personel ve kurumlar arasındaki güveni ve istikrarı sürekli hale getirmiştir.

Dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin, devlet güvencesi altındaki çocuklara DİB tarafından verilecek din eğitimi konusunda her türlü desteğin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu ifadesiyle, dinî ve manevi değerlere uygun olarak yetişen çocukların vatana ve millete faydalı çocuklar olacağını vurgulayarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın alt yapısından, etkinliğinden ve bilgi birikiminden yararlanılarak hizmet verileceğini belirtmiştir. Kurum bakımındaki çocuklar için yapılan ortak çalışma için Şahin *“Müftülüklerle birlikte çalışılıyor. O konuda eğitimin almış hocalardan oradaki il müdürlüklerimizle beraber boş kaldıklarında ihtiyaçları olan değerler eğitimi veriyorlar. Bundan dolayı çocuklarımızın özgüveni daha yüksek, daha mutlu çocuklar olmasını önemsiyoruz. Çünkü anne, babanın ailenin verdiği eğitimden yoksun kalmaması için bu tür destek mekanizmalarını önemsiyoruz.”* diyerek yapılan çalışmalarının hedefini beyan etmiştir.³⁷

³⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı İşbirliği Protokolü, ASPB ve DİB (2011), md. 1.

³⁶ Taş, “Diyanet İşleri Başkanlığının Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 482.

³⁷ İhlas Haber Ajansı (İHA), “Diyanet’in Kimsesiz Çocuklara Dini Eğitim Hizmeti” (22 Ekim 2012).

2014 tarihli DİB Görev ve Çalışma Yönetmeliğine göre vaizlerin (32.madde/ç), uzman vaizlerin (33.madde/b), baş vaizlerin (34.madde/b) görev alanlarının arasında “çocuklara yönelik irşat hizmetleri, gençlere yönelik irşat hizmetleri, toplumun özel ilgiye muhtaç kesimlerine yönelik irşat hizmetleri, çocuk eğitim evleri, sevgi evleri ve benzeri yerlerde vaaz ve irşat hizmetlerinde bulunmak” ibarelerine yer verilmiştir.³⁸

Bakanlık ve Başkanlık arasındaki iş birliğini geliştirme ve hizmet alanının genişletilmesi ihtiyacına binaen 2018 yılında protokolde güncelleme yapılarak yeniden imzalanmıştır. Protokolde korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin maddeler şu şekilde belirtilmiştir:

Üçüncü bölüm madde/6:

(4) çocuk hakları, çocuk ihmal ve istismarı, çocuğa yönelik şiddetle mücadele, çocuklara yönelik sanal ve gerçek tehlikeler, erken yaşta evlilikler gibi konularda toplumsal bilinç ve duyarlılığın artırılması amacıyla içeriğinin ortaklaşa belirlendiği çalışmalar yapmak

(5) “hizmet sunulan kesimlere yönelik eğitim programlarında kullanılmak üzere Başkanlıkla birlikte yeni bir eğitim modülü ve içerikleri hazırlamak”

(7) “kurum bakımı altındaki çocukların aile sıcaklığına eşdeğer ortamda bakımlarını sağlayabilmek için ortak çalışmalar yapmak”

(8) bakanlığa bağlı kuruluşlarda ahlaki, dini ve millî duyguları geliştirmeye yönelik değerler eğitimi ve dini rehberlik faaliyetleri ile dini ve millî günlerde ortak faaliyetler yapmak,

(11) kurum bakımı altında olan engelli bireylerin, yaşlı, kadın, çocuk ile şehit yakını ve gazilerin belirlenecek kriterler çerçevesinde umre organizasyonlarına katılımını sağlamak.

Verilen eğitimin denetim ve gözetimine ilişkin:

(16) Eğitimler ile ilgili yapılacak ölçme ve değerlendirmelerde kullanılacak ölçek, Bakanlık ve Başkanlık uzmanlarınca hazırlanacak olup eğitici eğitimleri ve eğitimlere katılacak personele Başkanlık tarafından uygulanmasını sağlamak, (17) yürütülen eğitim çalışmalarının etki analizlerinin Başkanlık ve Bakanlık tarafından müşterek yapılmasını sağlamak, (18) protokolün sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönetmeliği, Resmi Gazete 29033 (17 Haziran 2014).

*ve ortaya çıkacak muhtemel sorunların iyi niyet esasına göre karşılıklı görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulması için Bakanlığın ve Başkanlığın merkez teşkilatlarından ikişer personel görevlendirerek bir İşbirliği Komisyonu oluşturmak.”*³⁹ maddelerine yer verilmiştir.

Dolayısıyla korunmaya muhtaç çocuklara din ve değerler eğitiminin verilmesinin ve ihtiyaca yönelik eğitim modeli belirlemenin Başkanlığın bir görevi olduğu daha açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen faaliyetlerin yanında Bakanlık ve Başkanlığın öncülüğünde farklı kurum ve kuruluşlarla ortak yürütülen korunmaya muhtaç çocuklara yönelik din hizmeti çalışmaları mevcuttur. Diyanet İşleri Başkanlığınca çıkarılan yayınlardan çocuklara faydalı olabilecek eserler ücretsiz olarak bu kurumlara bağışlanmakta ve düzenli olarak ulaşıp ulaşmadığının takibi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, kurumlara yapılan ziyaretlerde yetkili ve uzman kişiler tarafından konferans ve sohbetler gerçekleştirilmektedir.

Belli periyotlarda Başkanlık ve Bakanlığın görevlendirdiği personelin yönetimi ve gözetiminde “Değerler Eğitimi” kampları düzenlenerek çocuklara altı günlük din ve değerler eğitimi imkânı verilmiştir. Yine 2019 yılında kurum bakımı altındaki çocuklara ve gençlere yönelik “Etkinliklerle Değerler Eğitimi” kitabı çerçevesinde düzenlenmiş olan “Umre Ödüllü Değerler Eğitimi Yarışması” düzenlenmiş, başarılı olan 162 çocuk umreye gitmeye hak kazanmıştır.⁴⁰

Türkiye’nin birçok ilinde yetiştirme yurtlarında ve çocuk evlerinde kalan çocukların her türlü ihtiyacının giderilmesi için kampanyalar düzenlenmiştir. Mesela; Erzurum Müftülüğü ve İl Valiliğinin gerçekleştirdiği “Toplum yetimleri camide buluşuyor” projesi ile birçok korunmaya muhtaç çocuğun kendilerine hami olacak diyanet personelinin desteğiyle eğitilmesi ve maddi manevi her türlü ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir.⁴¹ Yine Fethiye Müftülüğü aracılığı ile yürütülen “Her caminin bir yetimi var” kampanyası ile 100 yetimin okutulması amaçlanmış; tüm insanlığa emanet olarak gönderilmiş

³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü” (Erişim 1 Ekim 2021).

⁴⁰ Sedide Akbulut, “Diyanet İşleri Başkanlığının Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri”, *Diyanet Aylık Dergi* 358 (2020), 30-33.

⁴¹ Milliyet, “Erzurum’da Camiler Yetimlerle Buluşuyor” (21 Ağustos 2014).

çocukların geleceği için etkili ve planlı faaliyetler yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Başkanlık tarafından Sevgi evlerinde yaşayan çocukların ve huzur evlerinde bulunan yaşlıların katıldığı iftar programında Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş sevgi, saygı ve merhametin önemine dikkat çekmiştir.⁴²

Özetle, sosyal ve kurumsal yapılara dönük, merkezinde insanın olduğu bir hizmet çerçevesi sunmaya gayret eden Başkanlığın tarihsel süreçten de anlaşılacağı üzere her geçen gün alana olan vukufiyeti artmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı toplumumuzun dezavantajlı çocuklarına gereken din ve değerler eğitimini verilmesini ve onlara her türlü manevi desteğin sağlanmasını din hizmetinin bir parçası olarak kabul etmekte ve ihtiyaca yönelik faaliyetleri genişletmektedir.

2.1. Diyanet Personeline Yönelik Verilen Hizmet İçi Eğitim Programı

Küreselleşen dünyada değişimin ve gelişimin yaşanmasının karşısında psikolojik bir gerçeklik olarak dinin varlığı insanların hayatlarına etki ederek her daim varlığını sürdürmektedir. Hayatın zorunlu gerçeklerinden biri olan değişim olgusu, ihtiyaçların farklılaşmasına sebep olmaktadır. Modernleşmenin getirdiği ahlaki yozlaşma ve ihtiyaçların farklılaşması, toplumsal kimliğin zeminini oluşturan dinin psikolojik ve sosyolojik olarak öneminin daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ancak değişen hayat şartları, önceliklerin değişmesi, düşünsel ve duygusal sıçramalar, din hizmeti perspektifinin sürekli yenilenmesini gerekli kılmaktadır. Eski dönemlerde sunulan din hizmetleri, ibadeti merkeze alan klasik irşat dili üzerinden uygulanırken günümüzde sunulan din hizmetlerinin usulü farklı bir boyuta taşınmıştır.

Toplumda yaşanan küresel değişimle birlikte sunulacak hizmetlerin sosyal ve kültürel zemine göre düzenlenmesi önemlidir. Bu noktada din hizmetlerini ele aldığımızda verimliliğini ve kalitesini arttırma, ihtiyaca göre revize etme zorunluluğu gündeme gelmektedir. Topluma hizmet verirken uygulanan yöntemlerin yeniden güncelleştirilmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Bu durum ise ancak din hizmeti sunan görevlilerin sürekli

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Yaşlılar ve Çocuklarla İftar Yaptı” (28 Mayıs 2018)

kendilerini geliştirmeleri, doğru eğitim tekniklerini öğrenmeleri ve gösterdikleri özel bir gayret ile mümkün olacaktır.⁴³

Kullanılan geleneksel yöntemlerin geliştirilmesi ve sunulan hizmetin hedef kitlede karşılık bulabilmesi, din görevlilerinin vazifelerini hakkaniyet ve titizlikle yapabilmelerine bağlıdır. Toplumun her kesimini kucaklayıcı ve kuşatıcı bir yaklaşım ortaya koyma, eğitim alanındaki gelişmeleri takip etme, hizmet sürecinde değişen şartlar karşısında motive olma, hizmet götürülen kitlenin bölgesel, kültürel ve bireysel farklılıklarını tanıma gibi hususların altının çizilmesi gerekmektedir. DİB, kurumlarda sunulacak olan hizmete yönelik mevzuat düzenlemeleri ve kadro çalışmaları yaparken aynı zamanda kurumlarda çalışacak Diyanet personelinin yeterliliklerini artırmak için eğitim ve yayın faaliyetlerini yürütmektedir. Bu noktada Başkanlık, sahada hizmet sunan kadroların bilgi, birikim ve donanımlarıyla beraber; Başkanlığın misyonunu ve vizyonunu göz önüne alarak farkındalık kazanmalarını amaçlamaktadır.⁴⁴

DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün iş birliği ile belli periyotlarda sosyal hizmet kurumlarında din hizmeti sunan personele yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenmektedir.

Bu bölümde ASHB kurumlarında din hizmeti sunan Diyanet personeline yönelik hizmet içi eğitim semineri programları hakkında bilgi verilecek ve değerlendirme yapılacaktır. Konunun daha iyi tahlil edilebilmesi için 2017 ve 2020 yıllarında Antalya’da gerçekleştirilen hizmet içi eğitim programı verilmiştir.

2017 Antalya Hizmet İçi Eğitim Programı				
04.12.2017	İslami Referanslar Bağlamında Şiddetle Mücadele ve Manevi Destek Hizmetleri /Prof. Dr. Huriye MARTI/ DİB Başkan Yardımcısı	Diyanet İşleri Başkanlığının Sosyal Hizmet Kurumlarına Yönelik Hizmetleri Sedide AKBULUT/ Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN/ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Danışmanlık İlke ve Teknikleri Uzm. Klinik Psikolog Nuray BAŞTAN AYDIN
05.12.2017	Grup Öğrenme Teknikleri Prof. Dr. Şirin KARADENİZ/ Bahçeşehir Üniversitesi	Oyun Terapisi ve Oyunla Öğrenme Metodu Prof. Dr. Şirin KARADENİZ/ Bahçeşehir Üniversitesi		Duygu Düşünce Yönetim Becerileri Uzm. Psikolog Seher CEBE

⁴³ Fikret Karaman, "Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik", *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, der. Hayrullah Köken (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 43.

⁴⁴ Martı, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*,13.

06.12.2017	Travmatik Kişilerle Profesyonel Çalışma Uzm. Psikolog Belkıs ERTÜRK/ İstanbul AÇSHB İl Müdürlüğü	Gençlik Dönemi Dini Krizler ve Din Eğitimi Doç. Dr. Ömer Miraç YAMAN İstanbul Üniversitesi	Gelişim Basamaklarına Göre Çocuklarda Din Eğitimi Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm AĞIRAKÇA/ İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	Tecrübe Paylaşımı (Çocuk Destek Merkezleri) Dr. Asude COŞKUNSEVER/ Bursa Vaiz
07.12.2017	Çocuk Gelişiminde Bağlanma Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Tuba YAYLACI/ İstanbul Şehir Üniversitesi	Konukevlerinde Kalan Kadınların Psikolojik Özellikleri ve Gereksinimleri Aile Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Uzmanı	Kriz Durumlarında Manevi Destek Dr. Öğr. Üyesi Zehra ERŞAHİN/ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Tecrübe Paylaşımı (Kadın Konukevleri) Dr. Halide YENEN/ Kayseri Uzman Vaiz
08.12.2017	Mağdurla Görüşme Teknikleri Dr. Öğr. Üyesi Zehra ERŞAHİN/ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Tecrübe Paylaşımı (Huzurevleri) Sevdâ SOYUER/ Kayseri ADRB Koordinatörü	Sosyal Hizmet Kurumlarında Sıkça Sorulan Sorular Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ/ Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi	Tecrübe Paylaşımı (Çocukeyi) Aynur YAŞAR/ Ankara Müftü Yardımcısı
09.12.2017	Ergenlik Döneminde Gençlerle İletişim Mustafa IRMAKLI/ Diyanet İşleri Uzmanı	Yaşlılık Psikolojisi ve Yaşlılarla İletişim Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE/ Sakarya Üniversitesi	Yetişkinlere Yönelik Din Eğitimi Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE/ Sakarya Üniversitesi	Gençlerin Dini Konularda Düşüştüğü Zihinsel Tuzaklar Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ DÜZGÜNER/ Marmara Üniversitesi
10.12.2017	Kurum Bakımı Altındaki Çocukların/ Gençlerin Psikolojik Özellikleri ve İletişim Uzm. Psikolog Fatma Zehra GELGÖR		Değerlendirme ve Kapanış Sedide Akbulut/ ADRB Daire Başkanı Bünyamin ALBAYRAK/ Din Hizmetleri Genel Müdürü	

2020 Antalya Hizmet İçi Eğitim Programı					
17.02.2020	Açılış- Protokol Konuşmaları Sedide AKBULUT/ ADRB Daire Başkanı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Doç. Dr. Ümit HOROZCU/ İstanbul Üniversitesi	Yetişkinlere Yönelik Din Eğitimi Doç. Dr. Macid YILMAZ/ Hitit Üniversitesi	Duygu, Düşünce Yönetim Becerileri Prof. Dr. Enver SARI/ Giresun Üniversitesi	
18.02.2020	Travmatik Kişilerle Profesyonel Çalışma Aynur SERBES/ Sosyal Hizmet Uzmanı	Konukevlerinde Kalan Kadınların Psikolojik Özellikleri ve Gereksinimleri Aynur SERBES/ Sosyal Hizmet Uzmanı	Grupla Öğrenme Teknikleri Prof. Dr. Şirin KARADENİZ/ Bahçeşehir Üniversitesi	Oyun Terapisi ve Oyunla Öğrenme Metodu Prof. Dr. Şirin KARADENİZ/ Bahçeşehir Üniversitesi	Tecrübe Paylaşımı (Huzurevleri) Serap TELEK/ İstanbul Vaiz
19.02.2020	Gençlerin Dini Konularda Düşüştüğü Zihinsel Tuzaklar Prof. Dr. Asım YAPICI/ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Gençlik Dönemi Dini Krizler ve Din Eğitimi Prof. Dr. Asım YAPICI/ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Gelişim Basamaklarına Göre Çocukluk Çağında Din Eğitimi Şaban KARAKÖSE/ Eğitimci	Tecrübe Paylaşımı (Çocukeyleri) Zehra TUNCCEL/ Başkanlık Vaizi	Yaşlılık Psikolojisi ve Yaşlılarla İletişim Prof. Dr. Emine ÖZMETE/ Ankara Üniversitesi

20.02.2020	Sosyal Hizmet Kurumlarında Sıkça Sorulan Sorular (Çocuk, Kadın, Yaşlı) Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU/ Hacı Bayram Veli Üniversitesi	İslami Referanslar Bağlamında Şiddetle Mücadele ve Manevi Destek Hizmetleri Prof. Dr. Huriye MARTI/ DİB Başkan Yardımcısı	Diyanet İşleri Başkanlığının Sosyal Hizmet Kurumlarına Yönelik Hizmetleri Sedide AKBULUT/ ADRB Daire Başkanı	Kriz Durumlarında Manevi Destek Seyyit ŞİŞMAN/ Psikolojik Danışman
21.02.2020	Mağdurla Görüşme Teknikleri Hakan KEÇE/ TBMM Uzmanı	Kurum Bakımı Altındaki Çocukların/Gençlerin Psikolojik Özellikleri ve İletişim Asi ERYORULMAZ/ Uzman Klinik Psikolog	Tecrübe Paylaşımı (Kadın Konukevleri) Sabiha ÖZCETİN/ Ankara Uzman Vaiz	Kapanış Konferansı DİB Hizmetlerinde Kurumsal Bilinç Büyüamin ALBAYRAK/ Din Hizmetleri Genel Müdürü

Diyanet personeline yönelik verilen hizmet içi eğitim seminerlerinin kapsamına baktığımızda disiplinler arası bir çalışma olduğu görülmektedir. Seminerler, verilecek din hizmetlerine uygun olarak farklı ihtisas alanlarından seçilmiş olup büyük ekseriyetle bizzat uzman kişiler ve akademisyenler tarafından sunulmuştur. Bu durum programın ciddiyetle planlandığını ve ihtiyaç odaklı bir yaklaşımın belirlendiğini göstermektedir. Programda verilen her bir seminer kurumlarda din hizmeti verecek Diyanet personelinin görevine katkı sağlaması ve en sağlıklı şekilde görevini ifa etmesi için titizlikle seçilmiştir.

Programda dezavantajlı grupların birçok yönden ele alınması ve ihtiyaçlara bütüncül bir yaklaşımla bakılması önem arz etmektedir. Kurumlardaki din eğitimi ihtiyacının karşılanabilmesi ve gerekli manevi desteğin verilmesi için eğitimcinin farklı alanlardaki temel bilgilere ve yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Bu noktada öğretim teknikleri, iletişim becerileri, muhatapın psikososyal özellikleri ve gereksinimlerine yönelik seminerler, kurumlarda sunulacak din hizmetine yönelik faaliyetlerin verimliliğini arttırması ve personelin bilgi birikimini sağlaması açısından önemlidir. Daha önce sosyal hizmet kurumlarında görev yapmış Diyanet personelinin tecrübe paylaşımı, meslektaşlarının bakış açısı kazanmasına vesile olacaktır. Bu durum aynı zamanda Diyanet personelinin karşılaştıkları problemlerde dayanışma içinde olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla kurum hizmeti sırasında yaşanacak krizleri yönetme, hedef kitleye manevi destek sağlama, din ve değerler eğitimine olan ihtiyaçlarını karşılayabilme sorumluluklarına katkı sağlayacak eğitim seminerlerinin verilmesi önemlidir.

Hizmet içi eğitim programı, korunmaya muhtaç çocuklar özelinde değerlendirildiğinde Diyanet personelinin öngörülen kazanımları şu şekilde sıralanabilir: Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulanan politikalara, çocukların ve gençlerin refahı için alınan tedbirlere ve çocuk hakları kavramlarına vakıf olur. Kurum bünyesindeki çocukların ve gençlerin genel olarak psikolojik ve bilişsel özelliklerini, çevresel ve ailesel faktörlerini ve kuruma gelmeden önce maruz kaldıkları ihmal ve istismarı bilir vaziyete gelir. Bu da din hizmeti veren kişiye hem içinde bulunduğu kurumu ve çocukları tanımada yeni bir pencere açabilir hem de kurumdaki görevi süresince karşılaşacağı sorunlara karşı çözüm üretmede daha etkin hale gelir. Dezavantajlı gruplarla ve travma öyküsü bulunan çocuklarla çalışma ilkelerini belirleyerek çocuklarla güvenli ve istikrarlı bir iletişimin gerekliliğini ve usulünü kavrayabilir. Seminerde verilen öğrenme tekniklerini ve metotlarını din ve değerler eğitiminde çocukların gelişim özelliklerine göre uygulayarak verimliliği artırabilir. Duygu ve düşünce yönetimi becerilerini geliştirerek çocuklar ve gençler üzerinde pozitif bir disiplin sağlayabilir. Çocukların dinî, ahlaki ve manevi ihtiyaçlarını tespit ederek bunların karşılanması noktasında sahip olması gereken bilgi, tecrübe ve nitelikleri öğrenebilir.

Hizmet içi eğitimin kazanımları ve Diyanet personelinin tecrübe birikimiyle birlikte verilen din ve değerler eğitiminin sürekli ve sistemli bir hal alacağı açıktır fakat bu eğitimlerin beklenen düzeyde verimli olup olmadığı tartışmaya açık bir mevzudur. Ülkemizde diğer alanlarda olduğu gibi bu kurumlarda verilen din ve değerler eğitimi için eksiksiz personel yetiştirmek ve mükemmel eğitim vermek oldukça güç bir durumdur.⁴⁵

Hizmet içi eğitim programının olumsuz yönlerinden biri kısıtlı zamandır. Belki daha önce hiçbir şekilde dezavantajlı grupla veya travma geçmişi olan bireyle çalışmayan Diyanet personelinin altı günlük bir eğitim sürecinin ardından görevlerine başlayacak olması sorun teşkil edebilir. Bu durumda görev süresince hedef kitlesine yönelik iletişim, psikoloji, sosyoloji, pedagoji vb. alanlarda gelişmeyi sürdürmek Diyanet personelinin inisiyatifine ve gayretine bırakılmıştır. Fakat kurum altındaki çocuklar gibi hassas bir grup için uygulanacak ve geliştirilecek yöntemlerin personelin iyi niyetine bırakılmış olması sıkıntılı bir durum oluşturabilir.

⁴⁵ Karaman, “Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik”, 43.

2007 tarihinde DİB ve SHÇEK arasında imzalanan protokol ile korunmaya muhtaç çocuklara din ve değerler eğitimi verilmesi resmiyet kazanmıştır. Ancak bu kurumlarda hizmet sunacak Diyanet personeline verilen hizmet içi eğitim ilk defa 2010 yılında verilmiştir. Korunmaya muhtaç çocuklara verilecek din ve değerler eğitiminin resmileşmiş olması yerinde bir karar olsa da alt yapısı oluşturulmadan başlanması bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Söylev'in 1137 din görevlisi ile yaptığı çalışmasında katılımcıların büyük bir kısmının (%65,9) kurumlarda sunulacak din hizmetine yönelik herhangi özel bir eğitim almadığı saptanmıştır. Bu süre zarfında hem personel eksikliği hem de sahada çalışan personele, varsa geçmişten gelen bilgi birikimi dışında, rehberlik edecek herhangi bir eğitimin verilmemesi durumu görevlilerin zor durumda kalmalarına sebep olmuştur.⁴⁶

2.2. Müfredat Kapsamında “Etkinliklerle Değerler Eğitimi” Kitabı

İnsanın en önemli dönemlerinden biri olan çocukluk dönemi, dinî ilgi ve meraklarının ortaya çıktığı, inanmaya yatkınlığın olduğu bir süreçtir.⁴⁷ İnsanın değer yargılarının, davranış kalıplarının, zihinsel yapılarının temelini atılması çocukluk dönemine tekabül eder. Din ve değerler ile ilgili ilk izlenimleri ve yaşadığı dinî tecrübeler onun yetişkinlik dönemi din algısını belirlemesini ve değer yargılarının oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir.⁴⁸

“Bireyde istendik dinî davranış ve tutum geliştirme süreci” olarak nitelendirebileceğimiz din eğitim sürecine en önemli katkı sunacak olan unsurlardan biri ise müfredattır. Öğretim tekniklerinin, öğrenme alanlarının, eğitim kazanımlarının üzerine kurulmuş olan müfredat programı, verilen eğitimi başarılı ve verimli şekilde hedefe ulaştıracak en güvenilir ve kestirme yoldur. Müfredatın belirlenmesinde muhatabın özellikleri, belirlenen süre, hedeflenen kazanımlar gibi birçok belirleyici faktör bulunmaktadır.⁴⁹

⁴⁶ Ömer Faruk Söylev, *Türkiye’de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

⁴⁷ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

⁴⁸ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987), 44.

⁴⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 72.

Çocuğa sunulacak sağlıklı din ve değerler eğitimi için onun fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel her türlü gelişim alanlarını takip etmek önemlidir. Çocuğun ilgisi, merakı, kullandığı dili, dünyayı algılayışı ve bunların yanında dinî gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmak verilen eğitimin daha sağlıklı bir zeminde ve süreçte yürütülmesini sağlamaktadır.⁵⁰

Bu kısımda korunmaya muhtaç çocuklara yönelik belirlenen din ve değerler eğitimi müfredatını kapsayan *Etkinliklerle Değerler Eğitimi 7-15 Yaş*⁵¹ eser ele alınacaktır. Üçüncü bölümde yer alan ve araştırmanın temel sorularından biri olan müfredatın yeterliliğinin, sınırlılıklarının, iyileştirilebilir yönlerinin olup olmadığının tespitinin yapılması açısından ön bilgi olması niteliğinde bu bölüm gerekli görülmüştür.

Kurum bünyesindeki çocuklara verilen din ve değerler eğitiminde müfredat niteliğinde olan *Etkinliklerle Değerler Eğitimi (7-15 Yaş)* adlı eser 2016 yılında 81 ildeki çocuk hizmetlerine bağlı kurumlarda din ve değerler eğitimi sunacak Diyanet personeline kaynak kitap olması amacıyla ulaştırılmıştır. Daha sonra 2018 ve 2019 yıllarında 2. ve 3. baskısı gerçekleştirilmiştir. Eserin ikinci baskısı, farklı illerde yapılan değerlendirmelerin raporları göz önüne alınarak ihtiyaçlar doğrultusunda bazı değişiklikler ile güncellenerek tekrar hazırlanmıştır. Bu iki baskı arasındaki farklar incelendiğinde yaş etkeni ele alınarak kitap içindeki etkinliklerin 7-12 ve 13-15 yaş olarak gruplara ayrıldığı görülmektedir. Bunun yanında çocuk ve gençlerin gelişimine uygun yeni etkinlikler ilave edilerek çocuklara temel değerleri kazandırma amacı güdülmüştür.

DİB yayınları tarafından basılıp Bakanlığın kurumlarında verilen din ve değerler eğitiminde kılavuz kitap olarak kabul gören *Etkinliklerle Değerler Eğitimi* iki ciltten oluşmaktadır. “Takdim” kısmında Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, çocukların ve gençlerin geleceğin umudu olduğunu ifade etmiş; onların iyiye, doğruya, güzele ulaşmasında değerlerin rolünü vurgulamıştır. Günümüz dünyasındaki her türlü yıkıcı akımdan, bağımlılıktan korumanın, kimlik ve kişilik inşa ederken onlara rehberlik etmenin Başkanlığın en temel gayesi olduğunu belirtmiştir. Bu eserin ise toplumun en kırılgan kesimi olan kurum altındaki çocukların dinî bilgi ve manevi destek programları

⁵⁰ Fatma Dönmez, “Çocukluk Dönemi ve Din”, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 97-98.

⁵¹ Ercüment Erbay (ed.), *Etkinliklerle Değerler Eğitimi (7-15 Yaş)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019).

ile birlikte karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmeleri, millî ve manevi değerleri benimsemeleri, toplumda yer edinme becerisini kazanmaları gayesine matuf olarak ele alındığını belirtmiştir.

Eserde konular 22 ana başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Her konu girizgâhında kazanımlarla beraber “öğretici notu” düşülerek konuda değinilmesi ve vurgulanması ve ayrıntılı izah edilmesi gereken yerler belirtilmektedir. Dolayısıyla eser, öğreticiye konuların işlenmesinde bir nevi rehberlik etme görevini yerine getirmektedir.⁵²

“Yöntem ve teknikler” başlığı altında eğitsel oyun, drama, soru-cevap, örnek olay inceleme, anlatım, talim, gösterip yaptırma, materyal hazırlama, hikâye ve masal anlatımı, jigsaw (yap-boz) tekniği, serbest kürsü, konuşma halkası, deney, kompozisyon, pandomim, beyin fırtınası gibi birçok öğretim tekniği kullanılmıştır. Bu durum öğreticilerin konuları aktarırken muhataplarının meraklarını canlandırmalarına, konuyu zevkle algılamalarına vesile olması açısından yararlı bir durumdur. Kullanılan yöntem ve tekniğe göre belirlenen materyal her alt başlık altında ifade edilmiş ve daha sonra çocuklarla uygulanacak etkinliklere yer verilmiştir.

Etkinlikler çocukların gelişim yaşlarına göre 7-12, 13-15 ve 7-15 şeklinde belirtilmiştir. Uygulanacak etkinliğin içeriğine göre öğreticilere gerekli yönerge ve örnek uygulamalar verilmiştir. Bazı konularda fotokopi ile çoğaltılabilir çalışma kâğıtlarında şiir ve ilahi, eşleştirme, boşluk doldurma, origami, bulmaca, test soruları, kes yapıştır vb. gibi etkinlikler yer almaktadır. Etkinliklerin ardından verilen değerlendirme soruları ile öğreticiye konunun çocuklar tarafından algılanma ve anlamlandırma düzeyini ölçme imkânı verilmiştir. Son olarak konuyla ilişkin olarak ayet, hadis veya özlü sözler ile günün mesajına yer verilmiştir.

Eserin ilk başlıklarında imanın altı temel esasının ele alındığı ve Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, melekleri tanıma, Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplar, ahiret hayatı ve kader konularının işlendiği görülmektedir. Allah'ın sevgisi konu başlığı altında Allah'ın varlığı ve birliği konularının yanında özellikle psikolojik ve dinî olarak en temel unsurlardan kabul edilen Allah'a karşı sevgi⁵³ telkininin üzerinde durulmuştur.

⁵² “*Etkinliklerle Değerler Eğitimi (7-15 Yaş)*” kitabındaki başlıklardan ve kitapta belirtilen müfredat kazanımlarından faydalanılmıştır.

⁵³ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 45.

Peygamber sevgisi konu başlığı altında peygamberlere iman, gönderilme nedenleri, görevleri ele alınmış daha sonra ise rol model alma noktasında Peygamberimizi tanımak, sevmek ve verdiği mesajları öğrenmek konuları işlenmiştir.

Melekleri tanıyalım, Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplar başlıklarında meleklerin özellikleri, yaratılma nedenleri; kutsal kitapların indiriliş amaçları ve süreçleri, mahiyetleri ve içerdiği temel konular, Kur'an başta olmak üzere gönderilen bütün kitapların hakikati ele alınmıştır. Kur'an'ın insan yaşamında rehber olduğunun, her zaman ve her yerde bağlayıcılığının olduğunun vurgusu yapılmıştır. Kader ve Ahiret Hayatı başlıkları altında insanın iradesine ve çevresine vurgu ile anlatılan bir kader algısı işlenmiş; ahiret imanının insana kazandırdıklarına ve insanın içindeki adalet duygusuyla ahiret inancının ilişkisine yer verilmiştir.

Akabinde temizlik, ibadet bilinci, helal-haram konuları ve birinci cildin son konusu olarak mahremiyet bilinci ele alınmıştır. Temizlik konusunda abdest ve gusül gibi maddi temizliğin yanı sıra manevi arınma olarak tövbe konusuna da yer verilmiştir. İbadet bilinci konusunda ibadetlerin önemi ve insan hayatına kazandırdıkları ve kulluk sorumluluklarından olduğu üzerinde durulmuştur. Helal-haram konu başlığı altında Kur'an'da geçen haram ve helal kavramları işlenmiş; genel olarak helallerin çok geniş bir alan, haramların ise kısıtlı bir alan olduğu vurgusu yapılmıştır.

Mahremiyet bilinci konusu ile edep, hayâ, mahremiyet kavramlarının ve diğer insanlarla olan bedensel sınırlarının ne olması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bu noktada genelde bütün çocuklar için özelde ise korunmaya muhtaç çocuklar için önemli konulardan biri olan mahremiyet hususunda farkındalık oluşturma ve "Hayır!" diyebilmenin önemi vurgulanmıştır.

İkinci ciltte kul hakkı, emanet, sabır, şükür, ümitvar olma, insan ve tabiat sevgisi, herkesin iyiliğini isteme, paylaşma ve yardımlaşma, iletişim ve iletişim engelleriyle baş etme, batıl inanç, dua, vatan ve bayrak sevgisi ana başlıklarına yer verilmiştir. Kul hakkı ve emanet bilinci konu başlıklarında başka insanların haklarına riayet etmenin gerekliliği, emin ve güvenilir olmanın insanların en güzel vasıflarından olduğu bilinci işlenmiştir. İnsanın canının, aklının, dininin ve malının emanet olduğu, dolayısıyla hem kendi emanetlerini hem de başkalarının emanetlerini en güzel şekilde muhafaza etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Sabır, şükür ve ümitvar olma konularında hayattaki sıkıntılar karşısında en

büyük tevekkülün sabır olduğu vurgusu yapılmış, bu kavramlar peygamberimiz merkeze alınarak anlatılmıştır. Sahip olunan bütün nimetlerinin kaynağı olarak Allah’a şükretmenin önemi, niçin ve nasıl şükredilmesi, Allah’ın rahmetine sığınarak her zaman ümitvar olunması gerektiği ifade edilmiştir.

İnsan ve Tabiat Sevgisi, Herkesin İyiliğini İsteme, Paylaşma ve Yardımlaşma konu başlıkları altında bütün varlıkların değerli olduğu ve sebep dâhilinde yaratıldığı, yaratılmışların en üstünü olarak insanın yaşadığı kâinatın düzenini koruma, insanlara ve tabiata karşı merhametle yaklaşma sorumluluklarının olduğu vurgusu yapılmıştır. Herkesin iyiliğini istemenin, haset ve gıptanın arasındaki farkı anlayarak hareket etmenin, paylaşma ve yardımlaşma duygusu ile bireyin kişisel ve manevi doyumunu arttırmanın yanında toplumdaki olumlu duyguların yaygınlaşmasına katkı sunacağına altı çizilmiştir.

İletişim ve iletişim engelleriyle baş etme başlığıyla sevgi, saygı, öfke, kıskançlık, empati gibi insani duyguların anlaşılmasını sağlama; olumsuz duygularla nasıl baş edileceği, olumlu duyguların nasıl pekiştirilebileceği noktasında katkı sağlama amaçlanmıştır. Bunların yanında görgü kuralları ve etkili iletişimin etkin rolü üzerinde durulmuştur.

Batıl inançlar başlığında çocukların algı ve ilgi dünyalarındaki cin, melek, şeytan vb. varlıklar hakkında doğru bilgiye ulaşmaları amaçlanmıştır. Batıl inançların ve hurafelerin bireyin ruh dünyasına ve topluma zararları vurgulanarak dinimizde yeri olmadığı belirtilmiştir.

Dua konusu ile niçin ve nasıl dua edileceği bilincinin öğretilmesi, namazlarda okunan sure ve duaların bilinmesi ve ezberlenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında dezavantajlı gruplar için oldukça önem arz eden bir konu olarak duanın tükenmez bir güç kaynağı olarak her zaman ve her koşulda yapılabileceğine ve sıkıntılarla başa çıkmada katkısına vurgu yapılmıştır.

Eserin son konusu “Vatan ve Bayrak Sevgisi” başlığında millî değerler ele alınmış; Türk bayrağı, istiklal marşı, vatan ve millet sevgisiyle birlikte şehitler ve gazilere duyulması gereken saygı ve minnetin gerekliliği işlenmiştir.

Konuların akabinde sosyal hizmet kurumlarında sunulan din hizmeti için 4-6 yaş ve 7-15 yaş gruplarına yönelik hazırlanan örnek müfredat programına yer verilmiştir. Bu müfredatın verilecek olan hizmetin belli bir çerçevede sunulması amacıyla hazırlanmış

olduğu; fakat işlenecek konuların ve konuyu ele alış usulünün muhatabın ilgileri, ihtiyaçları gelişim düzeyleri ve hassasiyetleri göz önünde bulundurularak seçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Din ve değerler eğitimi süresince verilen konulara baktığımızda en büyük değerlerimizden biri olan anne babaya saygı, ailenin bütünlüğü gibi konulara değinilmemiş olması eser ve müfredat hazırlanırken korunmaya muhtaç çocukların hassasiyetlerini göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Yine çoğunluğu ihmal ve istismara maruz kalan veya risk altındaki çocukların olduğu kurumlarda verilen din ve değerler eğitiminde mahremiyet konusunun işlenmesi oldukça önemlidir. Sosyal ilişkilerinde bedensel ve psikolojik olarak sınır bilincini kazandırma amacı, müfredatın özenle ve titizlikle hazırlandığını göstermektedir.

2007 yılında imzalanan iş birliği protokolü ile verilen din ve değerler eğitimi faaliyetlerinde ilk rehberlik eden yayın niteliği taşıması açısından oldukça önem arz eden *Etkinliklerle Değerler Eğitimi* kitabının yayımlanmasının 2015 yılına kadar ertelenmiş olması bir sorun olarak görülebilir. Çünkü bu, alt yapısı oluşturulmamış bir eğitim hizmetine başlandığını gösteren bir durumdur. Sekiz yıllık faaliyet süresince herhangi bir ders müfredatının belirlenmemiş olması, anlatılacak konuların hangi yöntemden istifade edilerek işleneceğinin muğlak bırakılması eğitimden beklenen üst düzeyde faydanın sağlanamaması gibi istenmeyen bir sonucu doğurmuş olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde Çocuk Evleri, Sevgi Evleri ve Çocuk Destek Merkezlerinde din ve değerler eğitimi hizmeti veren 27 Diyanet personelinin sunulan hizmete ilişkin görüş ve değerlendirmelerine dayalı olarak elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Araştırmanın verileri büyük ölçüde katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerle elde edilmiştir. Görüşme sırasında 11 sorudan oluşan yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Konunun sistematik bir şekilde sunumu ve anlaşılır kılınması için mülakat sorularına verilen cevaplar üç ana başlık altında derlenmiştir. İlk başlıkta, kurum altındaki çocuklara verilen din ve değerler eğitimine ilişkin veriler, ikinci ana başlıkta sunulan din ve değerler eğitimi hizmetine yönelik veriler; üçüncü başlıkta ise Diyanet personelinin görevine ilişkin veriler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bulgular yorumlanırken kavramsal ve içerik olarak birbirine benzer olan kodlar aynı kod grubu içinde incelenmiştir.

1. KATILIMCILARIN GENEL ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN VERİLER

Yapılan görüşmede mülakat sorularının öncesinde katılımcıları tanımak adına mezuniyet durumu, unvanı, görevli olduğu sosyal hizmet kurumundaki birim ve bu birimdeki görev süresi sorulmuştur.

Katılımcıların 2'si ön lisans, 21'i lisans, 2'si yüksek lisans, 2'si doktora mezunudur. Kadın katılımcılardan 1'i uzman vaiz, 11'i vaiz, 3'ü ise Kur'an kursu öğreticisi iken; erkek katılımcılardan 1'i uzman vaiz, 3'ü vaiz, 8'i ise imam-hatip unvanına sahiptir. Katılımcılar kurumda sürekli sirkülasyon olduğunu dolayısıyla aynı çocuklarla çalışma imkânının az olduğunu belirtmiş; görevleri süresince bazıları iki, bazıları tek görev biriminde çalıştığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların görev süreleri incelendiğinde 16 kişinin 1-3 yıl, 5 kişinin 4-6 yıl, 3 kişinin 7-9 yıl, 3 kişinin ise 10-11 yıl aralığında olduğu görülmektedir.

Görevlendirilen kurumlarda cinsiyet ayrımına dikkat edildiği; kadın Diyanet personelinin kız grubuna, erkek Diyanet personelinin ise erkek grubunda görev aldığı tespit edilmiştir.

Bulguların değerlendirme süresince katılımcıların isimlerinin gizli tutulması adına her katılımcı belirlenen kodlar ile ifade edilmiştir. Kadın katılımcılar 1’den 15’e kadar K1, K2... şeklinde; erkek katılımcılar ise 1’den 12’ye kadar E1, E2... şeklinde rumuzla ifade edilmiştir. Katılımcı bilgilerinin sunulduğu tablo-1’de Diyanet personelinin görevli olduğu birimler, birimde bulunan çocukların yaş grupları ile birlikte verilmiştir. Bu durum Diyanet personelinin çocukların ihtiyaçları ve kendi görevleri hakkındaki görüşlerinin çocukların yaşadığı kuruma, yaşına ve cinsiyetine bağlı değerlendirme yapılması noktasında önemlidir.

Tablo 1: Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Katılımcı Kodu	Mezuniyet Durumu	Unvanı	Görevli Olduğu Birim	Birimdeki Görev Süresi
K1	Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 10-12 yaş	2
K2	Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 14-17 yaş	6
K3	Lisans	Uzman Vaiz	ÇODEM/ Sevgi Evleri 15-18 yaş	10
K4	Yüksek Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 10-15/ Sevgi Evleri 15-18 yaş	11
K5	Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 10-15 yaş	3
K6	Doktora	Vaiz	ÇODEM/ Çocuk Evleri 13-18 yaş	8
K7	Lisans	Vaiz	ÇODEM	1
K8	Doktora	Vaiz	Sevgi Evleri 10-13 yaş	7
K9	Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	Sevgi Evleri 7-10 yaş	2
K10	Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	Çocuk Evleri 14-17/ Sevgi Evleri 7-10 yaş	3
K11	Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	ÇODEM/ Çocuk Evleri 13-18 yaş	3
K12	Lisans	Vaiz	ÇODEM/ Çocuk Evleri 13-18 yaş	10
K13	Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 7-10 yaş	1
K14	Lisans	Vaiz	ÇODEM	7
K15	Lisans	Vaiz	ÇODEM/ Sevgi Evleri 15-18 yaş	4
E1	Lisans	Uzman Vaiz	ÇODEM	5
E2	Lisans	Vaiz	ÇODEM/ Sevgi Evi 15-18 yaş	5
E3	Lisans	İmam Hatip	Çocuk Evleri 14-16 yaş	3
E4	Lisans	İmam Hatip	Çocuk Evleri 9-11 yaş	2
E5	Lisans	İmam Hatip	Çocuk Evleri 10-14 yaş	1
E6	Lisans	İmam Hatip	Sevgi Evleri 9-12 yaş	1
E7	Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 14-17 yaş	2
E8	Ön Lisans	İmam Hatip	Sevgi Evleri 10-13 yaş	1
E9	Ön Lisans	İmam Hatip	Çocuk Evleri 15-18 yaş	4
E10	Lisans	İmam Hatip	Sevgi Evleri 10-13 yaş	2
E11	Lisans	İmam Hatip	Çocuk Evleri 10-13 yaş	2
E12	Yüksek Lisans	Vaiz	Çocuk Evleri 14-17 yaş	3

2. KATILIMCILARIN KURUM BAKIMI ALTINDAKİ ÇOCUKLARIN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde öncelikle kurum bünyesindeki çocuklara verilen din ve değerler eğitiminin gerekliliğine dair görüşlere yer verilmiştir. Akabinde elde edilen veriler çerçevesinde bu eğitim sürecinde çocukların en çok sordukları, ilgilerini çeken ve en çok ihtiyaç duydukları konuların tespiti yapılmıştır. Çocukların eğitiminde yaşın etkisinin üzerinde durulmuş ve eğitimle birlikte çocuklardaki gözlenebilir farklar ortaya konmuştur.

2.1. Kurumlarda Çocuklara Verilen Din ve Değerler Eğitiminin Gerekliliğine Yönelik Görüşler

Görüşmede katılımcılara yöneltilen “Sosyal hizmetlere bağlı kurumlarda çocuklara din ve değerler eğitimi verilmesinin gerekliliği hakkında kanaatiniz ne yöndedir? Sunulan din ve değerler eğitimi gerekli görüyor musunuz? Neden?” sorusuna tüm katılımcıların (n=27, %100) olumlu cevap verdiği gözlenmiştir. Kurumlarda bizzat hizmet sunan ve sahayı tanıyan katılımcıların tümünün bu kanaatte olması, verilen din ve değerler eğitiminin gerekliliğini doğru okuyabilmemiz adına önemlidir. Diyanet personelinin gereklilik nedenlerine dair görüşleri tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2: Kurumlarda verilen din ve değerler eğitiminin verilmesi gerekliliğine dair görüşler

Temalar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Din ve değerler eğitimi eksikliği	10	K7, K10, K12, K14, E2, E3, E7, E8, E9, E10
Sosyal, psikolojik ve manevi destek ihtiyacı	8	K2, K3, K6, K11, K12, K15, E1, E11
Manevi boşluk/ hayatı anlamlandırma problemi	6	K1, K2, K4, K5, K7, E9
İtikadi sorunlar / Dinî kaygılar	4	K3, K5, K10, K13
Topluma kazandırma zorunluluğu	3	K2, E1, E6
Doğru kaynak ihtiyacı	3	K5, E2, E4
Rol model ihtiyacı	2	K2, E7

2.1.1. Din ve Değerler Eğitimi Eksikliği

Katılımcılardan çoğu (n=10, %37) gerekliliğinin nedenini çocuklardaki din ve değerler eğitiminin eksik olması gerekçesi ile beyan etmiştir. Hizmetin gerekliliğine dair “On üzerinden bir puan verecek olursam herhalde on bir derdim. Çünkü onlar ailelerinden böyle din ve değerler eğitimi almış çocuklar değiller. Başiboş bırakılmış çocuklar. Din

ve değerler eğitimi verilerek bu eksikliğin giderilmesi gerekiyor.” diyen E2 (ÇODEM/ S.E. 15-18) gibi diğer katılımcılar da aile yoksunluğu ile din ve değerler eğitimi eksikliğini ilişkilendirmiştir: “Anne babanın vermesi gereken vazifeler ahlında. Biz de o eksikliği gidermek için bir nevi anne babalık da yapmış olduk.” (E8/ S.E.10-13), “...Zaten bunlar ana babadan da bu konularda eğitim almamışlar. O yüzden gerçekten çok önemli olduğunu düşünüyorum.” (E9/ Ç.E.15-18).

Çocukluk döneminde ahlaki ve dinî gelişimin örnek alma yoluyla öğrenilmesi için en önemli şart duygusal bağlılıktır. İlk duygusal ve sosyal olarak etkileşimin gerçekleştiği aile kurumu ile çocuklar, ebeveyninden gördükleri dinî ve ahlaki değer yargılarını pek fazla şuur gerektirmeyen bir çaba ile kabullenirler. Dinî ve ahlaki hayatın öğretilerini informal yolla kazanarak davranış boyutuna geçirirler.¹

Araştırmamızın önceki bölümlerinde ifade ettiğimiz din ve değerler eğitiminde ailenin etkisinin oldukça önemli olduğu hususuna katılımcıların da değindiği görülmektedir. K12 (ÇODEM/ Ç.E.13-18) “...Çünkü hangi yaşta ailelerinden ayrılmış olurlarsa olsunlar ne sebeple ayrılmış olurlarsa olsunlar, rüşt çağına gelinceye kadar aile kavramıyla, bir diğer yarımalarını toparlayamayacak ya da tamamlamayacak bir şekilde o bağdan kopmuşlardır. Muhakkak birilerinin onlara, aynısı olamayacak gerçeğiyle birlikte, din ve değerler eğitimi vermesi gerekiyor.” diyerek verilen din ve değerler eğitiminin çocukluk döneminden itibaren ailede alınan eğitime denk olamayacağını ifade etmiştir. K14 (ÇODEM) ise “Gerçekten gerekli. Ama bazı eğitimler ne yazık ki ailede olmayınca, çocuk gözüyle görüp yaşamadıkça onu alamıyor. Ne kadar dışarıdan vermeye çalışırsak çalışalım zor yani. O değerler dediğimiz şey, mesela bir emanettir, bir sevgidir. Yani bu çocuğun küçük yaştan onun içine, ruhuna kazılması gereken bir durum. Hani belli bir öğrenme dönemleri var ya o dönemde öğrenemeyince ne yazık ki karakter oturmuyor. O şekilde de yani düzelmesi zor oluyor.” şeklindeki ifadesiyle din ve değerler eğitiminde model olarak öğrenme metoduna ve değer oluşumunda çocukluk evresinin önemine dikkat çekmiştir.

Katılımcılardan E3 (Ç.E.14-16) özellikle din eğitiminin gerekliliğine vurgu yapmış, yaşadığı ortamdaki dinî sembollere bile yabancı olan kurum bakımı bünyesindeki

¹ M. Akif Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/ 2 (2005), 53-55.

ergenlerin dinî gelişimlerinin sağlıklı şekilde oluşturmamış olduklarını ifade etmiştir: “Anket yapacak olsaydınız çok çok katılıyorum derdim. Öyle bir şey ki ciddi manada biz ılımlı dindar bir ülke olarak, maneviyatına az çok genel manada hassasiyeti olan bir toplum olarak, sokaktan geçen çoluk çocuğumuza ezandan ya da namazdan sorsan haberi vardır. Ama oraya gelenlerin birçoğu bundan habersiz, çünkü çok büyük problemlerle büyümüşler. Abdestin, namazın, ezanın ne olduğunu bilmiyor, guslün ne olduğunu bilmiyor. On yedi, on sekiz yaşında bahsettiğim gençler.”

Katılımcılardan K7 (Ç.E.14-17) ise din eğitiminden ziyade değerler eğitimi eksikliğinin altını çizmiştir: “Değerler hususunda da çok eksikler. Hiçbirinin özel hayatını bilmiyorum ama dezavantajlı grup olduklarını biliyorum. Ve yüzde sekseni için söyleyebilirim nerede ne söyleyeceğini, nasıl davranması gerektiğini, lafının nereye gittiğini hiçbir şekilde bilmiyorlar. Yani içeriye birisi geldiği zaman ‘hoş geldin’ denilir, giderken ‘güle güle’ denir, hal hatır sorulur ya da bir büyük olduğu zaman nasıl oturulur, kalkılır. Kendi akranlarıyla ilişkileri de yine bu açıdan çok sıkıntılı. O açıdan dinî eğitime gelmeden önce değerler konusunun hallolması gerekiyor.”

İslam’daki din ve ahlak anlayışının paralellik göstermesinden dolayı bireyin dinî ve ahlaki gelişiminde din ve değerler eğitiminin etki alanını görmek mümkündür. Bu noktada kurumlarda verilen din ve değerler eğitimi hem K7’nin hem de E3’ün bahsini ettiği eksikliklerin giderilmesini sağlayabilir.

Hülasa, katılımcıların çocukların eğitim eksiklikleri hakkında görüşlerini ifade ederken aile mahrumiyetine ve çocukların dezavantajlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Bunun yanında eğitim eksikliğini gereklilik nedeni olarak gören katılımcıların 7’sinin 14-18 yaş grubuna hizmet sunduğu saptanmıştır. Bu durum, ergenlik dönemindeki dinî ve ahlaki tavır ve tutumların daha gözlenebilir olmasının neticesi olarak düşünülebilir.

2.1.2. Sosyal, Psikolojik ve Manevi Destek İhtiyacı

Din ve değerler eğitiminin inanç etkisini kapsayan ideolojik boyutunun manevi enerji kaynağı ve psikolojik destek mekanizması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu boyutun bireye kazandırdığı en önemli şey ideal düşüncesidir. İnsanın “ben kimim?” ve “nasıl olmalıyım?” sorularına cevap ararken kişiliğini oluşturma aşamasında idealini belirlemesinin önemi çok büyüktür. Çünkü idealsizlik, kişinin huzura erişememesine,

toplumda yer edinmemesine, geçmiş ve gelecek arasında anlamlı ve düzenli bir ilişki kuramamasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla insanın yaşamında en yüksek idealleri sunan din ve değerler, kişinin arayışında en tatminkâr cevap bulabileceği sosyal, psikolojik ve manevi kaynaktır.²

Katılımcılardan bazıları (n=8, %30) çocukların sosyal, psikolojik ve manevi destek ihtiyacını karşılamak üzere din ve değerler eğitiminin verilmesi gerektiğini düşünmektedir. E11 (ÇODEM/ S.E.13-18) *“Dinin bütün sorunları çözeceğine inanırım. O çocukların da iyileşmesi için buna ihtiyacı var. Çünkü din zaten onun için gönderilmiş, bütün insanların, çocukların, bireylerin, canlıların huzura ermesi için din gönderilmiştir. Eğer biz bütün sorunların din üzerinde düşünüp, bunu uygulayabilirsek kurumlarda, sahada, her tarafta, ben hiçbir sorunun kalmayacağını düşünüyorum. Kesinlikle kurumlarda da bunun olması gerektiğine inanıyorum.”* diyerek din eğitiminin iyileştirici ve onarıcı etkisini geniş bir perspektifle ele almıştır.

Yine katılımcılardan bir kısmı, çocukların yaşadıkları travmalar üzerinden değerlendirme yaparak din eğitiminin rehberlik ve psikolojik danışmanlık işlevini ifade etmiştir:

“Çocukların manevi olarak yaraları, travmaları söz konusu. Onların iyileştirilmesi ve rehabilite sürecinde manevi rehberliğin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bir de şey olarak baktığımızda, hem din eğitimi hem değerler eğitimi hayatta yaşadıkları sıkıntılar ile başa çıkmada onlara aslında kolaylaştırıcı faktörler. Onun geri dönüşlerini de çok fazla yaşadık. Çünkü çocuklar size sıkıntısını anlattığında ya da bir problemi ortaya koyduklarında, siz onlara rehber oluyorsunuz, nasıl çözebileceklerini noktasında destek oluyorsunuz. Hayata tutunan çocuklar ya da problemlerini aşan çocuklar, farklı açıdan görmesine destek olduğunuz kişiler olabiliyor içlerinde. O anlamda kesinlikle gerekli olduğunu düşünüyorum.” (K6/ ÇODEM, S.E.13-18)

“Gerçekten çok büyük travmalar yaşamış çocuklar bunlar ve ona rağmen psikolojik olarak ayakta durmaya çalışan çocuklar. Dolayısıyla bizim oradaki amacımız onlara bir nevi bildiklerini hatırlatmak, onlara psikolojik olarak manevi destek

² Turgay Gündüz, *İslam Gençlik ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Yayınları, 2002), 203-206.

sağlamak. Yoksa onlara siz yanlış yapanlarsınız diyerek yargılamak değil.” (K3/ ÇODEM, S.E.15-18)

Din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışmanlığın gayesi, ferdin ruhsal ve manevi olarak kendini gerçekleştirmesine destek olmaktır. Hayatta bir takım travmalar yaşamış, hayatın sıkıntılarıyla başa çıkmak durumunda kalmış kurum bakımı altındaki çocukların ruh dünyasına hitap ederek psikolojik ve manevi ihtiyaçlarında rehber olmak, kendilerini insan olarak değerli hissetmelerine vesile olacaktır.³ Katılımcılardan K11 (ÇODEM, Ç.E.13-18):

“Yeryüzünde bir eşya, bir ot, bir hayvan olarak değil de insan olarak yaratılmış olmalarının hani kıymetini vermek, namazdan oruçtan önce şahsiyet karakter hatırlatıp onun ardından o dinî değerleri vermek daha iyi olacaktır. Onu gözlemledik. Önce o erdemli, dürüst olmayı ya da insan olarak, insan olduğunu hatırlatmayı... Daha çok bunun üzerinden gidiyoruz. Sonra o oturunca, onunla alakalı bir kabul görünce zaten yeni değerlere doğru yol alıyorsunuz. Yalnız bu çok uzun bir süreç ve zor ilerliyor. Çünkü travmalı çocuklar.”

diyerek kurum altındaki çocukların kendilerini değersiz hissetme algısının getirdiği ruhsal çöküntü halini bertaraf etme gayreti içinde olunması gerektiğini ifade etmektedir.

K15 (Ç.E.15-18, S.E.15-18), çocukların sosyal destek ihtiyacına binaen;

“...Bir de din görevlisi ile o bağı kurması noktasında da çok önemli. Mesela ben gittiğimde oyun da oynuyorum onlarla, benim orada daha çok önemsedğim şey beraber vakit geçirmek, soruları varsa onları cevaplamak. İşte din görevlisiyle ya da dışardan herhangi bir insanla o kurumdaki çocuk arasındaki o sosyalleşmeyi köprüyü kurabilmek... Onların sosyalleşmesine verilen eğitimle destek olmak mesela.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Özetle çocukların geçmiş yaşamlarından hareketle eğitiminin gerekliliğine vurgu yapan katılımcıların tümünün büyük yaş grubuna (14-18 yaş) hizmet verdiği, çoğunluğunun ise ÇODEM’de görev yaptığı görülmektedir. Kurum bünyesindeki çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerinin sağlıklı olabilmesi için ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.

³ Aytekin Bulut, *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 37-38.

Zira çocuğun toplumda yer edinebilmesi, birey olma sürecinde ruh gelişiminin sağlıklı olması verilecek din ve değer eğitimi ile daha kolay hale gelecektir.

2.1.3. Manevi Boşluk/ Hayatı Anlamlandırma Problemi

Hayatın gayesini anlama ve anlamlandırma arayışında olan çocuk ve gençlerin kimlik arayışı içerisindeyken yaşadığı bunalım ve çatışmanın sonucunda zihinlerinde ve iç dünyalarında soruların ve kaygıların olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 5'i kurum bünyesindeki çocukların maddi ihtiyaçların devlet tarafından yeterince doyuma ulaştırıldığını belirtmiş; fakat din ve değerler eğitiminin önemini ve gerekliliğini çocukların içlerinde mevcut olan “boşluk” kavramı ile ifade etmiştir.

“...Yani çocuklarla sohbet ettiğimiz zaman zaten içlerinde yakaladığımız çok büyük bir boşluk var” (K7/ ÇODEM). “ Bunlar manevi boşlukta olduğu için çok büyük bir ihtiyaç olduğunu düşünüyorum” (E9/ Ç.E.15-18). “Çocuklar bunları başka bir yerden duyamıyor. Hayatın koşturmacası içinde onlar sadece bir takım barınma, yeme içme gibi birçok ihtiyacı devlet tarafından düzgün bir şekilde karşılanırken manevi bir boşluğun kaldığını görüyoruz. O anlamda bizim yaptığımız işin çok anlamlı ve değerli olduğunu düşünüyorum” (K1/ Ç.E.10-12).

Diğer bir katılımcı çocukların geleceklerinin belirsiz olmasının kaygıya ve strese yol açtığını; yaşadıkları memnuniyetsizlik durumunu çevresindekilere karşı tepkisel olarak ortaya koyduğu görüşündedir:

“Çocukların içinde manevi bir boşluk var ve bu boşluğu savuşturmanın en kolay yolu en yakınındaki insana kızmak. Tam ergenlik dönemindeler, ne olacakları belli değil. Bir sene sonra kapıda kalabilirim diye bir kaygıları var. Ayrıca hem ailelerine hem devlete hem bize kızgınlıkları var. İçinde bulundukları durumu nereye yönlendireceklerini bilemedikleri için ters tepiyor bazen. Yanlışlıkla Allah’a kızarken Allah’ı temsil eden benmişim gibi bana karşı ‘gelmiyorum, yapmıyorum’ ya da ‘ben ateist olacağım’ gibi şeyler de çıkabiliyor.” (K2/Ç.E.14-17).

Katılımcılardan K4 (Ç.E.10-15, S.E.15-18) kurumdan aldıkları olumlu dönütler doğrultusunda sunulan hizmetin gerekliliği ve sürekliliği konusuna değinmiştir:

“Çocukların içinde var olan manevi boşluğu bizler bir nebze de olsa doldurabiliyoruz. Yani izlenim olarak en azından görev aldığım süre içerisinde bunu

görebiliyoruz. Ve bu eğitimlerin başlangıcından bu yana dönütler alıyoruz. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan gerekse Aile, Çalışma, Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan. Bundan dolayı çocuk evleri ve sevgi evlerine bu hizmete devam ediliyor.”

Elde edilen verilere baktığımızda çocuklardaki manevi boşluk olgusuna vurgu yapan 6 katılımcının 5'inin kız grubuna eğitim hizmeti verdiği tespit edilmiştir. Cinsiyet ve din ilişkisi üzerinde yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere göre dinî konulara daha ilgili ve meraklı olduğu, inanç ve yaşayış bakımından daha dindar bulunduğu gözlenmiştir.⁴ Elde edilen veri de bunu destekler mahiyettedir.

2.1.4. İtikadi Sorular/ Dinî Kaygılar

Korunmaya muhtaç çocukların din eğitimine ilişkin yapılan araştırmalar, kurum bünyesindeki çocukların özellikle Allah inancı ve kader inancı konusunda kafa karışıklığı yaşadıklarını göstermektedir.⁵ Katılımcıların, çocukların itikadi konularda bazı menfi düşüncelere sahip olması ile sosyal ve psikolojik olarak dezavantajlı durumlarını ilişkilendirmesi, bu verileri desteklemektedir.

Katılımcılardan 4'ü çocukların itikadi sorularının ve bununla ilişkili olarak dinî kaygılarının olduğunu, bundan dolayı çocukların zihinlerindeki sorulara cevap bulmaları için hizmetin gerekli olduğunu düşünmektedir. *“Merakları var, kafalarında oluşmuş soruları var. ‘Yani biz neden bu durumdayız?’ Hani bunu dinle bağlantısı, kaderle bağlantısı, ahiretle bağlantısı belki anne babaya itaatle bağlantısı... Bu anlamda bunu sorguluyorlar ve o anlamda biz de bunların cevaplarını verdiğimiz için etkili ve gerekli olduğunu düşünüyorum.”* (K13/Ç.E.7-10)

İki farklı yaş grubunda görevlendirilmiş olan katılımcı, küçük yaş grubundan ziyade daha büyük yaş grubunda itikadi soruların olduğu belirterek kıyaslama yapmıştır:

“Küçük yaş grubunda daha basit konularda giriş yapıyoruz ama şimdi ergen grubunda çok da büyük sorunlar var aslında. Tabii hayata karşı farklı şeyleri de var, dezavantajlı grup oldukları için normal bir ergenden de farklılar. Yani çok kolay

⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 94.

⁵ Bkz: Saadettin Özdemir *“Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları”*, 81-85; Orhan Demir *“Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi”*, 72, 101-102.

Allah'ın varlığını reddedebiliyorlar. Özellikle bu ihtiyaca binaen sohbet ettiğimiz de oluyor. O yüzden eğitim verilmesini çok gerekli görüyorum.” (K10/Ç.E. 14-17, S.E.7-10)

Katılımcılardan K3(ÇODEM, S.E.15-18) dinî kaygılarının onları tepkisel davranışlara ittiğini ifade etmiştir:

“Dinî kaygıları var ya da Allah'la ilgili sorunları, kendileriyle sorunları var. Allah'la ilgili sorunlarının olması gayet normal aslında. ‘Hocam ben seni dinlemek istemiyorum’ diyor. ‘Bu hocayı ben sevmedim, dinlemeyeceğim’ diyor. Aslında sorunu benle değil. Bazen üslubu çok iğreti olabiliyor. Mesela Allah'la ilgili konuşuyor ama sanki masadaki saksıdan bahsedermiş gibi konuşuyor. Bazen gerçekten inançla ilgili kaygıları olup da bunlarla ilgili sıkıntı yaşıyabiliyorlar.”

2.1.5. Topluma Kazandırma Zorunluluğu

Çocukların sosyalleşme, statü, öz saygı gibi konularda kendini eksik görmesinin yanında yaşadığı toplum tarafından damgalanmış olması yetersizlik hissini yüksek derecede yaşamasına sebep olmaktadır.⁶ Fakat özellikle kurum bünyesinde bakımı sağlanan çocukların toplumsal olarak kabul görmeleri onları rahatlatacak, şefkatli bir yaklaşım onlarda yatıştırıcı bir etki oluşturacaktır. Bu hususta 3 katılımcı çocukların topluma kazandırılma zorunluluğunu belirtmişler ve bu konuda din ve değerler eğitiminin gerekliliğini ifade etmiştir: *“Çocuklarımızı eğitmemiz lazım. Bu memlekete kazandırmamız lazım, verdiğimiz din eğitimiyle onların sosyalleşmelerine, topluma faydalı bireyler olmalarına çalışacağız. O yüzden çok gerekli.” (E6/Ç.E.9-12)*

K2 (Ç.E.14-17) ise topluma kazandırma gerekliliğini yaşadığı bir örnek üzerinden izah etmiştir:

“Okulda çocukların başlarına gelen durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini anlattık, insan olarak kıymetli olduklarını, yurt çocuğu olmadıklarını, bizim evladımız olduklarını anlattık aslında. Bu kafadaki yurt çocuğu meselesi var ya... Bir veli gelip ‘yurt çocuklarıyla konuşmayın’ diyor çocuklara. Onu toparlamak o kadar zor ki ya da öğretmenin biri ‘yurt çocuğu o bulaşmayın’ diyor. Ne yapacağımızı şaşırdık orada. Benim duruşum ‘Siz yurt çocuğu değil, siz bizim

⁶ Bircan Reçber, “Bir Öz saygı Geliştirme Programının Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerin Öz saygı Düzeyleri Üzerinde Etkililiği”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22/1 (2011), 118.

kızımzsınız, benim kızımın sen, gerekirse ben de arkadayım’ dedim. ‘Bak, devlet ona ne yapar falan değil, benim de kızımın’ dedim. Böyle bir bağlantı oldu aramızda ve şimdi kendi kızım gibi sevdiğime inanıyorlar gerçekten. ‘Kızıma şöyle söyledim’ dediğim zaman ‘hangimize söyledin ki?’ diye espri yapıyorlar, dolayısıyla biz onları toplumun içine almış olduk bu çok önemli bir nokta.”

Örnek olaydan anlaşılacağı üzere gençlerin toplum içinden biri tarafından anlaşılması ve kabul görmesi, toplumsal bağını kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla kurum altındaki çocukları sosyal dışlanmaya maruz bırakacak her türlü etkiden sakındırmak toplumsal uyumları ve ruhsal durumları açısından önemlidir.

Katılımcılardan ÇODEM’de görevli olan E1 çocukların kötü alışkanlıklarına değinerek verilen eğitimle onları topluma kazandırılması gerektiğini ifade etmiştir:

“...Benim gittiğim Çocuk Destek Merkezi'ndeki çocukların yüzde doksan dokuzu uyuşturucu bağımlısı ya da madde bağımlısı. Farklı, kötü alışkanlıkları var yani ve bu çocukların çoğunun ailesi yok ya da ayrı. Yani çocuk bir aile ortamında yetişmemiş. Aile ortamında yetişmeyince çok kötü neticeler olmuş. O çocukları din ve değerler eğitimi ile rehabilite edip topluma kazandırmak çok önemli.”

2.1.6. Doğru Kaynak İhtiyacı

İlk çocukluk döneminden itibaren ferdi değişimlerine paralel olarak gerçekleşen bireyin dinî duygu ve düşünce gelişiminde, özellikle 7 yaşından itibaren dinî konulara olan ilgisinin arttığı görülmektedir. Fakat bilişsel yetenekleri geliştikçe artan ilginin sağlıklı bir şekilde yönlendirilmesi önemlidir. Aksi halde çocuğun duyduğu ilginin zamanla azalması ve yanlış öğrenilen bilgilerle zihin karmaşası yaşaması olağandır.⁷

Çocukların din ve değer gelişiminin sağlıklı olması gerektiğini ifade eden E2(ÇODEM/S.E.15-18), E4(Ç.E.9-11) ve K5(Ç.E.10-15) bunun doğru bir kaynakla mümkün olacağını belirtmiştir. “...Biz bu çocukları hayatın dışında bir yerde tutamayız, hayatın içinde bu çocuklar. Ve kafalarında birçok soruları var. Bu soruları nereden cevaplarını bulacaklar? Elbette, doğru bir kaynağa ihtiyaçları var. Bu noktada onlar da

⁷ Fatma Dönmez, “Çocukluk Dönemi ve Din”, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, ed. Huriye Martı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 99 ; Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 69.

bir yere gidip soruşturamayacağı için birilerinin onların ayaklarına gitmesi gerekiyor.”
(E4)

Diğer bir katılımcı kitle iletişim araçlarını çocuklara tehdit oluşturmayacak bir unsur haline getirmek için onlara dinlerinin doğru kişiler tarafından, doğru bir şekilde öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir:

“Hem eğitim konusunda hem de dinlerini, diyanetlerini öğrenme konusunda, yabancı kalmama konusunda çok önemli. Bu tür çocuklara bizim tarafımızdan dinimiz anlatılmazsa başka tür inanışlara doğru da gidebiliyorlar. Şimdi telefonda interneti açıyorsunuz, bir sürü reklamlar, değişik zihniyetli insanlar... Gençlerin kabullenmeleri, sempati duymaları daha kolay oluyor. Onun için kesinlikle bizim çocuklarımıza dinlerini doğru şekilde öğretecek kişilere ihtiyaç var.” (E2)

2.1.7. Rol Model İhtiyacı

Çocukların zaman içerisinde gelişen ve değişen dinî duygu ve değerler, çevresinde model edildiği insanları taklit etmesi ve onlarla özdeşlik kurması ile şekillenir. Bu durum da çocuğun yakın çevresindeki model alacağı kişilerin belirleyici rolünün önemini göstermektedir.⁸ Katılımcılardan K2(Ç.E.14-17) ve E7(Ç.E.14-17) çocuklara din ve değer eğitiminde hem Müslüman olarak rehber olmanın hem de toplumdan biri olarak rol model olmanın gerekliliğini belirtmiştir.

“Tabi bizi vermelerinin temel amacı, oradaki müdürünün söylediği şey ‘Siz gelip orada sadece rol model olarak otursanız yeter.’ Rol model derken Diyanet’in ya da din adamının rol modeli değil toplumdan birisi olarak. Biz hem devletin elemanı, hem dışardan bir abla, teyze olarak gittiğimiz için, hele küçük çocuklarda tamamen öyle bazen ‘abla’ diyor bazen ‘teyze’ diyor. Büyüklerde de öyle bazen evlilikten bahsediyoruz, bazen üniversitedeki durumdan bahsediyoruz bazen oluyor ki komşuluk ilişkilerinden bahsediyoruz, bazen doğruyu yanlış anlatıyoruz. Hep ders yapmıyoruz. Orada muhabbet ederken insanların toplum içinde oturup kalkarken otobüste konu komşuyla nasıl davranılması gerektiğinden bahsediyoruz.” (K2)

⁸ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 26.

2.2.Çocukların En Çok Öğrenme İhtiyacı Duydukları Konularla İlgili Görüşler

Katılımcılara yöneltilen “Hizmet verilen kurumlarda çocukların en çok sordukları sorulara ve en çok ilgilerini çeken konulara dair tespitiniz ne yöndedir?” sorusunda elde ettiğimiz verilere baktığımızda çocukların farklı alanlarda sorular sordukları saptanmış; özellikle bazı konularda yaş değişkeninin etkisi gözlenmiştir.

Tablo 3: Çocukların en çok sordukları veya ilgilerini çeken konular

Temalar/ Alt temalar		Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
İtikadi Sorular	Kader İnancı	9	K3, K5, K6, K10, K11, K12, K13, E6, E11
	Allah İnancı	8	K1, K2, K3, K5, K7, K9, K15, E2, E10
	Ahret İnancı	3	K8, E1, E4
İlmihal Soruları	Helal Haram	8	K2, K3, K7, K10, K13, E9, E10, E12
	Temel İbadet	3	K2, K6, E7
Sosyal Hayata Yönelik Sorular	Aile	3	K4, K11, E8
	Cinsellik	3	K2, E3, E12
	Kul Hakkı	1	K14
Metafizik Konulara Yönelik Sorular		8	K2, K6, K7, K8, K11, K14, E4, E5
Diyanet Personeline Yönelik Şahsi Sorular		3	E4, E5, E10
Dua Konusuna Yönelik Sorular		2	K1, K10

2.2.1. İtikadi Konular

Çocuklarda fitri olarak bulunan inanma istidadı, öncelikle çevrenin etkisinden bağımsız olarak gelişen, daha sonra duygusal bir nitelikle canlılık kazanmaya başlayan bir süreci ihtiva eder. Çocuğun küçük yaşlarda inancının sebebini araştırma kabiliyeti yoktur; fakat sorduğu soruların cevaplarını dinlerken inanmaya yönelik bir tutum içine girer. Yaşın ilerlemesiyle beraber tenkitsiz kabul ettiği inançlarını akli bir zemin üzerinde değerlendirme yoluna gider. Özellikle ilk gençlik döneminde yaşadığı entelektüel açlık ile din ve ahlak konularına dair derin bir merak duygusu geliştirir. Dinî şuurun uyanması çocukluk ve ergenlik dönemini ayıran en temel özelliktir. Ergenlik dönemi, çocukluk inançlarını aklın kontrolünden geçirmeye ve zaman zaman inkâra varan tenkitçi bir inanç geliştirme dönemi olarak kabul edilebilir.⁹

Bu minvalde katılımcıların 20’si (%74) çocukların itikadi konulara ilgisinin olduğunu veya bu konulara yönelik soru sorduklarını belirtmişlerdir. Bu oranın oldukça yüksek

⁹ Gündüz, *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*, 210. ; Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 64-65

olması kurumlarda din ve değerler eğitiminin önemini bir kez daha gösterir niteliktedir. Katılımcıların cevaplarında kader inancını, Allah inancını ve ahiret inancını ihtiva eden temel imanî konuların olduğu saptanmış; bu konular ayrı kategorize edilmiştir.

Katılımcılardan 9 kişi çocukların kadere ilişkin soru sorduğunu gözlemlemiştir: *“Benim gittiğim kurumlardaki çocuklar sorunlu diyebileceğimiz tarzda çocuklar. ‘Bunlar benim başıma niye geliyor’ çıkmazında, sürekli kaderle alakalı sorular soruyorlar.”* (E6/Ç.E.9-12). Katılımcılar çocukların adalet kavramına ilişkin zihin karmaşasına dair görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Çocukların en fazla sorduğu sorular arasına baktığınızda kaderle ilgili olan sorular. Yani ‘bu yaşadıklarım neden ben de, bir başkası değil?’ ‘neden benim kaderimde?’ Yani aslında kader algılarıyla ilgili dinî yüklemelerinde bazen sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu şöyle, adaletsizlik kısmındalar, ‘adil değil bu yaşadıklarımız, ben anne babamı seçemiyorum, bu yaşadıklarım, burada olmam, sokakta kalmam, bir takım sıkıntılarla karşılaşmam, hani bunları ben istemedim ki’ modundalar. Genelde bu tarz sorular çok fazla oluyor.” (K6/ÇODEM, Ç.E.13-18).

“Allah’ın madem gücü yetiyor, bize bu sıkıntıları neden veriyor, bizi neden mağdur ediyor gibi sorular soruyorlar.” (K3/ÇODEM, S.E.15-18).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılabacağı üzere çocukların sorularının geçmişte yaşadığı veya şu an içinde bulunduğu durumdan kaynaklı olduğu ve çocukların kader algılarının, yaşadıkları olumsuzluklar ile şekillendiği görülmektedir.

Kurum bakımı altındaki çocukların yaşadıkları sıkıntılara ve kadere ilişkin sorularına cevap bulamayışları onlarda Allah’a kızgın ve küskün olma tepkisini ortaya çıkarmıştır: *“En çok karşılaştığım sorular kaderle alakalı sorular. Çünkü mesela bir çocuğumuz vardı, ‘ben namaz kılmak istemiyorum, Kur’an okumak istemiyorum.’ dedi. Bunun nedenini sorduğumda ben ‘Allah’a küskünüm’ dedi. ‘Çünkü diğer kimselerin şartlarında değilim, bizi bu halde bıraktığı için kızgınım ben’ dedi”.* (K10/S.E.7-10, Ç.E.14-17) Katılımcılardan K5 (Ç.E.10-12) *“Allah adil değil düşüncesi... En çok adaleti ve sevgiyi soruyorlar. Allah’ın ona adil davranmadığını, hatta birçoğu Allah’ı sevmiyor. Ciddi anlamda inanç problemi var.”* diyerek çocukların değer olgularındaki problemleri dile getirmiş ve bunun üzerine yeni değer kazandırmanın zorluğunu ifade etmiştir: *“Zaten*

merkezde bu problem olduğu için, yani adalet duygusunu kaybettiği için çocuk, hiçbir şey koyamıyorsunuz onun üzerine. Sevgiyi koyamıyorsunuz, hoşgörüyü, empatiyi koyamıyorsunuz. Çocuk bu duygudan beslendiği için her şey hırs ve hınca dönüşmüş, orayı aşamayınca siz hiçbir şey yapamıyorsunuz zaten.”

Çocukluk dönemindeki bilişsel gelişim, bireyin inanç konularını algılamasını önemli derecede etkilemektedir. Özellikle 9-12 yaş aralığındaki çocuklar, Allah'ın varlığı gibi bazı inanç konularını ancak somut olarak algılayabilirler.¹⁰ Bu hususta küçük yaş grubunda görevli olan katılımcılar tarafından, çocukların Allah tasavvuruna dair sorular sordukları ve daha somut deliller istedikleri tespit edilmiştir:

“Soyut olan şeyleri, en çok da Allah'ı soruyorlar. Mesela Allah'la ilgili somut bir şeyler anlatmamı istiyorlar. ‘Madem bu kadar anlatıyorsun o zaman göster, somutlaştır’ böyle bir beklenti içerisindeler. Benim onların sözlerinin satır aralarından anladığım bu.” (K1/Ç.E.10-12) “ Allah'ın zatı ile ilgili sorular çok oluyor. Özellikle ortaokul çocuklarında. Liseliler daha itikadi sorular soruyorlar ama onlar ‘Allah'ın şekli nasıl, nerede’ gibi aslında normal o yaşlarda duyduğumuz, dinlediğimiz soruları onlarda da bulabiliyoruz.” (K5/Ç.E.10-12)

“Allah'ın sureti üzerine ‘eli var mı, sakalı var mı?’. O tarz sorular.” (E11/Ç.E.10-13)

İnsanların küreselleşme olgusuyla beraber modern iletişim araçları vasıtasıyla kolayca iletişim kurabilmesi, dış etkilere ve değişime son derece açık olan çocuklar ve ergenler için bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Özellikle gerilim ve fırtına dönemi olarak kabul edilen gençlik döneminde, sürekli değişen değer yargılarına karşı bocalama yaşanması çok olağan bir durumdur. Çocukların ve ergenlerin yaşadıkları stres faktörüyle beraber gelen ruhsal bunalımın ve gerek reel çevresinin gerek sosyal ağların etkisiyle fitratına ve değerlerine aykırı bir hal geliştirerek kimlik yitimi noktasına varan bir bağlanmaya gidebilmektedir.¹¹ Katılımcılardan K2 (Ç.E.14-17) ve K15 (Ç.E.15-18/S.E.15-18) çocukların çevresinden etkilendiğini ve farklı dinî yönelimleri olduğunu ifade etmiştir:

¹⁰ Mustafa Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 37-54.

¹¹ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 202.

“Bir sürü şey var aslında ama bir dönem deizmdi. Allah’ın varlığı, birliği konusunda sorular soruyorlar. Şimdi kızlardan biri ‘belki ben ateistimdir’ deyip duruyor. Sebep ise çevredeki insanlar.” (K2). “Daha çok itikadi sorular soruyorlar ama bu günümüzde gençlerin konuştuğu itikadi olan konularda soruları daha yoğun gördüm ben. İşte ateizm, deizm, garip garip başka inanışlar.” (K15).

Katılımcılardan 2’si ebeveyn kaybı yaşayan çocukların ölüm ve ölüm sonrası ile alakalı sorular sorduklarını söylemiştir:

“Gaybi sorulara meraklı oluyorlar. Özellikle ölüm konusunda çok fazla. Hani bunlar anne babaları vefat etmiş oluyor, yani bir şekilde bu yüzden gelmiş oluyor oraya. O yüzden daha çok ölümle ilgili, ahiretle ilgili oluyor soruları. O konuda merak içindeler.” (K8/ S.E.10-13). “En çok ‘yani ben öldükten sonra ne olacak? Ya da öldükten sonra annemi babamı görebilecek miyim?’ şeklinde sorular...”

Ebeveynin çocuğa yaşattığı ihmal ve istismara karşı, çocukların takındıkları düşmanca tavrın sorularına da sirayet ettiği görülmektedir:

“Çoğu çocuk ‘babam veya annem cennete girse bile ben oraya gitmem’ gibi, böyle hani o derece görmemiş, düşman olarak büyümüş. Cenneti çok merak ediyorlar zaten. Yani kolay bir şekilde oraya nasıl ulaşabiliriz? Bunun yolunu arıyorlar genelde. ‘Biz suçluyuz. Bir şeyler yaptık, hatalar yaptık ama bu hatalarla beraber cenneti kazanabilir miyiz?’ diye merak ediyorlar.” (E1/ ÇODEM).

Kurum bakımı altındaki çocukların yaşadıkları örseleyici hayatın etkisini kendileri ile ilişkilendirdikleri için suçluluk duygusuna sahip olduğu; fakat yaptıkları hatalara rağmen cennet hayatını elde etme düşüncesi ve gayreti içinde oldukları görülmektedir.

2.2.2. İlmihal Konuları

Katılımcıların dile getirdikleri diğer bir alt tema ise ilmihal konularına ilişkin haram ve helal kavramları üzerinden konuşulabilir sorulardır. K10 (S.E.7-10, Ç.E.14-17), E9 (Ç.E.15-18), E10 (S.E.10-13) çocukların gündelik yaşamlarındaki helal ve haram olan şeylerle ilgili, karşılaştıkları olayların doğruluğunu ve yanlışlığına dair sorular sorduklarını ifade etmişlerdir: *“Aslında güncel şeyler soruyorlar. Bu şey gibi, aynı televizyondaki hocaya sorulan günlük sorular gibi. Merak ettikleri ufak tefek dinî meseleler haram mı, günah mı gibi sorular... Böyle güncel kafalarına takılan, arkadaş*

arasında konuşulan şeyler işte. Yani çok böyle derinlemesine değil de hep böyle yüzeysel.” (E9).

Diğer üç katılımcı gençlerin dövme yaptırmaya dair soru sorduklarını ve dinen caizliğini sorguladıklarını belirtmiştir: *“En çok sordukları sorulardan biri dövmeyle alakalı. ‘Dövme yaptırmak haram mı, dövme yaptırmak kişiyi cenabet kılıyormuş, Allah gerçekten lanetlemiş mi?’ falan...” (K3/ ÇODEM, S.E.15-18).* Katılımcılardan K7(ÇODEM), dövme sorusu üzerinden örnekle çocukların genelde cevaplara verdiği tepkileri dile getirerek verilen eğitimdeki sınırlılığı ifade etmiştir. *“...Suyu geçiriyor onda problem yok deyince ‘Ben sana demedim mi? Problem yokmuş’ diyor hemen arkadaşına. Aslında hani onunla ilgili hadis-i şerifi falan da söylüyorum ama oraya hiç takılmıyor. Onlar amadan sonrasını hiç dinlemiyor. Genelde bütün soruların cevaplarında sadece işlerine gelen kısımları alıyorlar.”*

Katılımcılardan K2 (Ç.E.14-17) ise sigara konusunda çok soru sorduğunu, yaptıkları derslerden ve ettikleri sohbetlerden sonra birçok çocuğun bıraktığını belirtmiştir. Dövme ve sigara konusunda soru soran dört grubun da kız ergen grubu olduğu tespit edilmiştir.

Çocukların sorduğu veya ilgilerini çeken sorulara ilişkin görüşlerinde temel ibadet konularına değinen katılımcılardan K6(ÇODEM, Ç.E.13-18) *“İbadetlerle ilgili şeyleri var, soruları var, namaz gibi, oruç gibi. O konularda çok soruları var, çünkü çok eksikler. Biliyorsunuz, namaz eğitimi ailede olan bir eğitim dolayısıyla ailede tam görmedikleri için çocuk neyin, nerede yapılacağını, nerede okunacağını, siz ne kadar anlatırsanız anlatın, örnek uygulamalarla da kılmanız da o alışkanlığı sürdürüyor.”* diyerek küçük yaşta ailede kazanılmayan ibadet alışkanlığının, sonraki süreçte ibadetin sürekliliğine ket vurduğunu ifade etmektedir.

Katılımcılardan biri, okullarda bazen din eğitiminin farklı zihniyetli öğretmenler tarafından verildiğini; empoze edilen yanlış bilgilerin çocukların kafa karışıklığı yaşamasına sebep olduğunu düşünmektedir:

“...Okulda din kültürü hocası da çok önemli, mesela biri geliyor ‘istiyorsanız namaz kılın, isterseniz kılmayın’ diyor. Kendini sevdirmek için dinden soğutuyor. Birkaç tane böyle hoca var. Hatta derste konuştukları şeyler bana geliyor genelde. Çocukların kafaları allak bullak oluyor. ‘Namaz kılmasak olur mu? Şöyle de oruç tutuluyormuş’ gibi sorular geliyor.” (K2/ Ç.E.14-17)

2.2.3. Sosyal Hayata Yönelik Konular

Katılımcılardan 7'si çocukların özellikle ailevi konularda, cinsel konularda ve kul hakkı konularında soru sorduklarını ifade etmiştir. Çocukların aile mahrumiyetinin, maruz kaldığı ihmal ve istismarın olumsuz duygulara yol açtığı sordukları sorulara yansımaktadır. İki katılımcı bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Anne ile ilgili çok sorular soruyorlar. ‘Hocam ben annemin saçını okşamasını istiyorum, ondan başka hiçbir şey istemezdim’ gibi dönütler alıyoruz. ‘Ailem beni neden buraya bıraktı, onlara fazla mı geldim?’ gibi sorular...” (K4/ Ç.E.10-15, S.E.15-18)

“Çocukların tek bir isteği var, aile sıcaklığının içerisinde büyümek. Ama kimileri oraya geldiği için mutlu. Çünkü ailesinden psikolojik ve fiziksel şiddet gören çocuklar var. Zaten ÇODEM’e, onlara hiç girmiyorum bile. Oradaki evlerin durumu daha farklı, erken gebelik gibi... Durumlar çok çok farklı ama çocuk evlerinde çocuklarının beklentisi sadece ailemiz bizi neden buraya bıraktı? Bunun cevabı...” (K11/ÇODEM, Ç.E.13-18)

Çocukların yaşadığı dezavantajlı durumlar, kimi zaman ebeveynlerine karşı kin ve nefret beslemelerine neden olmaktadır: *“Ailevi problemleriyle ilgili çok fazla soru soruyorlar, annesi veya babası bir hata işlemiş ya da bırakmış gitmiş. ‘Hep, her zaman mağdur edildim neden böyle oluyor, o zaman bundan sonra kötü olmayı tercih ederim’ diyor çocuk.” (K4/ Ç.E.10-15, S.E.15-18)*

Bu hususta katılımcılardan E8 (S.E.10-13) çocukların aile kavramına ilişkin konuları sorduklarında hassas bir alan olması hasebiyle dile getirmemenin daha uygun olduğu görüşündedir: *“...Ama biz de bu hani onların anne baba sorunlarına çok fazla maruz kaldıkları için o konularını yani işleyemiyorduk. O konuya çok girmiyorduk yani belki onları incitiriz diye. Ev ortamını, anne baba ilişkilerini soruyorlar.”*

Katılımcılardan 3'ü çocukların cinsellik üzerinden sorular sorduklarını belirtirken çocukların yaşlarına ve ergenlik sürecinde olmalarına dikkat çekmiştir. *“Ergen oldukları için cinsel sorular ya da cinsiyetle ilgili sorular yöneltiliyorlar. Yaşları itibariyle herhalde normaldir. Genel olarak diğer arkadaşlarla konuşuyorduk diğer evlere gidenlerle, yetişkin grubunun bizim bu değerler eğitimine katılan hocalara sorduğu, yönelttiği sorular hep genelde yani cinsellikle alakalı.” (E3/Ç.E.14-16)* Ergenlik dönemindeki

çocukların cinsel olgunluğa ulaşma süreci içinde olmaları zihinlerinde birtakım soruların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu dönemde kişilerde gizli bir güç haline gelen cinsel arzusunun disiplin altına alınmasını sağlamak adına dinî ve ahlaki öğretilerden yararlanmak faydalı olacaktır.¹²

Diğer bir katılımcı ise modern toplumun cinsel meseleleri sadece haz, zevk ve arzu konusu olarak ele almasına ve popüler kültürün gençleri bu konularda teşvik ve tahrik etmesine şu şekilde vurgu yapmıştır:

“Erkek-kız ilişkilerini soruyorlar, hatta kız-kız ilişkilerini soruyorlar maalesef. Bu erkek arkadaş meselesi var ya, o meseleyi de engelleyebilecek durumda değiliz maalesef. Çünkü bütün dünya zinanın üzerine giderken herkes teşvik ederken, ben tek başıma ‘yapmayın lütfen’ diye bağıyorum. En azından yanımda konuşturmuyorum, böyle bir şeyin kesinlikle haram olduğunu, hikâyelerini anlatmalarına müsaade etmiyorum. Yoksa ben de müsaade edersem çok ciddi sıkıntı çıkacak.” (K2/ Ç.E.14-17).

Katılımcılardan K14 (ÇODEM) çocukların içinde bulunduğu suçluluk duygusuyla birlikte gelen ümitsizlik durumunu açıklamış, geçmiş yaşantılarına dair yaptıkları hataların affı için kul hakkı üzerinden soru sorduklarını belirtmiştir:

“İşte ‘Kul hakkından nasıl kurtulurum?’ İşte ‘Ben şunu yaptım. Bunu nasıl öderim, nasıl hani kendimi affettirebilirim?’ Ya da ‘Benim günahımı kimse affetmez’ gibi böyle umutsuz vakalara da rastlıyoruz. Yani elimden geldiğince onlara ümit vermeye çalışıyorum. Bazısı tövbe ediyor. Sonra diyor yine ‘dayanamıyorum’. Yine tekrar aynı hatayı, günahı, tekrar yapıyorlar.”

2.2.4. Metafizik Konulara Yönelik Konular

Katılımcılardan birçok kişi çocukların metafizik konulara dair soru sorduklarını ifade etmiştir. Bu durumun nedeni ilk çocukluk evresindeki antropomorfik anlayışın değişerek yerini sembolik ve soyut bir anlayışa bırakması, soyut kavramların eskiye kıyasla daha esnek ve daha anlaşılabilir olduğu bir evreye geçmesi olabilir. Yine çocukların kitle iletişim araçları sebebiyle maruz kaldığı soyut kavramları anlama ve anlamlandırma gayretinin getirdiği bir sonuç olabilir. Bu hususta katılımcılar bu konuların sadece kurum

¹² Gündüz, *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*, 229

bakımı altındaki çocukların değil; bütün çocukların ilgi alanına girdiğini ifade etmiştir: *“Bütün ergenlerde olduğu gibi şu cinler, ruhlar, o meseleler özellikle çok soruluyor.”* (K8/S.E.10-13). *“Büyü, sihir hadiseleri filan... Cinlerle ilgili şeyler, her zaman popüler konulardan bir tanesi cinlerdir. Hoca görünce sadece o çocuklar değil bizim buradaki çocuklarımız da hemen bu konuları soruyorlar.”* (K11/ÇODEM, Ç.E.13-18)

Katılımcılardan K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18) bu tür konularla ilgilenmelerinin yaşadıkları travmaların ve oluşan korkularının onlara sıkıntı yaratan birçok belirtiyi de beraberinde getirmesinden kaynaklandığını düşünmektedir:

“Metafizik konuları çok merak ediyorlar. Çünkü korkuları var, travmadan dolayı zaman zaman kâbus gördüklerini, karabasan denilen bir varlıkla karşılaştıklarını söylüyorlar. Tabii bu bilinçaltının biriktirdiklerinden kaynaklanan şeyler. Doğru anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Mesela cinler konusunda anlatmak istediğimizde onların bizim yaşadığımız yerlerde yaşamadığını, o tarz şeylerden korkmalarına gerek olmadığını, Allah'ın bizi her yerde koruduğunu, kısa net anlaşılır bilgiler verip geçiyoruz.”

Diğer bir katılımcı ruhani varlıkların yanında rüya tabiri hususunda soru sorduklarını ve görev yaptığı kurumdaki çocuk gebelerin dinî bilgi eksikliğini dile getirmiştir:

“Cinler, büyüler, periler, ruh çağırılmalar... Bunlar üzerine çok soru geliyor. Sıklıkla rüya tabiri... ÇODEM’de çocuk anneler var, on sekiz yaşını doldurmamış çocuğu olanlar, ya da gebe olanlar kalıyor. Onların klasik sorusu, rüya tabiri... Bir de onlar için tek dinî ritüel çocuklarının kulağına ezan okunması, isminin konulması. Onun haricinde farz olan ibadetlerle alakalı hiçbir merakları, ilgileri, bilgileri yok. Çoğunun hatta belki hiçbirinin yok. Ama her gittiğimde mutlaka hocam rüyamda şunu gördüm diye başlıyorlar beni görünce.” (K7/ÇODEM)

İki katılımcı ise çocukların astral seyahatin dindeki yerini sorguladıklarını söylemiştir. *“Astral seyahatler falan bunlardan soruyorlar. Yani açıkçası hani gençlerin bunu nasıl anlamlandırdığını falan da bilmiyorum açıkçası.”* (K14/ÇODEM). Kız ergen grubunda sorulan bu sorunun nedeni, çocukların fiziksel âlemde yaşadıkları memnuniyetsizlik durumundan dolayı ruhsal başka bir âlem arayışı istemelerinden kaynaklı olabilir.

2.2.5. Diyanet Personeline Yönelik Şahsi Konular

Katılımcılardan 3'ü çocukların, kendileri ve aileleriyle ilgili konulara meraklı olduğunu söylemiştir: “Yani en çok şey sorularını soruyorlar, böyle; çocuklarımı, ailemi merak ediyorlar.” (E4/ Ç.E.9-11) “Mesela ‘kaç yaşındasınız, evli misiniz, çocuğun var mı, nerede oturuyorsunuz?’ gibi sorular soruyorlar.” (E10/ S.E.10-13) “...Bir de benimle ve ailemle alakalı şeyler.” (E5/ Ç.E.10-14) Bu soruların temelinde çocukların hayatın içinden, bir nebze bile olsa kendileri ile özdeşleştirebilecekleri, örnekler aradığı varsayımı çıkabilir.

2.2.6. Dua Konusuna Yönelik Konular

Aldığımız cevaplardan çocukların konumları itibarıyla duaya sığındıkları, hemen cevap alamadıkları için ümitsizliğe düştüğü ancak buna rağmen yine de bu ümitsizlik duygularıyla dua etmeye devam ettiği anlaşılmıştır. K1 (Ç.E.10-12) ve K10 (S.E.7-10, Ç.E.13-18) çocukların dualarının kabul edilmemesi ile ilgili soru sorduklarını ifade etmiştir: “...Bir de ‘Allah dualarımı kabul ediyor mu? Ben bekliyorum, bekliyorum hala olmuyor’ şeklinde büyük insanların kendi içindeki döngülerin çocuklarda da olduğunu görüyoruz.” Çocukların 7-12 yaş aralığında oldukları görülmektedir.

Coşkunsever’in yetiştirme yurdunda kalan ergenlerle gerçekleştirdiği çalışmasında ergenlerin yaşadığı travmalar ile başa çıkmada dinî uygulama olarak duaya başvurdıkları belirtilmiştir. Ergenler, yaşadıkları ile başa çıkma sürecinde duanın etkisinin olumlu olduğunu ifade etmiştir.¹³

2.3. Kurumlarda Sunulan Din ve Değerler Eğitiminde Yaşın Etkisine Yönelik

Görüşler

Din ve değerler eğitiminde hedef kitlenin tanınması, muhatabın gelişim düzeyine göre eğitim prensiplerinin belirlenmesini sağlayacak ve istenilen kazanımları olumlu yönde etkileyecektir. Sunulacak din ve değerler eğitiminde metodun, anlatılacak konuların muhatabın yaşına ve bireyin duygusal, bilişsel ve toplumsal olgunlaşmasına bağlı olarak değişkenlik göstermesi önemlidir.¹⁴ Katılımcıların bu hususta görüşlerini anlamak üzere

¹³ Asude Coşkunsever, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Dem Yayınları, 2018, 321-324.

¹⁴ Kasım Kocaman, “Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi”, *Electronic Turkish Studies*, 8/12 (2013) 737-740.

sorulan “Verilen din ve değerler eğitiminin farklılaşmasında yaşı etkisi var mıdır? Sizce neden?” sorunun cevapları iki ana tema altında incelenmiştir. Katılımcıların tümü verilen eğitiminde yaşı etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Fakat bazı katılımcılar aynı yaş grubundaki çocukların bilişsel seviyeleri ve psikolojik durumları doğrultusunda beklenti ve ihtiyaca göre farklılık gösterdiğini; bazı katılımcılar ise aynı yaş grubundaki çocukların bilişsel ve geçmiş yaşantıdaki farklılıklarına göre değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu, soruyu cevaplarken kurumlardaki çocukların zorunluluk olmadığı takdirde belli bir yaş aralığına göre yerleştirildiğini bilgisini vermiş; Bakanlığın bu hususa ihtimam gösterdiğini ifade etmiştir. Bu durum verilen din ve değerler eğitimin sıhhati için önemlidir.

Tablo 4: Din ve değerler eğitiminde yaşı etkisine yönelik görüşler

Temalar/ Alt Temalar		Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Farklı yaş grubundaki değişkenler	Bilişsel farklılık	7	K4, K7, E2, E3, E6, E9, E12
	Psikolojik farklılık	5	K1, K3, K10, E11, E12
	Beklenti ve ihtiyaca göre farklılık	6	K5, K9, K13, K15, E1, E3
Aynı yaş grubundaki değişkenler	Bilişsel farklılık	3	K2, K4, K14
	Geçmiş yaşantıda farklılık	3	K6, K12, K14

2.3.1. Farklı Yaş Grubundaki Değişkenlere Yönelik Görüşler

Bireyin biyolojik, duygusal ve sosyal gelişimini etkileyen en önemli değişkenlerden biri yaş faktörüdür. İnsanın yaşıyla paralel oluşan bilişsel ve psikolojik gelişimi, beklenti ve ihtiyaçlarını belirlemekte ve bu durum bireyin dinî inanç ve tutumlarında farklılık göstermektedir.¹⁵

Katılımcılardan 7’si muhatabın yaşının bilişsel gelişimini etkilediğini dolayısıyla konuları anlatırken bilişsel seviyeyi göz önüne alarak anlatmanın zorunlu olduğunu düşünmektedir. E3 (Ç.E.14-16) konunun muhtevasının ve metodunun değişmesi gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“E şimdi beş yaşındaki çocukla, on sekiz yaşındaki çocuğa aynı şeyi anlatamazsın.

Mutlaka farklı olması gerekiyor eğitimde, seviyede, anlatımda. Mesela ben en küçük

¹⁵ Kocaman, “Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi”, 2013, 740-741.

yaş grubuna gitmedim ama oradaki çocuğa namazı anlatamazsın. Ama on yaşında, on iki yaşında anlatmaya başlarsın. Konu olarak da fark olur.... Mesela biz beraber namaz kılıyoruz. Zaman zaman onlara da imamlık yaptırdığım oldu. 'Ben yaparım hocam' dediler. Müezzinliği onlara yaptırıyorum. Bu da bir eğitimin farklı bir versiyonudur. Dolayısıyla arada fark mutlaka oluyor. Anlatım şeklinde de oluyor. Beş yaşında çocuğa namaz anlatırsın. Tamam. On beş yaşındaki anlattığın çocuğa anlattığın gibi olmaz. Birisine oyunla anlatırsın. Birisine biraz daha ciddi anlatırsın. Daha büyüğüne de bu işin olmadığı zaman ne kadar günah olduğunu anlatırsın."

Çocukların biyolojik gelişiminin, zihinsel gelişimlerini etkilediği ve yaşlarının ilerlemesi ile algı düzeylerinin değiştiği ifade edilmiştir. Katılımcılar, çocukların kavrama yeteneklerinin zaman içerisinde farklılaşmasıyla bazı inanç konularında değişkenlik gösterdiğini gözlemlemiştir: *"Önemli muhakkak. Yani şimdi on yaşındakine soyut kavramı anlatmak sıkıntı. Somut bir şey istiyor çocuk. Soyut kavramları algılayamıyorlar falan. Benim grubum ergen, o yüzden daha net anlayabiliyorlar."* (E12/ Ç.E.14-17)

Bazı katılımcılar yaşa bağlı olarak psikolojik farklılıklarının olduğunu belirtmiş; temel eğitim çağındaki çocuklar ile lise çağındaki gençler arasında bir kıyasa gitmiştir. Her iki yaş grubunda görev yapan K10 (S.E.7-10, Ç.E.13-18) ilkökul çocuklarının kolay inanırlık özelliğine sahip olduğunu, lise çağındaki çocukların ise kendileri ile iletişim kurmada daha temkinli olduğunu gözlemlemiştir:

"İlkokul çocukları daha çabuk kabullenebiliyor. Ama lise çağındaki çocuklarda ergenliğin de verdiği bir asilikle sorgulama, seni imtihan etme, süzgeçten geçirme sürecini yaşıyoruz. Ne zaman bize güven duyarlarsa –bu çocuklardaki temel problem zaten güven- lise çağındaki çocuklar daha yoğun bir şekilde test ediyorlar."

Katılımcılardan K1 (Ç.E.10-12) küçük çocukların uyum sürecinin daha kolay olduğunu fakat kendisiyle kurdukları duygusal bağdan dolayı zaman zaman ihtiyaçlarının ve beklentilerinin farklılaşması ile sıkıntı yaşadığını belirtmiştir:

"Küçük yaş grupları daha dinleyen daha itaatkar bir grup oluyor. Etkinliklere daha fazla uyum sağlıyorlar. Fakat sürekli dokunma, sarılma ihtiyacı hissediyorlardı. Mesela bir hafta konuşuyorsun ertesi hafta sana surat yapıyor. 'Hocam geçen hafta A. ile daha fazla ilgilendiniz' diyor. Aslında onu adaletli yapmaya çalışıyorsun. Sizin ilginizi daha çok çekmek için bahaneler üretiyor, derdi yokken dert üretiyor ya da"

onunla birebir ilgilenmeniz için ‘ben Kur’an öğrenmek istiyorum’ diye talep ediyor.”

ÇODEM’de görevli bir katılımcı yaş farklılığının din ve değerler eğitimi açısından önemli olduğunu ifade ettikten sonra farklı yaş grubundaki çocukların aynı kurumda olmalarının dezavantajını şu şekilde ele almıştır:

“...Çünkü o çocukların aynı binada durması bile sıkıntı oluyor. O tür çocuklarda yani o sokakta yetişmiş ve uyuşturucu gibi madde bağımlısı olan çocuklarda güç çok önemli bir kavram. Yani güçlü olan çocuk liderliği de alır ve istediği her şeyi de yaptırır. O yaş farkından dolayı zayıf düşecek olan çocukların durumları çok zordur. Yani o çok önemli bir karar. Hem eğitim açısından hem de güvenlik açısından.”
(E1/ÇODEM).

Özetle, Diyanet personelinin anlatacağı konuyu ve muhtevasını, konuşma üslubunu, kullanacağı metodu belirlerken çocuklarda yaşı getirdiği ilgi ve ihtiyaç değişikliklerine, davranış ve anlayış farklılıklarına dikkat etmesi gerekmektedir.

2.3.2. Aynı Yaş Grubundaki Değişkenlere Yönelik Görüşler

Kurum bakımı altındaki çocukların kendilerine özgü sosyal, bilişsel ve geçmiş yaşantılarının getirdiği duygusal durumlarına bağlı olarak değişen ihtiyaç ve gereksinimleri bulunmaktadır. Verilecek din ve değerler eğitimini belirlemede muhatapın yaşı oldukça önemliyken; kurum bakımı altındaki çocuklar gibi özel gereksinimli çocukların aynı yaş grubu içerisinde de değişkenlerin ve belirli düzeylerde gelişim problemlerinin olması söz konusudur.¹⁶

Yapılan birçok araştırmada kurum bünyesinde kalan çocukların diğer çocuklara kıyasla bilişsel gelişimlerinin daha geri olduğu saptanmıştır. Bazı katılımcıların kurumlardaki gözlemleri bunu destekler niteliktedir. *“...bir de bu özellikle çocuk evlerindeki çocukların yaş aralığından da ziyade rapor vesair durumu oluyor. Yani zihinsel engelli olup olmayan durumlarda, ayırıştırma noktasında da bunların dikkate alınması gerekli. O konuda evlerin yetersizliği ya da işte görevlilerin yetersizliği de etkilidir gerçi.”* (K4/Ç.E.10-15, S.E.15-18). *“Kitaplardan mesela o değerler eğitimi kitabında örnek test veriyorum*

¹⁶ Melek Er Sabuncuoğlu, “Kurum Bakımı Altındaki Çocukların Psikolojik Özellikleri ve İletişim”, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, ed. Huriye Martı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 56.

konuyu işledikten sonra, işte bulmaca eğlenceli böyle testler falan oluyor onları veriyorum. 'Hocam bu yedi on beş yaş' işte 'bu bize küçük.' Ama zekâları o şekilde. Bazen beşinci sınıfın din kültürü kitaplarını falan testlerini götürüyorum eğlenceli çözsünler diye. Onu da çözerken 'e hocam bu beşinci sınıf.' 'E hadi çözdün mü?' diyorum. Hakikaten de çözemiyorlar. Çok zor şeyler yaşamış çocuklar zekâ olarak çok geriler, algıları çok kapalı." (K14/ ÇODEM).

K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) yaşın etkisinin bütün eğitim alanlarında gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir:

"Yani bu sadece dinî anlamda değil, eğitim ve öğretim dediğimiz şey için geçerli bir cümledir. Allah dahi yaratırken mükellefiyet sınırında bir yaş koyuyor ise herhalde bizim de onun ahlakıyla ahlaklanırken birilerine bir şey öğretirken ona dikkat etmemiz gerekir diye düşünüyorum."; akabinde ise çocukların yaşadığı travma geçmişlerini göz önüne alarak bir değerlendirme yapmıştır: *"Sadece yaş aralığı değil, bazen takdir edersiniz ki bu çocuklardan başına gelmiş olayları paydalarına koyduğumuzda farklı alanlarda çeşitlemeye, gruplamaya gitmek durumundasınız. On yaşındadır, örnek veriyorum, başına taciz gelmiştir. Birininkine tecavüz gelmiştir, diğerine alkolik bir baba gelmiştir. Şimdi aynı yaş aralığı dersiniz ama yaşadığı travmatik olayları bilerek ona göre değerlendirme yapmak durumundasınız ki zaten bakanlık bu tarz çocukları yaş aralıklarına ve travmalarına göre böler."*

Katılımcılardan K6 ÇODEM'de yaş aralığının geniş olmasının karşısında uyguladıkları yöntemi ifade etmiştir: *"Kesinlikle düşünüyorum ama özellikle ÇODEM'de 13 yaşından bazen 25 yaşına kadar aynı grupta hitap etmemiz gerekenler olabiliyor. Biz genelde şöyle yapıyoruz: Grup olarak ortak bir konu belirleyerek hepsinin yaş grubuna uygun örneklerin içerisinde bulunduğu, sıkmayacak şekilde anlatıyoruz. Sonra da onları birebir görüşmelerle sorunlarını dinliyoruz. O zaman biraz daha gruplar arasındaki seviyeyi tutturma imkânımız oluyor."* Fakat bununla beraber aynı yaş grubundaki çocukların yaşadığı mağduriyet durumuna göre ayrılmamasının sınırlılığını belirtmiştir: *"Hatta yaş grubundan ziyade ağır mağduriyet yaşayanların daha az mağduriyet yaşayanlarla aynı yerde olması travmatik olayları ya da soruları duymalarına sebep oluyor, o da çok büyük bir sıkıntı diye düşünüyorum. Ama o tabi biraz gittiğimiz kurumdaki saatle, işleyişle, yapabileceğiniz mekân ile sınırlı şeyler. Sevgi evlerinde bunu gerçekleştirmek çok daha kolay olur. Zaten genelde yaş gruplarına göre düzenleniyor ama ÇODEM gibi daha*

büyük kurumlarda bazen ikiye bölüyoruz, bir kısmını önce bir kısmını sonra alıyorsun ama genel konularda ortak yaptığımız da oluyor tabii.”

Katılımcılardan K14 (ÇODEM) ise geçmişte yaşadığı travmalarından kaynaklı çocuklarda cinsel kimlik bozukluğu gözlemlediğini; bu sebeple aynı yaşta olsa dahi bu durumun bazı sıkıntılara neden olduğunu ifade etmiştir: “...Çocuğun farklı bir eğilimi var bu çok belli, sorduğu sorulardan, arkadaşlarına davranışlarından. Cinsel olarak ağır travma yaşamış çocuklarda çok yaygın bir durum, hemcinsinden hoşlanma durumları. O çocukların aynı ortamda kalmaları dahi sıkıntı maalesef.”

2.4. Çocukların En Çok İhtiyaç Duyduğu Konulara Yönelik Görüşler

Kurumlarda verilen din ve değerler eğitimin geliştirilebilir yönlerini tespit etmek için çocukların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılacak kaynakları, yöntemleri ve müfredatı belirlemek yerinde olacaktır. Çocukların bu eğitim kapsamındaki ihtiyaçlarının tahlilini en iyi şekilde yapacak kişiler ise kurumlarda görevlendirilen Diyanet personelidir. Bu yüzden katılımcılara “Kurumlarda din ve değerler eğitimine dair çocukların en çok ihtiyacı olduğunu düşündüğünüz konu/ konular nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar incelendiğinde aşağıdaki tabloda gösterilen temalar ve alt temalar elde edilmiştir.

Tablo 5: Çocukların en çok ihtiyaç duyduğu konulara yönelik görüşler

Temalar / Alt temalar		Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Dinî Konulara Yönelik İhtiyaç	İtikadi Konular	8	K5, K8, K12, K15, E4, E5, E6, E7,
	Allah Ve Peygamber Sevgisi	5	K5, K15, E3, E6, E11,
	Temel Dinî Bilgiler	4	K15, E4, E9, E11,
Duygusal İhtiyaç	Sevgi/ Merhamet İhtiyacı	7	K1, K3, K9, K13, E10, E11, E12
	Değerli Hissettirme İhtiyacı	5	K2, K5, K7, K11, E12
	Anlaşılma İhtiyacı	1	K3
	Motivasyon İhtiyacı	2	K6, K11
Ahlak ve Değerler Eğitimi İhtiyacı		9	K2, K5, K7, K8, K10, E1, E8, E9, E11
Sosyal İhtiyaç	Rehber Ve Rol Model İhtiyacı	5	K1, K6, K8, K10, E2
	Topluma Kazandırma İhtiyacı	1	K4
Millî Duygu ve Değerlere Yönelik İhtiyaç		2	E6, E9

2.4.1. Dinî Konulara Yönelik İhtiyaç

Araştırmanın önceki verilerinde elde edilen bulgulara göre, çocukların Allah’a iman ve kader konularında tereddütlerinin olduğu saptanmıştır. Katılımcılara yöneltilen çocukların ihtiyacına ilişkin soruya cevap verirken bu konuya değinmeleri memnuniyet vericidir. Çünkü bu durum, çocukların ihtiyaçlarını iyi okuyabildiklerini ve eksiklerini gözlemleyebildiklerini göstermektedir.

Katılımcılardan 2’si, çocukların itikadi konulardaki sorularına uygun ve yeterli cevap vermenin ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir: “Çocukların sorduğu itikadi konularda onların anlayabileceği şekilde cevap vermek çok önemli. Özellikle yaşı daha büyük olanlarla bu soruların üzerine daha çok konuşmalıyız. Çünkü kafalarında kadere, imana dair soruları var.” (K15/ ÇODEM, S.E.15-18). Sağlam bir inanç temeli olmayan bu çocuklarda, çevresin etkisi ve ergenlikle birlikte ortaya çıkan dinî kabulleri tenkit ve tahlil etme durumu zihinsel karmaşalara ve dinî sapmalara sebep olmaktadır:

“Dinî konularda özellikle kafasına takılabilecek sorulara bir başkasına ihtiyaç duymadan cevap verebilecek şekilde yetiştirme gayreti içerisinde olunmalıdır. Özellikle Allah'a iman konusu... Çünkü liseye gidenlerde kafalar çok karışıyor acayip fikirlerle. İşte orada ateist gençlerle tanışıyorlar, inanmıyorum diyenlerle, zaten bilgileri sağlam değil. Hani sırf inanmıyorum demeye ateistim demeye özendiği için öyle söylüyor. Kendi de bilmiyor tam olarak ne olduğunu.” (E7/Ç.E.14-17)

K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18), çocuklara Allah inancının merhamet hususu ön plana alınarak anlatılması gerektiğini düşünmektedir:

“Allah inancı konusunda, özellikle merhameti konusunda... Yani bu soruyu bugünkü aklımla cevaplıyorum. Eskiden gittiğim çocuklar için bunu bu kadar profesyonelce yapmamış olabilirim. Dönüp bakıyorum. Bu on bir yıllık süreçte o evlatlarla ilişkide Allah'ın merhametine vurgu yapmadım mı? Evet yaptım. Daha fazla yapmalıyım. Kurallardan ziyade ilmi halden ziyade iki kere ikinin dört ettiği gerçeği gibi Allah'ın her surenin başına koyduğu Rahman ve Rahim'in altını daha fazla çizmeliymişim.”

Sunulan eğitimde çocuklara bu bilincin verilmiş olması çocukların hem adalet duygularının güçlenmesine hem de karşılaştıkları dezavantajlı durumlarla baş edebilir hale gelmesine vesile olacaktır.

Katılımcıların üzerinde durduğu diğer bir noktanın Allah ve Peygamber sevgisi olduğu ve 5 katılımcının bu hususa değindiği tespit edilmiştir. K5 (Ç.E.10-12) çocuklara Allah ve Peygamber sevgisini kazandırmadan verilen din eğitiminin fayda sağlamayacağını ifade etmiştir: *“Allah sevgisi ve peygamber sevgisi... Ondan sonra onun bizden neyi isteyip, neyi yasakladığını... Bunlar onlara o zaman o önemli gelecek. Allah sevgisini alabilirlerse, Peygamberi sevmeyi bilirlerse o zaman onlar için bir ehemmiyet arz edecek.”* E3 (Ç.E.14-16) ise çocukların kader algılarına binaen Allah sevgisine vurgu yapılması gerektiğini belirtmiştir: *“Yani ben Allah’ı sevdirmeye noktasında çok şey anlatmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu çocuklar bir şekilde kandil günlerinde, Ramazan’da namazlarını kılıyorlar, oruçlarını tutuyorlar. Ama Allah ile ilgili konuştuğumuzda çok yakın göremediklerini hissediyorum. Hani yaşadıkları travmalar onlarda ‘başına bu geldi, niçin Allah buna mâni olmadı?’ gibi şeyler düşündürüyor maalesef.”*

Katılımcılardan 4’ü çocukların namaz, oruç, gusül, Kur’an öğrenme gibi temel dinî bilgilere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. *“Dinde işte farz olan şeyler... Oruç tutmayan varsa namaz kılmayan hatta gusül olmayan dahi var. Şikâyet ediyorlardı banyoya girmiyor falan diye. Hep o konulara ağırlık vermek lazım.”* (E9/Ç.E.15-18) *“Hayatta en çok lazım olan şey namaz. Tabii namazdan önce duaları sonra namazı öğretmek büyük ihtiyaç onlar için.”* (E11/Ç.E.10-13).

Katılımcılardan K15 (ÇODEM, S.E.15-18) kurumda yaşadığı tecrübelerden hareketle kurum bünyesindeki gençlerin Kur’an öğrenmelerini, en azından belli sureleri ezberlemelerini gerekli görmüştür: *“ÇODEM’de çocuk anneler var. ‘Çocuğum gece çok korkuyor hocam’ falan diye bana geliyorlar. Ben de ‘burada danışman hocalarınız var’ diyorum. ‘Onlara hiç sordunuz mu? Bunlar öncelikle onların alanına giriyor’ diyorum. ‘Onlara sorduk ama bir şey olmadı.’ Ben kendim sadece işte ‘Felak, Nas falan okuyabilirsiniz’ diyorum. ‘E ben bilmiyorum ki’ diyor. ‘Ne yapabilirim’ diye soruyor... Bir İhlas, Nas, Kevser bunları çoğu bilmiyorlar.”* Bu hususta personelin haftada en fazla beş saat görevlendirildiği süre içerisinde, Kur’an-ı Kerim dersi vermek gibi uzun bir mesai isteyen görevi ifa etmesinin kolay olmadığını belirtmek uygun olacaktır. Bunun yanında belirlenen müfredat dahilinde bu konulara ilişkin bir derse rastlanmamaktadır.

Özdemir'in korunmaya muhtaç çocukların din eğitime ilişkin çalışmasında kurumlardaki gençlerin dinî konulara dair gereksinimin fazla olduğu belirtilmiş; namaz, oruç, Kur'an okuma gibi temel ibadetlerle ilgili eğitim ihtiyacının yüksek seviyede olduğu saptanmıştır.¹⁷ Elde edilen veriler de bu durumu destekler niteliktedir.

2.4.2. Duygusal ihtiyaç

Bireyin en temel duygusal ihtiyaçlarından biri olan sevmeye ve sevilme gereksinimi beraberinde aidiyet duygusunu getirmektedir. Küçük yaşlarda aile yoksunluğu ile tanışan çocukların bu gereksinimleri başka yetişkinler tarafından karşılanmadığı takdirde kısa ve uzun vadede hayatlarını etkilediği bilinmektedir.¹⁸

Katılımcılar kurumlardaki çocukların sevgi ve merhamet ihtiyacının olduğunu gözlemlemiştir. K1 (Ç.E.10-12) çocuklarla iletişim kurarken verilen sağlıklı bir sevgi bağını şu şekilde ifade etmiştir: *“Sevgi... Bazen şumarabiliyorlar, kontrolsüz bir hale gelebiliyorlar. Yani öyle bir şey ki gerektiğinde onları disipline edebilecek bir sevgi olmalı. Her yaptığını hoş görecektir bir sevgi değil de onlara yol gösterecek, rehberlik gösterecek.”*

Diğer bir katılımcı çocukların içlerindeki kızgınlık ve öfke durumlarını kontrol altına almanın onların duygusal gereksinimlerini gidermek ile mümkün olduğu görüşündedir: *“Şefkat, merhamet, sevgiye ihtiyaçları var. Çünkü çocukların hesabı başkalarına ödetmeye çalışır bir halleri de var, yani öyle ki herhangi bir çocuğun annesi babası daha sık arıyorsa o çocuktan bile hesap sormaya çalışabiliyorlar. Çünkü o öfke, o birikmişliğin acısını bir yerden çıkaracak.”* (E10/ S.E.10-13)

Devletin kurum bakımındaki çocuklara sunulan hizmetten olumlu dönüt alabilmesi için çok yönlü bir hizmet anlayışı gerekmektedir. Fakat çocukların sevgi, şefkat, merhamet gibi gereksinimlerinin tatmin edilmesi, maddi ihtiyaçlarının karşılanması kadar kolay bir durum değildir: *“Sevgi... Yani şöyle bir şey mevcut sistemde ciddi manada çocuklara bir bütçe ayırmış ciddi yatırımlar yapılmış baktığım zaman hani konfor adına bir ailenin sahip olmadığı konfor var evde. Hükümetin, devletin o çocuklara sahip çıkışı bir anne*

¹⁷ Özdemir, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları*, 100-104.

¹⁸ Er Sabuncuoğlu, “Kurum Bakımı Altındaki Çocukların Psikolojik Özellikleri ve İletişim”, 56.

babanın anne babanın sahip çıktığından çok daha fazla maddi anlamda. Ama biz hiç sevgi görmemiş çocuklara sevgiyi öğretemiyoruz, çok zor maalesef.” (K9/S.E.7-10).

Sevgi ve şefkat gereksinimine vurgu yapan katılımcıların küçük yaş grubunda görev yaptığı tespit edilmiştir. Özellikle ilk ve son çocukluk döneminde sevgiye ve şefkate muhtaç olan çocukların bu duygulardan yoksun büyümesi onlarda psikolojik sıkıntılara neden olabilmektedir. Dolayısıyla İslam eğitiminin temelinde bulunan sevgi motifinden istifade etmek çocuğun ruhsal sağlığı ve dinî duyguları kazandırma açısından önem arz etmektedir.¹⁹

Yapılan bir araştırmada²⁰ kurum bakımı altındaki çocukların benlik saygısının aile yanındaki çocuklara kıyasla düşük olduğu saptanmıştır. Geçmiş yaşantılarının getirdiği duygusal geri bildirimler bu çocukların olumsuz bir kendilik geliştirmelerine sebep olmaktadır. Bu hususa değinen K7 (ÇODEM) *“Her ne konudan bahsediyorsam alakasız bir konu olsa bile en son buraya bağlıyordum, sen birey olarak çok kıymetlisin, çok değerlisin kendine dikkat et, sen eşsizsin, bütün kâinat senin için yaratılıp hizmetine verildi. Cenab-ı Hakk'ın huzurunda da öylesin...”* diyerek bunun sebebini izah etmiştir: *“Çünkü sürekli kendilerine zarar veriyorlar. Yani onların izlerini görüyorsunuz. Her gittiğinizde başka bir yerinde bir iz var. Her konuyu oraya bağlamaya gayret ediyorum, biraz da etkisinin olduğunu düşünüyorum son zamanlarda...”* Çocukların kendilerine zarar vermesi, kendine göstermediği öz şefkat ve yaşadıklarına olan öfkesinin sebebi olabilir.

Başka bir katılımcı ise çocukların sağlıklı bir öz saygı geliştirmeleri için başkalarının hatalarından suçluluk duymamaları gerektiğini sürekli hatırlatmanın faydalı olacağı görüşündedir: *“Ya biz şeyi çok söylemeye çalıştık ‘Her ne yaşamışsan yaşamışsın ama sen birilerinin günahı değilsin. Sen ayrı bir fertsin. Şu an sen ayaklarının üzerinde durarak yeni bir sayfa açıp şey yapmaya devam et, yaşamaya.’ En çok bunu söyledim. Çünkü buraya takılan çok çocuk oluyordu.”* Bazen de çocukların bu mağduriyetlerin arkasına sığındıkları ifade edilmiştir. *“Ama şöyle bir durum da var maalesef. Çocuklar da artık o kadar içselleştirmişler ki bu acıdan o yaşamış olduklarından besleniyor. İrade gösterecek ya zor geliyor, tercih etmek istemiyorlar. Böyle olursa sanki hani bu mağdur*

¹⁹ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 59

²⁰ Üstün - Akman, “Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi”, 229- 233.

edebiyatını yapamazmış gibi bir şey oluyordu. Öyle yaşayıp gitmek kolayına geliyor çünkü diğer türlü sorumluluk alacak.” (K11/ ÇODEM, Ç.E.13-18)

İki katılımcı ise verilen bu din ve değerler eğitimiyle birlikte çocukların kendilerine saygı duymayı öğreneceği öngörüsündedir:

“En sevdiğin tarafından istenmemek çok çok zor hocam. Çocuğun babası uyuşturucu tüccarı, annesi başkasıyla evlenmiş, çocuğu terk etmiş. Şimdi burada bizim verdiğimiz değerler eğitimi ile çocuklar kendilerine saygı duymayı öğrenecek, bu çok önemli bir şey.” (E12/Ç.E.14-17)

“...Maalesef internetle birlikte menfi olan şeyler müspet olan şeylere göre çok daha hızlı ilerliyor. Onun var benim de olsun meselesi, onları insan olarak kıymetsizleştiriyor. Bu eğitimle onlara maddiyatın hiçliğini göstereceğiz inşallah, yapacak şeyimiz çok fazla...” (K2/ Ç.E.14-17)

Katılımcılardan 2’si çocukların kişiliklerine göre hayata karşı motive edilmesi gerektiğini düşünmektedir: *“Mesela onların ümitsizlikleri noktasında motive etmeliyiz. Ve hepsini ayrı ayrı ama tek bir kutuda değil. Çünkü hepsinin ayrı hikayesi var, ayrı bir biriktirdiği şey var. Zaman zaman kişisel zaman zaman grup, onları motive edecek şeylerin keşfedilmesi gerekiyor.”(K11/ÇODEM, Ç.E.13-18)*

Katılımcılardan biri çocukların temel duygusal gereksinimlerinden olan anlaşılma ve onaylanma duygusuna ihtiyaç duyduklarını; karşılıksız sevgiyi bilmedikleri takdirde sevgi algılarının bozulacağını ifade etmiştir: *“Anlaşılmaya ihtiyacı var. Belki yalan söylüyor olabilir, yanlış ve taraflı konuşuyor olabilir. Kendisini sorgusuz sualsiz kabul edecek insanlara ihtiyacı var. Kabul edinme, onaylanma... Yaptığı işi onaylama değil tabii, onu o olduğu için, insan olduğu için varlığını onaylama. Bu çocuklar ailede onay görmüyor, gidiyor bir çevrede onay görüyor, kötü bir çevrede olabilir bu ama orada onay görünce kendini oraya ait hissediyor. Orada ona belki madde veriyorlar ama onu anlıyorlar ve sırtını sıvazlıyorlar. O da oraya bağlılık gösteriyor. Dolayısıyla kendisine menfaat için yaklaşan birinin sevgisini normal kabul ediyor.” (K3/ ÇODEM).*

2.4.3. Ahlak ve Değerler Eğitimi İhtiyacı

Bireyin ahlaki gelişimi, uygun zihinsel ve psikososyal zeminde tedrici bir yapılanma ile meydana gelir. Ergenlik öncesinde tam olarak oluşmamış ahlak yapısı, çocukluk döneminde yetişkinlerin vicdan fonksiyonunu hatırlatması ile aktifleşir. Daha sonra yaştan

ilerlemesi ile gelen birtakım zihinsel ve duygusal değişimler, bireyin vicdan gelişimini hızlandırır ve ahlaki kabullerin kavranıp benimsenmesini sağlar. Özellikle adalet duygusunun kazanılmasıyla birlikte doğruluk ve dürüstlük gibi kavramların önemi artar, birey çevresindeki olayları adil bir gözle yargılama sürecine girer.²¹ Fakat mahrumiyete maruz kalan bazı çocukların, kişiliğini yönlendirebilecek olgunluğa ulaşmadığı dönemden itibaren, yakın çevresi tarafından vicdani ve ahlaki fonksiyonlarının harekete geçirilmemiş olması bireyin sağlıklı ahlak yapısına sahip olmasına neden olabilir.

Diyanet personelinin cevaplarına baktığımızda çocukların en çok ihtiyacı olduğunu düşündükleri konuların başında ahlak ve değerler eğitimi olduğu görülmektedir. Çocukların toplumdaki ahlak ve görgü kurallarından bîhaber olduğu ifade eden K7(ÇODEM) ve E8(S.E.10-13) bu konuya yönelik ihtiyacı şöyle dile getirmiştir:

“Biri gelmiş gitmiş, hiç umurunda değil, yatıyor. Yani birisi ona bir şey ikram ediyor eline sağlık, teşekkür ederim demiyor. Yani kendi aralarında bile birbirlerini çok aşağılıyorlar, hakaret ediyorlar, affedersiniz küfrediyorlar. Ya bunu benim yanımda yapmaktan da çekinmiyorlar. Benim için her şeyin bir adabı vardır. Şimdi anne baba malumunuz çocuğun ilk öğretmenidir. Şimdi onlar o ilk öğretmenden mahrum kalmışlar. O konuyla ilgili özel olarak ders yaptım, zarafet dersi yaptım.” (K7).

Katılımcılardan K10 (S.E.7-10, Ç.E.13-18) ve E11 (Ç.E.10-13) çocukların yalan söyleme alışkanlıklarının olduğunu bunun için doğruluk, dürüstlük, erdem gibi değerlerin verilmesi gerektiğini düşünmektedir: *“Ben özellikle güvenilir olmak, doğru olmak, bunlar üzerinde çokça duruyorum çünkü zaman zaman o konuda şeylerini fark edebiliyorum. Yani bir yörünge yok, sanki mihenk noktası yok gibi geliyor. Çok kolay yalan söyleyebiliyorlar. O yüzden bu konulara ihtiyaçları var.”*

Çocukların akranlarıyla aynı yerde kalmalarının bazı sıkıntıları beraberinde getirdiğini ifade eden K5 (Ç.E.10-15) ahlaki değerleri küçük yaşta öğrenememiş olan kurumdaki çocuklar için bu konuların üzerinde durulmasının önemli olduğunu ifade etmiştir: *“Ahlaki konular... Beş kardeşin aynı evde yaşaması başka, beş farklı akranın aynı evde yaşaması başka. Bunların arasında kan bağı yok. Bazı sapkın eğilimleri olabiliyor. Normalde 8-9 yaşlarda sorulacak soruları burada ortaokulda karşılaşıyorum. Aslında o yaşta onların halledilmesi gerektiğini düşünüyorum ama çocuk onu halledemediği için bazı ahlaki*

²¹ Abdülkerim Bahadır, “Ergenlik Dönemi ve Din”, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, ed. Huriye Martı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 112- 113.

zafiyetleri olabiliyor. O ahlaki kişilik küçüklükte oturduğu için boşlukta olduklarından dolayı bizim bunların üzerinde aşama aşama durmamız gerekiyor. Mesela o gün Allah'ın zatiyla alakalı bir şeyler anlattıysak kapıdan dışarı çıkmadan önce bir değer kazandırmanız gerektiğini düşünüyorum.”

Elde edilen bu veriler çocuklara ahlaki bir kimlik kazandırma çabasında din ve değerler eğitiminin çok yönlü etkisini göstermektedir.

2.4.4. Sosyal İhtiyaç

Çocuklarda fitri olarak bulunan davranış potansiyelinin inkişafı için sosyal bir zemine gereksinim duyulmaktadır. Çocukların bulunduğu sosyal çevre olumlu ve olumsuz davranış geliştirme açısından oldukça önemli bir etkidir. Bu hususta dış tehditlere açık halde olan kurum bakımı bünyesindeki çocukların olumlu davranış geliştirme ve topluma kazandırılması doğru bir din ve değerler eğitimi ile mümkün hale gelecektir.²²

Özellikle çocuklar olumlu davranış ve değer kazanımlarını özel bir eğitime tabi tutulduğunda değil; çoğu zaman farkında olmadan gözlemleyerek veya taklit ederek gerçekleştirmektedir. Çocuğun çevresinde gördüğü tutum ve davranışlar zihinlerinde yer eder ve çocuk bilinçaltında bulunan görüntünün perspektifini, herhangi bir olay karşısında takındığı tutum ve davranışında ortaya çıkarma eğilimindedir. O yüzden karakter gelişiminde çocuğun rol model ve rehber edinme gereksinimi büyük bir öneme sahiptir.²³ Bu hususta katılımcılardan K8(S.E.10-13) çocukların rol model alacağı ilk kaynağı olan aileden yoksunluğunu dile getirmiş, Diyanet personelinin bu konuda rehberlik edebileceğinden bahsetmiştir. K6(ÇODEM, Ç.E.13-18) kurum bakımındaki çocukların kendileri ile benzer yaşantıya sahip bireylerin başarı örnekleri ile tanışmasını önemsemektedir:

“Yani onların rol modelleri çok ihtiyacı var. Özellikle kendi içlerinden çıkmış çok güzel yerlere gelmiş insanlar var. O şekilde davet edildiğinde çok etkileniyorlar. Urfa’da öyle bir beden öğretmeni, o kurumlarda yetişmiş birisi vardı mesela. Onu davet etmiştik, çünkü kendi içlerinden birinin bir şey yapabileceğini göstermek onlara gerçekten çok iyi bir motive kaynağı oluyor. Çünkü diğerini şöyle düşünüyor:

²² İsmail Sağlam, “Çocuklarda Davranış Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2001), 209-223.

²³ Sağlam, “Çocuklarda Davranış Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım” 209- 223.

‘ Zaten ailesi var, her türlü imkânı var, yani o zaten başaracak. ’ Ama zor ve sıkıntılı süreçlerden geçen insanların bir şeyler yapabildiğini görmek onları mutlu ediyor. ”

Din ve değerler eğitiminde Peygamberimiz ve sahabilerin tartışmasız en iyi davranış modeli olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir: *“O çocuklara davranış modeli gerekiyor. Onların da ilgisini çekecek Peygamberimizin hayatından örnekler hatta sahabe döneminden. Onlar çok faydalı oluyor. Özellikle rol modellerin anlatılması ya da genç sahabilerin anlatılması onları gerçek manada motive ediyor. ”* (E2/ ÇODEM, S.E.15-18)

Çocukların sosyal ihtiyaçlarından biri olan topluma uyum sağlama konusuna değinen K4 (Ç.E.10-15, S.E.15-18) kurum bakımı altındaki çocukların eğitiminde çocuklara gerçekçi yaklaşmanın daha doğru olduğu kanaatindedir.

“Çocukların topluma kazandırılması noktasında çok çabalamak gerek. Ama çocuklara karşı polyanacılık oynamamak lazım. Gerçeklerle aslında yüzleştirmek lazım ki ileride bu çocuk iş hayatına başladığında kendi okul hayatını, eğitim hayatını idame ettirdiğinde bocalamamalı. Burada onun etkinliğini çok koruyacağız derken farkında olmadan aslında çocuğu özgüveni eksik, toplumda kendini ifade edemeyen bir konuma hazırlamış oluyoruz. ”

2.4.5. Millî Duygu ve Değerlere Yönelik İhtiyaç

Toplum tarafından paylaşılıp ortak duygular uyandıran tasavvur, düşünce ve ideallerin başında millî değerler de gelmektedir. Birey için millî değerlerin pozitif bir anlamla yüklü olması davranış ve tutumlarında sosyal yaptırım aracı olarak işlev görmesinin yanında bireyde millî bilinç oluşması adına da önemlidir.²⁴ Katılımcılardan 2’si çocuklara millî duygu ve değerlerin öğretilmesi gerektiğinin düşünmektedir:

“Yani çocuklara daha çok bu konuların özellikle işlenmesi gerektiğini, vatan sevgisinin bayrak sevgisinin çok önemli olduğunu ve devletin bunlara sahip çıktığını söylemeye çalıştım. Devletin sahip çıktıktan sonra da yani o hizmeti, devletin anne baba görevini yaptıktan sonra vatana mutlaka borçlarının olduğunu düşünmesi gerektiğini anlatmaya çalıştım. Bence buna ihtiyaçları var. Tüm çocuklar gibi onların da devlete, vatana, bayrağa minneti olduğunu bilmeli. ” (E6/ S.E.9-12)

²⁴ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, 134-138.

2.5. Kurumlarda Verilen Din ve Değerler Eğitiminin Çocuklardaki Kazanımlarına Yönelik Görüşler

Katılımcılara yöneltilen “Verilen din ve değer eğitimiyle birlikte çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimlerinde olumlu veya olumsuz anlamlı bir farkın olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?” sorusuna çocuklarda olumlu yönde değişim ve gelişim gözlemlediklerini ifade edenler çoğunluğu kapsamaktayken; bazı katılımcılar farkı gözlemleyebilmek için uzun bir sürecin olması gerektiğini belirtmiştir. Hiç kimsenin olumsuz bir fark gözlememiş olması sunulan hizmetin yerinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Din ve değerler eğitiminin çocuklardaki kazanımlarına yönelik görüşler

Temalar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Ahlaki ve Dinî Değişim	15	K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, E1, E3, E5, E8, E11, E12
Eğitimciye Yönelik Duygusal Değişim	10	K5, K7, K10, K11, K12, K13, E1, E2, E5, E7
Gerçekleşmesi Öngörülen Değişim	7	K8, K9, K10, K12, E4, E9, E10
Sürecin Getirdiği Değişim	3	K3, K4, E2
Bilişsel Değişim	2	K14, K15

2.5.1. Ahlaki ve Dinî Değişim

Çocuklara verilen eğitimle birlikte pozitif yönlü ahlaki ve dinî değişimin olduğunu gözlemleyen 15 katılımcı (%55) tespit edilmiştir. Katılımcılar çocuklardaki farklılıkları genelde yaşadıkları örnekler üzerinden değerlendirmişler, çocukların ilk tepkileri ile mevcut durumdaki hallerini kıyaslamışlardır. Sosyal hizmet kurumunda 6 yıl din ve değerler eğitimi veren K2 (Ç.E.14-17), süreç içerisinde çocuklardaki değişimleri gözleme fırsatı bulmuştur:

“Başlarda hiç benimle konuşmayan, dine ve dindar insanlara hep ters olan veya her şeyin tersini söylemeye eğilimli olan çocuklarım vardı. Özellikle hala birinin dersine giriyorum, her şeyin tersini söylüyordu. Normal mantıklı olanın bile tersini söylüyor. Şuan için daha ılımlı, artık beni kırmamaya çalışıyor, arkadaşlarına daha saygılı. Hiç konuşmayan bir çocuk vardı mesela sadece gülümsüyor ve somurtuyordu şuan konuşuyor sohbet ediyoruz.”

Katılımcılardan K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18)’nin şu ifadesi de çocuğun bilgiyi davranış boyutuna geçirip hayatına adapte edişine bir örnek olması açısından önemlidir:

“... Benim hiç ilgilenmediğini düşündüğüm bir öğrencim vardı mesela. Birkaç hafta dışarıya kaçmıştı, sonra tekrar kuruma getirildi polisler tarafından. Sonra beni

bulup şunu söylemişti, ben o cümleyi hiç unutmuyorum: ‘Hocam, belki siz zaman zaman kurumdan çıktığınızda bugün de bir şey yapmadık ya da dinlemediler gibi hissedebilirsiniz ama anlattıklarınızın dışarıda o kadar çok karşılığını buldum ve işime yaradı ki ve ne kadar önemli olduğunu anladım’ dedi. ‘Ne olur anlatmaya devam edin.’ Bu beni çok etkilemişti mesela. Ne olur anlatmaya devam edin demesi.”

Bu hadisede bir öğretmenin veya din görevlisinin hizmet ifa ederken bunun muhataplarında bir karşılık bulmadığını düşündüğü zamanlarda bile ciddi faydalar sağlayabildiği görülmektedir.

Yine K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) önce görev aldığı kurumdaki öğrencilerindeki dinî, ahlaki ve duygusal olarak değişimi gözlemlediğini belirtmiştir:

“Evet, kesinlikle çok olumlu değişimler var. Yani ‘A desek Allah diyeceksin’ diye ilk cümlesini hayat boyu unutmayacağım, işte ‘bize dini öğretmek için devletin sana para vermesi zoruna gitmiyor mu?’ diyen evlatlarım, bugün başörtülü bir şekilde, namazlarını kılar bir şekilde. Hayatlarında evlenecekleri insanları alırken ‘M. abla ne dersin?’ diye soruyorlarsa bir şeyler güzel gitmiş demektir.”

Kurum içinden gelen olumlu dönütler de verilen eğitimle birlikte çocuklarda olumlu bir farkın olduğunu göstermektedir:

“...tabii davranış açısından ben dışarda görmüyorum bu çocukları ama o yüzden kesin yargıya varmam çok mümkün değil. Ama başlarındaki annelerden aldığım tepkiler ‘sizi seviyorlar, hocalarımızı seviyorlar, sıkıntı çıkarmıyorlar, derslere katılıyorlar’ diye geri dönüş alıyoruz. Biz bazen gözlemleyebiliyoruz farkı ama çocuklarda olumlu bir etki oluşturduğunu annelerin de söylemesi güzel bir şey”.
(E8/S.E.10-13)

2.5.2. Eğitimciye Yönelik Duygusal Değişim

Katılımcılardan bazıları çocukların duygusal değişimini ele alarak; kendileriyle kurdukları bağın dolaylı olarak din ve değerler eğitimindeki katkısını ortaya koymuştur.

“...Bir tanesi yazdığı mektupta (ben onlardan ara ara mektuplar alıyorum), mesela bir resim çizmiş çok güzel sonra işte arkasına yazmış ‘ben aslında dinî konuları hiç sevmezdim hocam ama artık sayenizde ilgi duyuyorum, sizi çok sevdim.’ Bunu söyleyen kızımız yani o hani ders esnasında tepki gösteren kızlarımızdandı. Onu okuyunca oradaki hiçbir kelimemizin hiçbir hareketimizin boşa gitmediğini

düşünüyorum. Bir de orada kayıt altındayız. Mesela orada altı kamera var, altısı da bana dönük ve kayıt altındayım, o ders olup bitmiyor aslında. Bunu da nerden anlıyorum, çok mesela uzun bir zaman geçiyor şöyle bir şey demiştiniz, şöyle bir şey yapmıştınız diyor. Hafızalar süper.” (K5/Ç.E.10-12)

Başka bir katılımcı yaşadığı bir örnek olay üzerinden çocuklardaki değişimi aktarmıştır:

“Benim yüzüme karşı ‘Yine mi geldin? Ne zaman gideceksin?’ diyen, ben tam içeriye girince ‘Arkadaşlar benim bir işim var’ diye çıkıp giden, bana duyuruyor bilerek yani, böyle bir kızım vardı. Yani benim için en çok ulaşılmaz olan kızlarımızdandı. İki hafta önce benden ilmihal istedi. Ona ilmihal götürdüm. İlk defa son gidişimde beni kapıya kadar uğurladı. Diyor ki ‘hocam sadece ben geldim sizi geçirmeye, sizi sevdim herhalde ben’ falan dedi. Onun bile törpülenmiş olduğunu görünce biraz mutlu oldum.” (K15/Ç.E.15-18, S.E.15-18)

Katılımcılardan E1(ÇODEM), çocukların önce önyargı ile yaklaştıklarını daha sonra ise muhabbet kurdukça aradaki bağın güçlendiğini ifade etmiştir: *“Çocuğun ilk izlenimi mesela buraya bir müftülükten bir hoca geldi. Ya Kur'an öğretecek ya abdest öğretecek algısıyla böyle sert gözle bakıyor. Daha sonra muhabbet hoşuna gidiyor. Sorular, cevaplar, çay, kahve... Oturup onlarla bir de oyunlar oynamaya başlayınca artık şeyi, çocuğun tavrı değişiyor. Hoca, abi tavrıyla bakmaya başlıyor.”* Akabinde ise kurumdaki bazı gerçeklikleri de göz önüne alıp değerlendirme yapılması gerektiğini belirtmiştir: *“Tabii hiçbir şey değişmeyen çocuklar var. Çünkü oradaki hayat bambaşka bir hayat... Çocukların çok ciddi problemleri var. Dolayısıyla büyük bir değişim beklememek lazım çocuklardan.”*

2.5.3. Gerçekleşmesi Öngörülen Değişim

Katılımcılardan 7'si ise verilen eğitimin çocuğun gelecek yaşantısında farkındalık oluşturacağı öngörüsündedir. K9 (S.E.7-10), eğitim ve öğretimin bir süreç gerektirdiğini ifade ederek verilen eğitim kazanımının uzun vadede görülebileceğini belirtmiştir: *“O an size büyük tepkileri vermiyor olsa da sevmiyorum dese de kızgın da olsa hani ileride yolunu şaşırdığında, kaybolduğunda o vicdan tohumunun ben onu hayata geri döndüreceğini düşünüyorum. O yüzden de bütün olumsuzluklara rağmen kesinlikle olması gereken bir eğitim diye düşünüyorum.”*

Diğer bir katılımcı çocuğun verilen bilgiyi içselleştirebilmesi için zamana ihtiyacının olduğu düşüncesindedir: *“Yani tabii ki çocuk anlatınca biraz etkileniyor. Ama bir çocuk bunu hayatında hemen başarıyla sürdürülebilir? Belki biz tohum attık. Bir süre sonra çocuk akli başına erdikten sonra böyle bir bilgi ya da değer vardı. Ama dediğim gibi çocuğun bunu kanıksaması lazım.”*

Mevcut durumda olumlu bir fark gözlememiş bile olsa çocuklarda sonradan kazanım oluşturacağını düşünen katılımcılardan K8(S.E.10-13) bunu bir örnekle açıklamıştır: *“...Mesela başka bir arkadaşım yıllarca o çocuklarla birlikte çalışmış. Sonra o çocuklar benim görev yaptığım eve geldi. Yani çocuktaki değişimi, gerçekten arkadaşımın bıraktığı izleri ben gördüm. Ne kadar kıymetli... O yüzden o anda belli olmasa da ilerde hayatında çıkacak ortaya, kesinlikle.”*

2.5.4. Sürecin Getirdiği Değişim

Üç katılımcı sürecin gerekliliğine değinmenin ardından yaşadıkları tecrübelerden örnekler vermiştir. Bu yaşanmışlıklar, verilen eğitimin çocuğun gelecek hayatında farkındalık oluşturacağı öngörüsüne referans olarak kabul edilebilir. Katılımcılardan K4 (Ç.E.10-15, S.E.15-18) sürecin getirdiği değişimi *“...Birkaç yıl önce öğrencim olan kızlarla başka bir kurumda karşılaştığımda koşa koşa gelip ‘hocam beni hatırladınız mı?’ diye soruyorlar. Ayaküstü muhabbet ederken bile ‘hocam bize şöyle demiştiniz, şu videoyu izletmiştiniz’ diyorlar. Aslında bir sürü ders yapmışsınızdır ama bir tanesi onun ruhuna, duygusuna, o anki durumuna hitap etmiş ve hala onu hatırlıyor.”* şeklinde ifade ederken; K3 (ÇODEM, S.E.15-18) ise verilen eğitimin çocuğun iç muhasebesine katkı sağladığını belirtmiştir: *“Kaçan bir kız olmuştu. Birkaç yıl sonra geldiğinde beni görünce ‘hocam size karşı çok mahcubum’ dedi. Dedim ‘bana karşı mahcubiyet hissetmene gerek yok, sen kendine karşı sorumluluk olarak bunu düşünmelisin.’ Tabii beni hatırlamış olması da çok güzel, benim onun gönlüne küçük de olsa fidan ekebildiğimi gösterir.”*

2.5.5. Zihinsel değişim

Katılımcılardan K15 (Ç.E.15-18, S.E.15-18) çocukların davranışlarında çok fazla pozitif yönde bir farklılık gözlemleyemediklerini; fakat zihinlerindeki sorulara cevap bulabildiklerini ifade etmiştir: *“Ahlaki olarak şimdi şunu söylemek gerekir. Tespit*

edebilmemiz için bizim dışarıdan bunu gözlemlememiz çok zor, fakat çocukları dinliyoruz. Onların derslere katıldığını görüyoruz ama yerine göre 'hocam bunu böyle anlatmıştınız. Böyle demiştiniz şeklinde dönütler oluyor. Kafalarındaki sorularda onlara cevap veriyoruz. Hayata geçirmeleri zor oluyor ama en azından zihinlerinde bunlar bir şekilde yer ediyor.'

K14 (ÇODEM), zihinsel olarak değişim gösterdikleri fakat bazı çocukların bunu içselleştiremediği için kötü alışkanlıklarını tekrarladığını ifade etmiştir:

"Değişim oluyor mu çok emin değilim açıkçası. Ama en azından sorularına cevap bulabiliyorlar, o zihinsel değişimi görebiliyorum. İçinde olan ne bileyim ya da hani o boşluğu dolduramayan, o bilgiyi hayata geçiremeyen çocuk yine yanılsa hemen kolaylıkla girebiliyor. Ahlaki olarak da kendini düzelttemeyebiliyor. Oradan çıktıktan sonra, mesele orada işte, dışarıda hâkim olabiliyorsa, tamam devam ediyor. Ama yok o çevrenin de etkisiyle, arkadaş ortamının etkisiyle sapan tekrardan sapabiliyor maalesef. Yani yine aynı o kullandıkları kötü alışkanlıklara dönebiliyorlar."

Şüphesiz bu durum, sadece bu kurumdaki çocuklara has değil; sorumluluk çağına ulaşmış bütün genç ve yetişkinler için hürriyetin bir bedeli olarak her zaman ve herkes tarafından farklı biçimlerde yaşanma ihtimali olan bir durumdur.

3. KATILIMCILARIN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HİZMETLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde kurumlarda sunulan din ve değerler eğitimi faaliyetleri bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı hizmete ilişkin kurumlarda görevlendirilmiş Diyanet personelinin görüşlerine yer verilmiştir. Öncelikle personelin görevlendirme öncesi alması öngörülen hizmet içi eğitim programının yeterliliği ve kapsamına ilişkin bulgular; sonrasında kurumda belirlenen müfredatın sınırlılıkları ve geliştirilebilir yönlerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Daha sonra kurum yöneticileri veya kurum personeli ile iş birliği durumunun tespiti yapılmıştır.

3.1. Diyanet Personelinin Hizmet İçi Eğitime Yönelik Görüşleri

Modern çağın merkezindeki materyalist ve hümanist düşünce insanlığı her geçen gün daha çok manevi sıkıntı ve huzursuzluğa sürüklemektedir. Sağlıklı ve dengeli bir toplumun gelişmesinde, bireylerin ruhsal ve bedensel huzurunun sağlanmasında dinin doğru kaynaktan öğrenilerek anlaşılması büyük önem taşır. Bu noktada ise en büyük

görev, herhangi bir ayırım yapmaksızın topluma ve bireye din hizmeti sunmayı amaç edinen Diyanet personeline düşmektedir. Diyanet personelinin mesleki bilgi ve beceri yeterliliğine sahip olmasını sağlayacak olan etmen ise hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarıdır.²⁵ DİB, topluma sunduğu her türlü din hizmetinin daha kaliteli, verimli ve ihtiyacı karşılar nitelikte olması için Diyanet personelinin görevine ilişkin bilgi eksikliğini gidermek, ihtiyaç ve sorunlara karşı çözüm odaklı olabilmelerini sağlamak, hizmete yönelik bilinç geliştirmek gibi amaçlarla hizmet içi eğitim programları düzenlemektedir.²⁶

Yapılan görüşmede Diyanet personelinin hizmet içi eğitim geçmişi hakkında bilgi elde etmek adına “Kurumdaki görevinize ilişkin hizmet içi eğitimi aldınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcılardan 9’unun görevden önce, 5’inin göreve başladıktan sonra aldığı; 13’ünün ise hiç eğitim almadığı saptanmıştır. Kurum bakımındaki çocuklar gibi hassas bir grup için personelin %48’inin alana dair özel bir eğitim almamış olması, %19’unun ise eğitim almadan göreve başlaması sahada problem yaşanmasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla hizmet içi eğitimin personele ulaşılabilirliğini sağlamak üzere tedbirlerin alınması eğitimin verimliliği ve personelin niteliği açısından oldukça önemlidir.

3.1.1. Hizmet İçi Eğitimin Yeterliliğine İlişkin Görüşler

İlk soruya olumlu cevap veren 14 katılımcıya “Aldığınız hizmet içi eğitimin kapsamı ve yeterliliği hakkında kanaatiniz nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen verilerde 4 katılımcının hizmetin yeterliliği hakkında olumlu düşüncede olduğu tespit edilmiştir. Eğitimin kapsamını ve yeterliliği konusunda müspet düşünceye sahip personel oranının bu kadar az olması hizmet içi eğitimin niteliğinin tekrar gözden geçirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Hizmet içi eğitimin yeterliliğine dair olumlu görüş beyan eden katılımcıların üç husus üzerinde durduğu görülmektedir. Katılımcılardan 3’ü eğitimlerin alanında uzman kişiler tarafından verilmiş olmasının avantajlarına değinmiştir: “...Gerçekten de güzel hocaları çağırdılar, uzman kişiler geldi, bu yüzden de başarılı olduğunu düşünüyorum. Bizzat

²⁵ Ramazan Buyrukçu, “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2 (2006), 99-126.

²⁶ “IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri”, 2009, 808-810.

sorularımıza cevap alabileceğimiz arkadaşlardan yardım aldık, hocalardan yardım aldık. Kurum dışındaki pedagog ve psikologlardan yardım alındı.” (K2/ Ç.E.14-17) Diyanet personelinin kurumlardaki görevlerini tahlil ettiğimizde birçok rol ve misyonunun olduğunu görmekteyiz, bu durum onların dezavantajlı çocuklara yönelik birçok konuya vakıf olmalarını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla alanlarında uzman kişilerle iş birliği içerisinde, koordineli bir eğitim alınması önemlidir.

Katılımcılardan K1 (Ç.E.10-12) verilen eğitimin ihtiyacı karşılaması ve personele motivasyon sağlaması açısından faydalı gördüğünü dile getirmiştir:

“Ben bu eğitimin yeterli olduğunu düşünüyorum. Çünkü alan eğitimi araştırması yapılarak böyle bir eğitim oluşturuluyor. ‘Nelere ihtiyaç var, nelerle karşılaşıyoruz ve neler yapabiliriz?’ soruların cevaplandığı bir eğitim süreci bence. Ve seminerlere de gerçekten alanında uzman kişiler geliyor. Bizleri, eğitim alan kişileri motive ettiğini düşünüyorum açıkçası.”

Bu tür hizmet içi eğitimlerle desteklenen Diyanet personelinin mesleki motivasyonu, görev bilincinin gelişmesine ve yeterliliğini arttırma gayreti içinde olmasına vesile olabilir.

3.1.2. Hizmet İçi Eğitimin Yetersizliğine İlişkin Görüşler

Hizmet içi eğitim alan katılımcıların 10’u (%71) bahsi edilen eğitimin kapsamı ve yeterliliğine dair olumsuz fikir beyan etmiştir. Oranın bu denli yüksek olması hizmet içi eğitimin güçlendirilmesine dair çalışmaların yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu hususta araştırmada elde edilen verilerin planlanabilir çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır.

Din eğitimcisinin, çocuklara ve gençlere hitabında gelişim dönemlerinde gösterdiği ruhsal, bilişsel ve sosyal değişim özelliklerini bilerek dinî ve ahlaki tavsiye ve telkinde bulunması eğitimin temel esaslarından²⁷ Hizmet içi eğitimin yetersizliğine dair görüşlerini bildiren katılımcıların çoğunluğu (n=8, %80) yetersizliğin sebebini, eğitimdeki pedagojik bilgi düzeyinin eksikliği olarak belirtmişlerdir. Katılımcılar, hizmet içi eğitimde korunmaya muhtaç çocuklarla eğitim ve iletişim sürecinde dikkat edilmesi gereken konuların daha fazla ele alınmasının önemini vurgulamıştır:

²⁷ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 118-119.

“Çocuklara yaklaşırken onların dünyasını anlamak için hazırlıklı olarak, bir şeyler bilmiş olarak gitmek gerekiyor. Bu çocuklara nasıl davranılması, nasıl yaklaşılması, nasıl eğitim verilmesiyle ilgili muhakkak surette daha ayrıntılı bir eğitim verilmesi gerekiyor.” (E5/ Ç.E.10-14). “Bazen öğrendiklerimizin sahada yansıması da farklı ama en azından çocuğun davranışlarından birtakım şeyleri kavrayabilmek adına bu pedagojik eğitimin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Nasıl davranmamız gerektiği konusu çok hassas. Bize yani bu hizmet içi olarak verilen eğitimin de bu konuda çok yetersiz olduğunu düşünüyorum.” (E10/ S.E.10-13).

Bununla birlikte bir katılımcı verilen hizmet içi eğitimlerin, küçük yaş grubu çocukları ele alan bir kapsamının olduğu düşünerek eğitimin sınırlılığını dile getirmiştir: *“...Bakıyorum Çocuk Esirgeme eğitimlerinde, seminerinde de öyleydi, hep böyle anlatanlar ya da Diyanet’ten gelenler bu çocukların küçük olduğunu varsayıyorlar. Sadece onlarla muhatabız gibi düşünüyorlar. Ama çocukların arasında çok büyük oranda 12 yaş üstü çocuklar var ama eğitimimiz ona göre değil maalesef.” (E9/ Ç.E.15-18)*

Hizmet içi eğitimi görevlendirme sonrasında alan ve hiç eğitim almayan katılımcıların 7’si hizmeti sahada öğrenmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Bu hususta alt yapısı oluşturulmadan başlanmış eğitim hizmetinin verimliliği tartışmaya oldukça açık bir mevzudur. Kurumlarda on sene ve üzerinde görev yapmış olan 3 katılımcı, kurumlarda ilk din ve değerler eğitimi sunulmaya başlandığı zaman dilimi için herhangi bir hizmet içi eğitim faaliyetinin olmadığını ifade etmiştir. Araştırmanın önceki bölümünde bahsini ettiğimiz personele yönelik hizmet içi eğitimin verilmeye başladığı tarihsel süreçle elde edilen veriler tutarlılık göstermektedir.²⁸ *“Ben başladığımda bu eğitimler yoktu, ben başladıktan yıllar sonra eğitim aldım. Eğitimde anlatılanları el yordamıyla bulmuştum ki bu alanda çalışan arkadaşların birçoğu böyleydi açıkçası. Eskiden başlayan hocalarımız öyle bir eğitimi hiç baştan almadı zaten. O zamanlar buna ihtiyaç vardı, ‘sen yeter ki git’ dediler gittik.” (K3/ ÇODEM, S.E.15-18)). Diğer katılımcının “...Ben kervanı yolda düzdüm. Başkanlık da bu alanda, özellikle hani Türkiye’de devletin idaresinin hayata bakış açısıyla birlikte, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu çocuklara ulaşım imkânı son on, on beş yılda arttı. Yani bundan önce belki biraz kâğıt üzerindeydi. Belki sadece ihtiyaç noktasındaydı.” (K12/ ÇODEM, Ç.E.13-18) şeklindeki ifadesi, Başkanlığın süreç*

²⁸ Bkz.: Araştırmanın ikinci bölümde “Diyanet Personeline Yönelik Verilen Hizmet İçi Eğitim Programı” başlığında tarihsel sürece yer verilmiştir.

içerisinde korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin hizmetlerinin ve kurumlardaki nüfuzunun artmış olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan 2'si hizmet içi eğitimin görevlendirme sonrasında alınmasının dezavantajını yaşadıklarını, bunun uyguladıkları metoda yansıdığını belirtmiş; ilk eğitim sürecinde çocuklara bir nevi deneme-yanılma yoluyla eğitim verdiklerini söylemiştir:

“İlk başlayan arkadaşlarım sora sora, senden önce giden biri varsa ona soruyorsun, deneye yanıla, okuyarak buluyorsun. Bazen çocuklar seni yönlendiriyor, bazen bir hata yapıyorsun oradan yola çıkarak tecrübe ediyorsun. Mesela bir konuda bir fikir söylüyorsun diğer hafta onu söylememen gerektiğini anlıyorsun. Ben o süreçte keşke daha önce bunun eğitimini alsaymışım diye çok söyledim kendi kendime.” (K3/ÇODEM, S.E.15-18). “Öylesine gidiyor bir şekilde götürüyoruz ama bizim göremediklerimiz arada kalanlar veya yanlış yaptıklarımız zaman içinde toparlayamadıklarımız veya bilmediğim için görmediğim şeyler... Bunlar insanın vicdanını sızlatıyor hakikaten.” (E3/Ç.E.14-16).

Katılımcıların bu ifadeleri ciddiyle üzerinde durulması gereken noktalardır. Çünkü buhranlı ve sıkıntılı ruh hali içerisinde olan kurum bakımı bünyesindeki çocuklara verilen din ve değerler eğitiminde, personelin deneme-yanılma yoluyla öğretim metodu belirlemesi çocukların dinî gelişimleri yönünden geri dönüşü olmayan sorunlara sebebiyet verebilir.

Katılımcıların çocuğa, kadına, yaşlıya hizmet veren tüm sosyal hizmet kurumlarını ele alan kapsamlı bir eğitim verilmesini yetersizlik sebebi olarak gördükleri tespit edilmiştir. 6 katılımcı korunmaya muhtaç çocuklara yönelik daha özel bir eğitimin verilmesi gerektiğini, çocukların bilişsel ve psikososyal her türlü farklılığını ve dezavantaj durumlarını gözeterek hizmet içi eğitimin yeniden yapılandırılması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmişlerdir:

“... İçeriğinde hem aile olan hem kadın konuk evleri olan daha böyle genel bir eğitim aldık. Yani buna özel bir eğitim almış olsak çok daha verimli olur diye düşünüyorum.” (K13/Ç.E.7-10). “Hizmet içi eğitim çok kapsamlı, bütün sosyal hizmet kurumlarını kapsıyor. O yüzden özel bu alana uygulanabilirliği zor. Özel çocukların bilinmesi gerekiyor. Çok büyük bir terk edilmişlik hissi var, ailesini kaybetmiş çocuklar değil de bizzat aileleri tarafından oraya bırakılmış veya işte istismar durumları falan olan çocuklar var.” (E7/Ç.E.14-17).

14-18 yaş grubunda görevli iki katılımcının verilen hizmet içi eğitimin uygulamada karşılaşılan problemlerin çözümünde yetersiz kalmasına yönelik eleştirisi şu şekildedir: *“Benim ilk gittiğim evde çok problemlili çocuklar vardı. Cinsiyet değiştirmeyi düşünen bir kızımız vardı. Bir gün geliyor ‘ben erkek olmaya karar verdim’ diyordu, bir gün geliyor ‘kız olmaya karar verdim.’ Gerçekten ne yapacağımızı bilmiyorduk. Bu noktada eğitimin çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bize anlatılanla karşılaştığımız şeyler arasında dağlar kadar fark var.”* (K4/Ç.E.10-15, S.E.15-18). Bu durum ergenlik döneminde bazı uç görüşleri benimseyip dillendirme, riskli, tutarsız ve çelişkili davranışlarda bulunma gibi tutumların olmasından kaynaklanabilir. Bunun sebebi ise diğerlerinden farklı olma çabası veya akran grupları tarafından dışlanmaya maruz kalmak istememesi olabilir.²⁹

Diğer bir katılımcı ise uygulamaya yönelik eğitimlerin yapılmasını tavsiye etmenin yanında daha fazla tecrübe paylaşımının verimliliği arttıracakı düşüncesindedir: *“...Ama ben isterdim ki daha uygulamaya, atölyeye yönelik çalışmaların olması ya da o kurumlarda hani çalışan öyle kişiler de vardı hizmette ama karşılaştıkları sıkıntıları, problemleri nasıl çözdüklerini anlatan yaklaşımlarla ilgili konuların daha fazla daha yoğun olması gerektiğini düşünüyorum”* (K6/ÇODEM, Ç.E.13-18). Bu noktada kurum bakımındaki çocukların durumlarının gerçekçi bir şekilde okunması ve ihtiyaçlarının belirlenmesi akabinde verilecek hizmet içi eğitim, Diyanet personelinin karşılaşacağı problemlere hazırlıklı olarak gitmesine olanak sağlayacaktır. Görevlendirme öncesinde daha fazla tecrübe paylaşımı yapılması ve hatta uygun şartlar sağlandığı takdirde deneyim ve uygulama çalışmaları düzenlenmesi personelin niteliğini geliştirmesi açısından önemlidir.

Katılımcılardan 4’ü ise verilen eğitimin kısa süreli olduğunu; korunmaya muhtaç çocuklar gibi hassas bir grup için bir haftalık eğitimin yetersiz olduğunu düşünmektedir:

“... Hani bir haftalık yoğunlaştırılmış bir hizmet içi eğitim semineri bu evlatların bu tarz ihtiyaçlarını gidermeye yeter mi dersiniz asla yeterli değil derim. Eğer din eğitimcisi Diyanet’ten alınacaksa oradaki kurumların koordinesiyle en az altı aylık güzel bir eğitimden sonra tam o çocukların psikolojisine, ortamına göre eğitim alıp ona göre gidilmesi gerekiyor. Yani öyle küçük seminerde bu işin olmayacağına inanıyorum.” (E11/Ç.E.10-13).

²⁹ Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (ed.), *Din eğitimi*, 135.

Bir katılımcı hizmet içi eğitimde Diyanet personeline psikolojik destek verilmesinin de düşünülmesi gerektiği görüşündedir:

“Uzun yıllardır bu kurumlara gidiyoruz, uzun vadede gerçekten insanı yoran bir süreç. Duyduğumuz şeyler çok ağır şeyler oluyor. Mesela ‘geçen sene kürtaj oldum’ diye anlatmaya başlıyor, bakıyorsun daha 15 yaşında çocuk. Zihninizde asla oturtamıyorsunuz, içinizi titretiyor. Ya da doğurmuş veya çocuğunu kuruma vermiş çocuklar var. Tekrar toparlanıp hayata devam edebilmek bazen çok zor oluyor... Hizmet içi eğitimde bununla başa çıkma yöntemlerinin gösterilmiş olması işimizi daha verimli hale getirebilir” (K3/ÇODEM, S.E.15-18).

Özetle, kurumlarda görevlendirilecek Diyanet personelinin görevinden önce pedagojik eğitim ve özel alan bilgisi edinmeleri, gerekli ilgi ve beceri kazanabilmeleri için hizmet içi eğitim programların rolü büyüktür. Fakat katılımcıların hizmet içi eğitime dair görüşlerini değerlendirdiğimizde, programın verimliliği itibari ile yeniden ele alınmasının elzem olduğu görülmektedir. Personelin belirttikleri sorunlara çözüm bulunması ve gerekli ihtiyaçların karşılanması hususundaki veriler analiz edilip geliştirilmelidir.

3.1.3. Akademik Eğitim İhtiyacına İlişkin Görüşler

Sorunun devamında katılımcılara yöneltilen “Sizce bu alana özel akademik veya pedagojik bir eğitime ihtiyaç var mı?” sorusuna verilen cevapların oranları tablo-7’de verilmiştir.

Tablo 7: Akademik eğitim ihtiyacına ilişkin görüşler

Temalar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Gerek var	16	K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K12, K14, E2, E3, E4, E6, E7, E10, E12
Eğitim geliştirildiği takdirde gerek yok	7	K6, K11, K13, K12, E1, E9, E11
Gerek yok	4	K1, K8, K15, E5

Katılımcıların büyük çoğunluğu (n=16, %59) korunmaya muhtaç çocuklar konusu özelinde akademik veya pedagojik eğitimin gerekliliğine ilişkin olumlu düşünceye sahiptir. Katılımcılardan biri mevcut sistemin akademik eğitim alınarak daha sistemli hale geleceğini ifade etmiştir:

“...Benim psikoloji okumalarım olmasaydı orada söylenenler havada kalırdı. O yüzden o işi yapacaksak eğer kör dövüşü gibi karanlıkta yürümek gibi değil de

akademik bir şekilde düzgün ilerlese daha güzel olur. Birçok konuda Türkiye’de bu şekilde devam ediyor, kervanı hep yolda düzüyoruz.” (K2/Ç.E.14-17)

Olumlu görüş beyan eden katılımcılar özellikle pedagoji eğitimi ihtiyacına değinmiştir. Kurumdaki çocukların mahrumiyetlerine ve kurumda karşılaştıkları problemlere karşı çözüm odaklı olmayı, alacakları eğitimle ilişkilendirmiştir:

“Muhakkak sosyal, psikolojik eğitim almak. Yani normal, ebeveyni olan çocuk gibi düşünmemek lazım; çünkü o birçok şeyden mahrum kalmış, eksik kalmış. O nesle, o gruba yaklaşım eğitimini akademik eğitimle desteklemekte fayda var. Şimdi alınan eğitim ne kadar kaliteli olursa ne kadar fazla olursa verimlilik o kadar artar.” (E3/Ç.E.14-16)

“Mutlaka hocaların donanımlı gitmeleri lazım. Özellikle Diyanet görevlilerinin o kurumlara giderken bir din psikolojisinden, pedagojik eğitimden geçmesi gerek. Çünkü oraya gittiği zaman ne yapacağını, nasıl hareket edeceğinizi iyi bilmelisiniz.” (E6/S.E.9-12)

Diğer bir katılımcı da çocuklarla kurulacak sağlam bir duygusal iletişim için akademik eğitime olan ihtiyacı vurgulamıştır:

“...Onlarla ilgilenen bir psikolog gibi onların yaşadığı travmaları, o hani küçükçük körpe kalplerinde, ruh dünyalarında nasıl etkili oluşturabileceğini ve aslında bizim onlara yaklaşırken ne taraftan yaklaştığımızı, kalbine dokunabileceğimizi... Bizim onlara eğitim hizmetini sunarken aslında aynı zamanda hayata tutundurmak ve onları sevgi dolu bir bağ kurmamız için bir takım akademik destekler almamız gerekiyor.” (K5/Ç.E.10-12)

Katılımcılardan 7’si (%26) ise verilen hizmet içi eğitim geliştirildiği takdirde akademik bir eğitime ihtiyaç duyulmayacağı düşüncesindedir. Katılımcılardan bazıları personelin geçmiş birikiminin iyi olması ve daha geliştirilmiş bir hizmet içi eğitim alması halinde; *“Sağlam bir ilahiyat eğitiminiz varsa, okumalarınız varsa üstüne de okumalar yaptıysanız bir de üzerine güzel hazırlanmış bir hizmet içi eğitimle boşlukları baya doldurmuş olursunuz bence.” (K12/ÇODEM, Ç.E.13-18)*. Katılımcıların bir kısmı da uygulamalı bir eğitim yöntemi ile ayrıca bir akademik eğitime gerek kalmayacağını savunmaktadır:

“... Akademiklerden ziyade sahayı bilmek gerekiyor. Yani teorisi başka sahadaki pratiği çok çok başka. Her hafta mesela çeşitli şeyler hazırlayarak gidiyorduk. Heyecanla şunu yapalım, bunu yapalım ama oraya girince bütün hepsi rafa kalkıyor.

O yüzden mesela hizmet içi eğitimde uygulamaya yönelik kısımlar olsa hani birebir biraz çalışmalar yapmış olsak akademik eğitime gerek kalmaz.” (K11/ ÇODEM, Ç.E.13-18).

Bir katılımcı ise eğitim süresinin iyileştirilmesi halinde verilen eğitimin yeterli olacağı görüşündedir.

4 katılımcı alınan hizmet içi eğitimle birlikte kişinin kendi gayreti ve çabasıyla akademik bir eğitime gerek olmadığı görüşünü ifade etmişlerdir: “...Yani olabildiğince güzel bir fonksiyonu yerine getirmişler. Diyanet'tekilere gerçekten müteşekkirimiz. Yani genel haliyle yeterli bence.” (K8/S.E.10-13) “...Eğitim yerli yerince bence. Onun haricinde bir eğitime gerek var mıdır sorusuna o yüzden gerek yok diyorum.” (K1/Ç.E.10-12). Katılımcılardan K13 (Ç.E.7-10) ise personelin kurum görevinde temel bilmesi gerekenleri bildiği takdirde yeterli olduğunu düşünmektedir: “Yeni başlayacaklar ve yıllardır devam edenler için bazı noktalar dikkat edilmesi gereken, üzerinde durulması gereken ya da yapılması gereken şeyler üzerinde durduğunda başka bir eğitime gerek görmüyorum açıkçası.” Eğitimin yeterli olduğunu ve farklı bir akademik eğitime gerek olmadığını ifade eden katılımcıların tümünün 7-13 yaş grubunda görev aldığı saptanmıştır. Belirtilen yaş grubunun ergen grubuna kıyasla daha uyumlu olması yüksek ihtimalle daha az problemle karşılaşılmasına neden olmuştur. Personel görüşleri arasındaki farklılığın sebebi bu bağlamda ele alınabilir.

3.2. Diyanet Personelinin Müfredata İlişkin Görüşleri

Bu bölümde *Etkinliklerle Değerler Eğitimi* kitabı çerçevesinde belirlenen müfredat³⁰ ilişkin personelin yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmede “Hizmet süresince belirlenen müfredatın yeterli, yetersiz veya iyileştirilir yönlerinin olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi konuda ve neden?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle müfredatın yeterli, geliştirilebilir ve yetersiz yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

³⁰ Bkz. Araştırmanın ikinci bölümünde “Müfredat Kapsamında Etkinliklerle Değerler Eğitimi Kitabı” başlığı altında müfredat ele alınmıştır.

3.2.1. Müfredatın Yeterli Olduğu Düşünülen Yönleri

Müfredatın yeterliliğine dair olumlu görüş bildiren 6 katılımcının (%22) olduğu gözlenmiştir. Bu hususta 3 katılımcının, müfredatın uzmanlar tarafından hazırlanmasına vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. “...Zaten Değerler Eğitimi kitabı hani komisyon tarafından hazırlanmış. Öğrenci gruplarının dikkatini çekecek şekilde hakikaten çok güzel hazırlanmış. Gerçekten takdire şayan. O çocuklarımızın, yavrularımızın inşallah eksikliklerini giderilmek için uygun olduğunu düşünüyorum.” (E7/Ç.E.14-17).

Katılımcılardan K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) “Etkinliklerle Değerler Eğitimi” kitabının basımı gerçekleşmeden önce müfredatın sisteminden bahsetmiştir: “Şimdi öncesinde iller bazında biz kendi çapımızda yapıyorduk. Hani nasıl olmalı diye. Başkanlıkla Bakanlıklar arası protokolle, daha disipline bir şekilde illere ve ilçelere yayılımıyla birlikte hani bu müfredat dediğimiz kelimenin içi gerçekten dolmaya başladı.” Akabinde müfredatın oluşum sürecine ve amacına değinmiştir:

“Geçmişe dönük bu yolda bu tarz müfredat olmaksızın yol alan meslektaşlarımızın tecrübeleriyle de Başkanlık bu anlamda bu kıymetli arkadaşlarımızı dinledi. Alanında uzman kişilerle yani hem sahada çalışan din görevlisi arkadaşların tecrübeleri hem de bu konuda alanlarında uzman kişilerin bir araya gelmesiyle birbirimize hani yol göstermiş, yol haritası çizmiş olduk. Çünkü bana göre profesyonelliktir müfredatın belirli olması...”

DİB’in müfredat programını belirlerken hem alanında uzman eğitimcilerle çalışması hem de sahada görev almış tecrübeli Diyanet personelinin görüşlerini almış olması eğitim süresince nerede, ne yapılması gerektiği konusunda köşe taşlarının oluşturulması açısından önemlidir.

Diğer bir katılımcı müfredatın titizlikle hazırlandığını ve tüm çocuk hizmetleri kuruluşlarına hitap edebildiği düşünmektedir: “Bu müfredattaki seçilen konular zaten özel olarak seçilen konular. Yani ortadaki bütün Çocuk evlerine giden olsun, ÇODEM’e ya da Sevgi evlerine gidenler olsun, ben Diyanet’in çıkartmış olduğu Değerler Eğitimi kitabındaki müfredatı yeterli buluyorum.” (K15/Ç.E.15-18, S.E.15-18).

Müfredatın yeterli olması hususunda diğer değinilen nokta ise içeriğinin çeşitli olmasıdır: “Yani yeterli olduğunu düşünüyorum aslında bana göre. Çünkü bayağı bir içerik var orada. Kitaplar, kataloglar hepsi hazırlanmış. Yani onlar iyi bir şekilde işlenirse o

çocuklara bir eksik kalmayacak yani. Yeterli olduğunu düşünüyorum.” (E8/S.E.10-13)
“Müfredat gerçekten çok dolu ve çok güncel, çok güzel hazırlanmış.” (E11/Ç.E.10-13).

3.2.2. Müfredatın Geliştirilmesi Gereken ve Yetersiz Olduğu Düşünülen Yönleri

Müfredatın geliştirilmesi gerekliliğine ve yetersiz kaldığına dair düşüncelerini ifade eden toplam 23 (%85) katılımcı olduğu saptanmıştır. Bu görece yüksek oranın bizzat sahada hizmet veren görevliler tarafından bildirilmesi ciddiye alınması gereken bir husustur. Katılımcıların bu konudaki görüşleri, mevcut müfredatın sınırlıklarını, hangi konularda iyileştirilmesi veya yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koyma hususunda yararlı olacaktır.

Din eğitimi müfredatını belirleme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlardan biri muhataba görelilik ilkesidir. Bu ilke, din ve değerler eğitiminin her aşamasında aranılan bir şart olmakla birlikte, eğitimin diğer aşamalarını yönlendirmesi sebebiyle, müfredatı belirleme noktasında en etkin şekilde kullanılmalıdır. Muhatabın yaşı, bilişsel, psikososyal özellikleri vb. gibi durumlarının isabetli şekilde teşhis edilmesi ile hazırlanan müfredat, hedeflenen gayeye ulaşmadaki başarı oranını arttıracaktır.³¹

Katılımcılardan 6’sı müfredatın tüm yaşlara uygunluğu hususunda yetersiz kaldığını dile getirmiş ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir: *“O etkinlik kısımları yani ben kendi grubum için söylüyorum, onların seviyesinin çok altında kalıyor. Etkinlik şifahi olarak, takrir metoduyla yapabileceğimiz etkinlikleri yapıyoruz; ama diğer materyalli olan kısımlar bizim gruba çok gidecek gibi değil.” (K7/ÇODEM)* Diğer katılımcı ise çocukların etkinlik kısmında tepki gösterdiğini belirtmişlerdir: *“Biraz basit gibi geliyor onlara. Hatta bazen böyle oyunlar falan var ya ‘bu ne diyor ilkokul çocuğu gibi?’ İşte iplerle, mandallarla böyle oyunlarımız oluyor. ‘Çocuk gibi iş’ diyor, beğenmiyorlar.” (K14/ÇODEM)* Bu hususu ifade eden tüm katılımcıların 13-18 yaş arası gruba eğitim hizmeti sunduğu görülmektedir.

Katılımcılardan 5’i müfredatın geliştirilmesinin ve konuları başka kaynaklarla desteklemenin zorunluluğunu ifade etmiştir: *“Bazı konularda geliştirilmesi gerekiyor. Tek başına müfredat yeterli değil; başvurduğumuz başka kaynaklar olmak zorunda. Küçük çocuklara gidiyoruz onların kavramları anlayabilmesi için değişik oyunlar,*

³¹ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 121-123; Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 72-73.

değişik teknikler bilmek zorundayız.” (K2/Ç.E.14-17). Bu hususta din hizmeti veren personelin farklı sahih kaynaklarla konunun içeriğini zenginleştirmesi, gerektiğinde teknolojiiden istifade ederek görsel ve işitsel yönlerle konuları cazip hale getirmesi eğitimin etkinliği açısından önemlidir.³²

K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18) *“O bize bir yol haritası... Güzel hazırlanmış gerçekten. Çünkü içerisinde materyalleri var, ayetleri, hadisleri... Çocukların psikolojisine, vereceğiniz yaş gruplarına seviye belirlenmiş. Ama bizim çocuklar dikkati çok dağınık çocuklar, o konuda yetersiz kalıyor maalesef.”* şeklinde açıklama yapmıştır. Bu noktada 13-18 yaş grubunda görev yapan katılımcının ifade ettiğı korunmaya muhtaç çocuklarda sıkça görülen dikkat dağınıklığı problemine çözüm olarak, çocukların ilgilerine göre farklı din ve değerler eğitimi yöntemleri geliştirilebilir.

Muhataba görelilik ilkesinin iki ana temel unsuru, öğrencinin gelişimi ile ilişkili hazır bulunuşluk düzeyi ve muhatabın ihtiyaç durumudur. Katılımcıların ifadelerinden, belirlenen müfredatın çocukların hazır bulunuşluk düzeyine uygun olmadığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında din ve değerler eğitimi müfredatının geliştirilmesinde ikinci temel unsur olarak muhatabın ihtiyaçlarını göz önüne almak önemlidir. Buradaki gaye, muhatabın geçmişte yaşadığı ve gelecekte yaşaması muhtemel olaylara yönelik gereksinimlerini karşılayacak ilkelerin müfredata dahil edilmesi şeklinde açıklanabilir.³³ Dolayısıyla belirlenen eğitim anlayışı, çocukların mevcut ve muhtemel ihtiyaçlarının karşılamasına yönelik olmalıdır.

Bu minvalde 7 katılımcı belirlenen müfredatın çocukların ihtiyacını karşılama noktasında yetersiz kaldığı görüşünü beyan etmiştir. Bir katılımcı müfredatın çocukların din ve değerler eğitimi konusundaki eksikliklerine uyum sağlamadığını düşünmektedir:

“Müfredatımız daha elle tutulur gibi ama bizim daha çok görünmeyenle alakalı, ahlakla alakalı sıkıntımız var. Ona göre bir müfredat hazırlanmalıdır. Ya da hayatı algılayışla, dünya ve ahiret dengesiyle alakalı sıkıntımız var. İslam’ın şartından gidiyor kitap ve bunlar parmakla saydığımız şeyler. Çocukların daha arka planda problemleri var. O problemleri tespit etmek lazım. Yaşam tarzı olarak dünya ve

³² Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 75.

³³ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 122.

ahiret hayatını dengeleyen bir yaşam sunmamız gerekiyor.” (K2/ ÇODEM, Ç.E.13-18)

K9 (S.E.7-10) ve K10 (S.E.7-10, Ç.E.13-18) müfredat hazırlanırken çocukların geçmiş yaşantılarından kaynaklanan içinde bulundukları olumsuz ruhsal durumun göz ardı edildiğini düşünmektedir. Buna ilaveten K10 özel gereksinimi olan çocuklara verilen müfredat ile Kur'an kurslarında verilen müfredatın aynı olmasını eleştirmiştir:

“Aslında bizim saçma bir durumumuz var, müfredat yetişkinlerde de aynı, çocuklarda da aynı. Üstüne dezavantajlı çocuklarda da aynı... Hep aynı şeyle başlıyor. Baktığınızda bugün bizim Kur'an kursunda yetişkinlere belirlenen müfredat da aynı oraya gittiğinde de aynı. Ama karşımda dezavantajlı çocuk olduğu için çok daha bambaşka, çocukların büyüdüğü ortam farklı, yaşadıkları şeyler farklı.”

Katılımcılardan K9 ise müfredatın yetersiz olduğu görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

“İşte hep aynı yerde kopuyoruz. Müfredatta ne var? Sevgi var, hoşgörü var, empati var ama öbür tarafta Allah'a kızgın... Çocukta adalet duygusu yok ki yaşadıklarından dolayı. Çocuk adaletine inanmıyor. Sen adalet duygusu olmayan bir çocuğa nasıl hoşgörüden bahsedeceksin. Adalet duygusu olmayan bir çocuğa nasıl empati, sevgi, saygı diyeceksin? Allah'a olan kızgınlığı bütün o değerler eğitimi içerisinde koyduğumuz kavramların hepsini silip süpürüyor. O yüzden evet bir müfredat var. Bir kitap var. Sen bunları yaptın mı diye sorarsanız yapmadım, çünkü yapmaya çalıştığım da ilerleyemiyorum.”

Esasen K9 tarafından dile getirilen husus son derece önemlidir. Yani muhatabın özel durumunu dikkate almayan bir din ve değerler eğitiminin başarılı olması mümkün değildir. Din ve değerler eğitiminde beklenen başarının sağlanabilmesi için bu kurumlardaki öğrencilerin her birinin kendine özgü yaşamışlıkları öncelikli olarak dikkate alınarak bir planlama yapılma, ihtiyaca göre bir içerik oluşturulmalı ve duruma özel bir yol ve yöntem takip edilmelidir.

Katılımcılardan 3'ü çocukların ders dışı etkinliklere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. E3 (Ç.E.14-16) yapılacak aktivitelerin Diyanet personeli ve çocuk arasındaki bağı kuvvetlendirdiği görüşündedir:

“Müfredatla gitseydim zaten çocuklar istemezdi. Bu bize verilen müfredatı da kötülemek babında söyleyemiyorum. Çocuklar sosyal faaliyet, televizyon seyretmek,

film seyretmek işte beraber onlarla bir zekâ oyunu oynamak, farklı şeyler yapmak, daha çok yakınlaştırıyor. Mesela çiğ köfte götürüyordum. Beraber çiğ köfte yiyoruz. O günü öyle geçiriyorduk sohbetle. E şimdi git sınıfta ders anlatır gibi anlatmak çocukları itiyor. Belki işte bu sosyal yönleri herkes düşünemeyebilir. Dolayısıyla bu müfredat içerisine sosyalliklerle alakalı bir şeyler ilave edilebilir.”

Sunulan eğitim müfredatının, çocukların gündelik deneyimleri ile öğretilmesi planlanan bilgi arasında ilişki kurularak hazırlanması öngörülen kazanımları elde etmeyi kolaylaştırmaktadır.³⁴ Fakat yetersizliğine dair görüşlerden biri müfredatın teoriye yönelik olup pratikte karşılık bulamamasıdır. 6 katılımcı müfredatın hayatın dışında kaldığını, sahada karşılık bulmadığını düşünerek yeni içeriklerin eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir:

“Müfredat çok sığ kalıyor, çok teorik kalıyor. Daha çok hayatın içinden olabilir. Yani böyle sanki o içindeki faaliyetler, uygulamalar falan biraz hayatın dışından gibi.” (E5/Ç.E.10-14).

“Bize Değerler Eğitimi kitabı veriliyor ama onların çoğunu işleyemiyoruz. Oradaki şeyler konu olarak yeterli ama nasıl desem? Sahadaki uygulamaya uyumlu değil diye düşünüyorum. Güzel bilgiler var ama gerçekte öyle değil yani. Sahaya inince işler değişiyor. Müfredatı takip edecek olsak birinci dersi geçemeyiz.” (E1/ÇODEM).

Katılımcılardan 8’i bu tür kurumlarda belirli bir müfredatı takip etmenin zor olduğu düşüncesindedir. Bu katılımcılar, çocukların gerek genel psikososyal durumuna gerek gün içerisindeki psikososyal durumuna göre hareket etmenin önemini ifade etmiştir. Bu katılımcılardan 3’ü kurumdaki gün içindeki yaşanan olaylara göre çocukların durumunun değişkenlik gösterdiğini; dolayısıyla kendilerinin müfredata uyum sağlayamadıklarını yaşadıkları örnek üzerinden belirtmiştir:

“Mesela geçen hafta gittiğimiz grupta ders yapamadık. Müdür telefonları yasak etmiş, bu onlar için çok büyük bir kriz olmuş tabii. Hepsi isyan eder vaziyette dolaşıyorlar. ‘Haydi bakalım, ders işleyelim’ desem kimse oturup dinlemez. Ben de oturdum onların telefonla ilgili dertlerini dinledim, telefon olmayınca neler yapabileceklerini konuştuk, aslında ne kadar zaman harcadığımızdan bahsettik. Ben müfredattaki kitaplara iman konusunu anlatamam ki o durumda onlara.” (K3/ÇODEM, S.E.15-18).

³⁴ Köylü - Altaş, *Din eğitimi*, 218.

“...Yan evde biri kriz geçirmiş ambulans gelmiş. E çocukların hepsi camlarda olup biteni izliyor. Bakıyorum ders anlatılacak bir ortam yok, zorlayamıyorsunuz. Müfredatı kime uygulamaya çalıştığımızı tekrar düşünmemiz gerekiyor.” (E12/Ç.E.14-17).

Bunun yanında bazı katılımcılar ise çocukların genel psikososyal durumu ile müfredatın uyumlu olmadığı düşüncesindedir:

“...Çünkü öyle başka bir dünya var ki. Müfredat falan epeyce ileri seviyeler. Bir kere çocuğun bizi kabullenmesi gerekiyor.” (K11/ ÇODEM, Ç.E.13-18)

“Açıkçası ben müfredata uyamıyorum. Çocukların psikolojik durumu Allah'ın sıfatlarını öğrenebilecek durumda değil ki, anlatsam da karşılık bulmayacak zaten. O yüzden ben kendim ilerliyorum bir şekilde.” (E2/ÇODEM, S.E.15-18)

Katılımcılardan K3 (ÇODEM, S.E.15-18) müfredatın kurum dinamikleri ile çeliştiğini, çocukların sürekli değişkenlik göstermesinden dolayı belli bir sırayla işlemenin pek mümkün olmadığını düşünmektedir:

“Müfredat aslında her konuya değiniyor ama sabit bir öğrenciyi düşünerek hazırlanmış. Allah'a imandan başlayıp ahiret gününe imana kadar devam ettiyse, karşında 10 tane öğrenci var bunları baştan sona kadar anlatmayı öngörüyor. Ama bizim karşımadaki kitle öyle değil. Ben Allah'a imandan başlıyorum ahirete imana varana kadar neredeyse bütün çocuklar değişmiş oluyor maalesef, bu noktada belki alternatif bir çözüm bulunabilir.”

Buna ek olarak K15 (Ç.E.15-18, S.E.15-18) ise kurumda uzun süreli verilen din ve değerler eğitiminde müfredatın yetersiz kaldığını ifade etmektedir: *“...Bir eve bir sene boyunca gittiğinizde bu kitap yeterli oluyor. Ama ben mesela dört senedir gittiğim ev var. İster istemez bir kitabın geliştirilmiş hali gerekiyor. Yani o zaman mecburen müfredat dışında hareket etmek zorunda kalıyoruz.”*

Katılımcılardan E4 kurumda verilen eğitimin ilk yıllarında müfredatın olmaması durumunu eleştirmiş; personelin sorunlarla karşılaştığını ifade etmiştir: *“İlk gittiğimiz zaman müfredat da verilmedi. Ama bu çocuklar hassas çocuklar. Biz bu çocuklara ne anlatacağız? Bunu nasıl aktaracağız? Nasıl anlatacağız? Hep birlikte konuşuyorduk herkes sıkıntı yaşadığını söylüyordu.”* Belki de ilk defa özel bir grupta karşı karşıya kalan Diyanet personelinin, eğitim başında mevcut bir müfredat ve kaynaktan yoksun oluşu çocuklar ve personel açısından göreve dezavantajla başlanmasına sebep olmuştur.

Katılımcılardan E10 (S.E.10-13) müfredatın yetersizliğine ilişkin görüşünü belirttikten sonra çocuklara verilen eğitimi, fırsat eğitimi olarak gördüğünü dolayısıyla müfredata bağlı kalmayıp ihtiyaca göre hareket ettiğini ifade etmiştir:

“Onun haricinde yani müfredat olarak elimize bir şey vermişlerdi ama buna çok bağlı kalamadım. Daha evvel söylemişlerdi. Hani fırsat eğitimi gibi düşünüyoruz zaten benim anladığım kadarıyla. Müfredat yetiştirmek gibi bir durumumuz yok. Ben orada ihtiyaç ne gördüysem onun üzerinden gitmeye çalışıyorum. Ramazansa, Ramazan üzerinden, işte mesela Mehdi Nebi'ye vefaydı bu haftanın konusu. Onun haricinde işte bir şey olduysa onlar çok mesela bazen soru sormak istiyorlar. Bu hafta siz sorun. Onların sorularını cevaplıyoruz. Bu şekilde.”

Katılımcılardan bazıları müfredatın yeterlilik meselesine ek olarak din görevlisi veya öğretmenin formasyonunun duruma veya muhataba göre esnek davranmayı, konuya ilave ve çıkarmalar yapmayı mümkün kılabilmesine işaret etmektedir.

“Ama biz hiçbir vaazımıza da konuşmamıza da sadece elimizdeki tek yol haritasıyla gitmeyiz. Heybemizde mutlaka o gün olan şartlara uygun bir şeyler olmak zorunda. Yoksa karşılığını bulmaz. O yüzden tek bir yol haritasıyla değil; cebinizde birçok kaynağınız, beslendiğiniz şey olmak zorunda. Birkaç alternatif oluşturarak gidiyoruz. Evet, yapılan çalışma güzel ama sizin de kendinizi bu anlamda muhatabınıza göre, kitleye göre renklendirmeniz gerekiyor” K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18).

Bu hususa başka bir katılımcı çocukların, konuya hâkimiyet düzeyini iyi algılayabildiklerini ve buna bağlı olarak konuya gösterdikleri ilgi ve alakanın değiştiğini düşünmektedir:

“O değeri onlara anlatırken benim öncesinde kendimi beslemiş olmam lazım ve şu da var hani karşıdaki ben o gün hazırlanıp mı gitmişim hazırlanmadan mı gitmişim çok anlayabiliyorlar. Puan verin desem kesinlikle doğru puan verirler. Hatta ben konunun altını ne kadar doldurabilirsem çocuklar o kadar ilgili oluyor.” (K5/ Ç.E.10-12).

Katılımcılardan K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) verilen müfredatın Diyanet personeli tarafından duruma göre esnetilebilir olmasını önemsemektedir:

“...Ama müfredatı birebir uymak mıdır asıl olan dersiniz, kesinlikle hayır. O gün çocuğun gözündeki bir damla yaşa dair o duygu paylaşımını dinlemeniz ve onun ona değer vermeniz o gün itikadi bir konuda Allah'a imanı anlatmanızdan daha değerlidir. Yani birazcık da zamana ve zemine göre esnetmesini bilen kişiler tarafından müfredatın varlığı kıymetlidir.”

3.3. Diyanet Personeli ve Kurum Personelinin İş Birliği Durumuna İlişkin Görüşler

Diyanet personelinin verdikleri din ve değerler eğitiminin daha etkin hale gelmesini sağlayan önemli etkenlerden biri şüphesiz kurum personeli ile iş birliği düzeyidir. Araştırma öncesi belirlenen bu hipotezi değerlendirmek üzere Diyanet personeline “Sosyal hizmetlere bağlı kurumlardaki yöneticiler ile iş birliği durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz? Kurum yöneticilerinin hizmete yönelik beklentileri nelerdir ve bu durum sizi nasıl etkilemektedir?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde belirlenen alt başlıklarda kurumlar arası iş birliği düzeyi saptanmıştır. Katılımcılardan gelen pozitif yönlü cevaplara baktığımızda olumlu iletişim, saygı, destek ve koordinasyon temalarına değinildiği görülmüştür. Negatif yönlü cevaplarda ise iletişimsizlik, mesleki anlamda iş birliğinin olmaması durumu, koordinasyonsuzluk ve kurum personelinin çocuklar üzerindeki değişim beklentisinin Diyanet personeline yansması temalarına değinildiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan bazıları protokol sonrası iş birliği durumunun değiştiğine vurgu yapmış, bazıları da kurum personelinin değişmesiyle tutum değişikliğinin olduğunu ifade etmiştir.

3.3.1. İş Birliğinin İstenilen Düzeyde Olduğuna İlişkin Görüşler

Katılımcılardan 16'sı (%59) kurum yöneticileri ile olumlu iletişim sürdürdüğünü belirtmiştir. Bu durum Diyanet görevlileri için önemli bir etkidir; çünkü personeller arasındaki olumlu iletişim hem Diyanet personelinin kurum aidiyetinin ve görev bilincinin oluşmasında hem de sunulan hizmetin verimliliğini arttırmasında büyük rol oynayabilir.

“Siz kuruma adım attığınızdan andan itibaren sadece yönetici değil orada çaycıyla bile bir iletişiminiz olması lazım çocuklara yardım edebilmek için. Bu noktada kurulan ilişki çok önemli hani sizi gerçekten ekipten hissedерlerse o zaman sorunları sizinle paylaşıp danışıyorlar. Şey gibi düşünün, bir makinenin çarkı gibisiniz oraya

girdiğinizde. O çarktan bir dişli olmak için oradakilerin yardımına ihtiyacınız var.”
(K6/ÇODEM, Ç.E.13-18.)

3 katılımcı, kurum personelinin çocukların psikososyal ve bilişsel durumuna daha hâkim olduğunu; dolayısıyla bu noktada iletişim kurmanın verilecek eğitimin metodunu belirlemede önemli olduğunu düşünmektedir. “...Çünkü onlar yedi yirmi dört oradalar, o çocukların psikolojisini, yaşadıklarını, o günkü yaşadıkları sıkıntıyı, sorunu hepsini çok iyi gözlemledikleri ve bildikleri size yardımcı oluyorlar.” (E2/ÇODEM, S.E.15-18). Bununla birlikte kurum personelinin görevleri itibari ile çocukların eksiklerini ve ihtiyaçlarını tespit edebilmesi daha mümkündür. O yüzden Diyanet personeli yönlendirmesi ile anlatılacak konuların muhtevasının belirlenmesi, çocuklara sunulan din ve değerler eğitimi için kazanç olarak görülebilir: “...Mesela temizlikte problem oluyor. Diyorlar ki ‘hocam bunlara temizlikten anlatın.’ İşte böyle ‘büyüklerle saygıdan anlatın.’ Onlar bize hep bu şekilde şey yaptı bir nevi yol gösterdi. Benim onlarla bu şekilde irtibatım oldu. Çok olumluydu şükür.” (E9/Ç.E.15-18)

Yine kurum personelinin beklentisinin çocukların mevcut durumuna göre şekillendiğini katılımcılardan E1 (ÇODEM) şu şekilde ifade etmiştir. “Ya onlar böyle hani sihirli değnek gibi hemen bir hoca geldi değişecek ortam zannetmiyorlar tabii. Çocukların farkındalar. Bizde oluyor ara sıra, ‘ne yaparsam yapayım olmuyor’ moduna giriyoruz.” Gerek katılımcılar ve gerekse diğer çalışanların zaman zaman yaşadıkları bu umutsuzluk halini bertaraf eden şey ise, “az da olsa, bir kişi de olsa yararlı olunabilirse o da çok şeydir” düşüncesidir.

Din ve bedensel sağlık arasında olumlu bir ilişkinin olduğu, dindarlık eğiliminin yüksek olması durumunda alkol, uyuşturucu ve tütün gibi maddelerin kullanımında menfi bir tutum izlendiği görülmüştür.³⁵ Dolayısıyla iki kurum personelinin de bu bilinci taşıyarak iş birliği içinde hareket etmesi din ve değerler eğitiminin çocuklar üzerindeki etkisini anlayarak kötü alışkanlıklardan kurtarmayı gaye edinmesi gerekmektedir.

Katılımcılardan 9’u kurum yetkili ve görevlilerinden destek ve saygı gördüğünü ifade etmiştir. Çocuklara verdikleri dinî ve ahlaki değerlerin

³⁵ Ali Ayten, “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13/1 (2013), 25-26.

kazanımı ve devamlı hale gelebilmesi için özellikle evlerde görevli personelin yardımcı olması önemli bir husustur:

“Onlar bizim için kesinlikle alan açıyorlar, saygı duyuyorlar, destekliyorlar. Hatta biz ödev verdiğimizde takibini yapıyorlar. Orada sadece haftada bir dersle etkili olmak zor. Biz her gün de gitsek o anneler o çocuklarda bir yaşam şekline dönüştürebiliyorlarsa ancak o zaman anlamlı ve isabetli olur zaten.” (K1/Ç.E.10-12)

“Annelerle dirsek temasındayız. Çocuğun o değerleri benimsemesi noktasında biz daha çok yüksekte duruyoruz. Ama annelerin o imkânı sağlaması noktasında ya da evlerin sorunlarıyla ilgili iletişimde tabii ki çok önemli. Örneğin Kur'an-ı Kerim'i öğretilim yazın diye düşünmüştüm bu pandemi sürecinde. Hazır çocukların okulu yokken onlara Kur'an-ı Kerim öğretti. Sonra ben haftada bir gittiğimde onları dinledim. Ezberlerinde bazı mahreçleri değişirse onları düzelttik. O yüzden anneler önemli. Çocukların giyim tarzı, oturuşu-kalkışı adap dediğimiz şey onları sıradan çocuk anneden öğreniyorsa kurumlarda da bu görevlilerden öğreniyor. (K5/Ç.E.10-12)

Katılımcılardan 3'ü personeller arası koordinasyonun olduğuna vurgu yapmıştır. K4 (Ç.E.10-15, S.E.15-18) amaç birliğinin koordine olmayı getirdiğini ve beklentilerin de buna göre şekillendiğini düşünmektedir: *“İki kurum arasında koordinasyonu sağlamak ve orada etkili bir din eğitimi, çocuklara sunmak... Onların da aslında bizden istediği bu ve bizlerin de amacı bu. Bu yüzden oradayız. Onlarda bizden bunu beliyorlar.” K14 (ÇODEM) ise koordineli hareket etmenin farklı faaliyetlere alan açtığını bu bakımdan yönetimin tavrının son derece önemli olduğunu ifade etmiştir: “... yönetim bu konuda, dinî eğitim konusunda gerçekten çok istekli, hevesli. Her desteği vermeye hazır, maddi ve manevi. Mesela kandil günlerinde, bayramlarda falan program hazırlıyoruz. Onunla ilgili her türlü şeyde arkamızdalar. O yüzden yönetim çok önemli.”*

Kurumda sağlanan sağlıklı iletişim ve iş birliği durumu çocuklara sunulacak her türlü faydalı hizmetin sürdürülebilirliğini destekleyecek ve yeni alanlar açılmasına vesile olacaktır. Katılımcıların ifadeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

3.3.2. İş Birliğinin Yeterli Olmadığına İlişkin Görüşler

Katılımcılardan 11'inin (%41) kurum yöneticileri ile iletişimsizlik yaşadıkları veya zaman zaman olumlu iletişim sürdüremedikleri tespit edilmiştir.

“Aslında çok da bir iş birliğinden söz edemeyeceğim. Ev anneleriyle, ev öğretmenleri var. Gidemediğimiz zaman onlara haber veriyoruz. Onun dışında müdür beyle sanırım üç yıl önce bir kez bir toplantı yaptık. Müdür bey şimdi değişmiş, yeni müdür beni tanımıyor örneğin. Direkt benle bir kontağa geçmedi.” (K10/S.E.7-10, Ç.E.13-18) “O konuda, çok kopuğuz. Yakın bir dönemde burada İl Müdürlüğünde bir toplantı oldu. Orada da üstünkörü, oldu mu, oldu tarzında toplantı gerçekleştirildi.” (E4/Ç.E.9-11).

Kurumlarda verilen din ve değerler eğitiminin sistemli olması için katılımcıların yakındığı iletişimsizlik durumuna bir çözümün getirilmesi zorunludur. Bu konuda Başkanlığın ve Bakanlığın ana birimlerinden verilecek talimat ve yapılacak takip, sorunu çözüme ulaştırmada etkili olabilir.

Katılımcılardan K7 (ÇODEM) kurum personeli ile mesleki anlamda paylaşımın ve iş birliğinin olmadığını ifade ederek bunun kurumdaki görevini kötü etkilediğini belirtmiştir:

“Benim en büyük yaram bu aslında. İdareciler derken sadece şu ana kadar biriyle muhatap olabildim. Güler yüz, saygı, hürmet. Bunlarda hiçbir problem yok. Ama bundan öte hiçbir ilişkimiz yok. Malum muhatabı tanıdığınız zaman olaya yaklaşımınız çok daha farklı olur. O konuda onlardan destek bekliyorum ama yok. Ben hangi olayın üzerine gittiğimi bilmiyorum bazen. O gün kurumda neler yaşanmış. En azından onları biliyor olsam belki daha farklı şeylere değinirim. Ya da çocukların psikolojisini bilerek o anda derse girerim. Bazen diyorlar ki ‘hocam az önce karakoldan geldik.’ Olayı bilmiyorum. Ne diyeceğimi bilmiyorum. Çocuklara bir şey sorsan o da etik olmuyor.”

Diyanet personelinin din ve değerler eğitimi sürecinde karşılaştığı problemlere karşı mesleki dayanışmanın olmaması ve kurum tarafından destek verilmemesi hem çocukların eğitimine ilişkin hem de Diyanet personelinin görevine ilişkin pek çok soruna sebep olabilir. Dolayısıyla her iki kurum da karşılaşılan sorunlara karşı çözüm odaklı yaklaşmayı, zorluklara karşı kolaylaştırıcı olmayı ve belirlenen iş birliği politikası ile hareket etmeyi amaç edinmelidir.

Katılımcılardan 6'sı ise kurum çalışanlarının çocuklar üzerindeki değişim beklentisinin kendi görevlerine olumsuz yansımaları üzerine görüşlerini beyan etmişlerdir.

"...Bizden beklentileri çok fazla bu anlamda. Kuruma gittiğimde benden çocuklara abdesti, namazı anlat diyorlar ama benim amacım ve hedefim –namaz temel bir ibadet ama- daha öncesinde düzeltmeleri gereken inançla, dünya görüşüyle ilgili sıkıntı ve sorunları var. Ben bunlar üzerine eğilmeye çalışıyorum ama anneler biraz daha pratik üzerine düşünüyorlar. En çok dedikleri şey 'dua ezberlet'. Bu konuda onlara bunu anlatmakta biraz zorlanıyorum." (E10/ S.E.10-13)

"Kurum olarak dini öğretmenlerin derdindeler. Aman namazı öğretelim, orucu, zekâtı öğretelim, dinin emirlerini öğretelim. Ama daha çok ahlaki yönden değişimleri gerekiyor. Ama o zaman da 'hocalar geliyorlar, gidiyorlar ama hiç ortada bir şey yok, kızlar yine böyle' oluyor adı." (K8/ S.E.10-13).

Din ve değerler eğitimin hedefini, dinî bilgi aktarmak olarak gören kurum personeline doğru bakış açısı kazandırılması ve verilen eğitimin gayesinin anlaşılması önemlidir. Bu hususta kurum personelinin verilen hizmetin ve görevin kapsamına ilişkin bilgilendirilmesi bu soruna çözüm getirebilir.

3.3.3. İş Birliğinin Zamansal ve Kişisel Olarak Değişmesine İlişkin Görüşler

Katılımcılar, personellerin arasındaki pozitif ve negatif yönlü iletişimle birlikte bazı katılımcılar iş birliği durumunun zamansal ve kişisel olarak değiştiği görüşünü beyan etmişlerdir. Bir katılımcı (K11) kurum personelinin değişimiyle birlikte verilen din ve değerler eğitimine karşı tutum değişikliğini şu şekilde ifade etmiştir:

"... Ama tabii yöneticiden yöneticiye fark ediyor. Yani yönetici biraz daha şey, dinî hassasiyeti olan bir yöneticiyse bizi daha çok destekliyor. Ama dinî hassasiyeti yoksa yani protokolden dolayı çok fazla reddedemiyor ama desteklemiyor da. İşte mesela saatimizi yaptık, tamam daha fazlasını istemiyor."

Aynı katılımcı personelin tutumunun çocuklar üzerindeki etkisinin de gözlemlenebildiğini şu şekilde belirtmiştir:

"Hatta dinî hassasiyeti olan bir yönetici de çocuklar da bize daha sıcaktılar. Davranışlarında olsun, kıyafetlerinde olsun daha olumlu gelişmeler gözlemlemiştik. Anneler ilgiliyse ve çocuğa müşfik davranıyorsa onun sözünü"

daha çok dikkate alıyor. Ve onun dünya görüşünü benimsiyor” (K11/ÇODEM, Ç.E.13-18).

Cevaplara baktığımızda bu görüşe değinen 6 katılımcının daha olduğu görülmüştür.

Katılımcılardan K5 (Ç.E.10-12) ev sorumlularının dinî konularda çocukları yanlış bilgilendirmesinin problem meydana getirdiğini belirtmiştir:

“...Mesela yeri geliyor şu oluyor: Biz çocuklara cehennemdir, Allah’ın azabıdır bahsetmemeye çalışıyoruz. Ama mesela çocuk geliyor diyor ki; şöyle yaparsak cehennemde şu kadar yanacaktık, Allah bizi taş yaparmış. Çocuklarda da bu ilgi çekiyor. Bazı anneler bunu işlemişler. Bizim onların anlattıkları yanlış bilgileri düzeltmemiz gerekiyor, ama zihinlerinde yer etmiş olanı düzeltmek zor oluyor.”

Bu noktada Başkanlık tarafından ev annelerine belli periyotta dinî ve manevi anlamda eğitim vermek yerinde olabilir.

Katılımcılardan 4’ü, 2011 yılında imzalanan protokol ile Diyanet personellerinin kurum tarafından resmi olarak daha çok tanındığı ve kurulan iletişimin protokol sonrası olumlu yönde değiştiği görüşündedir. Bu minvalde kurumda verilen din ve değerler eğitiminin ilk başladığı yıllarda Diyanet personelinin bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

“2010 yılında başladığımızda bize çok iyi bakmıyorlardı. Ders yapmak için çocukları bir yerde toplamak zorundayım, yatakhanelere girmek yasak. ‘Kütüphanede toplayabilirsin’ diyorlar, çocukları kütüphaneye getirmek zor. Televizyon odası var. Televizyon açıkken bir anda siz gidiyorsunuz kurum yetkilileriyle beraber ‘din hocası geldi, hadi bakalım kapatın’ dediğinizde siz zaten eksiyle başlıyorsunuz. Dolayısıyla bunu yapamıyorsunuz. O yüzden ben ilk gittiğimde kızları bahçede topluyordum. Banklara çimenlere oturuyorduk, görenler geliyordu. İlk gittiğim zamanlarda çok belli değildi durumumuz. 2011 protokol yapıldı, kurum da bizi tanıdı.” (K3/ÇODEM, S.E.15-18).

Katılımcılardan K9 (S.E.7-10) alt yapı oluşturulmadan başlanmış bir faaliyet olmasının kurumlar arasındaki iletişimi etkilediğini belirtmiştir: *“Kurumlar arasında kimse ne yapacağını bilmiyordu. Başlarda çok da sıcak bakmıyorlardı bize. Mesela asla yüz yüze bir görüşme imkânımız olmadı, kimle muhatap olduğumu bile bilmiyordum. O da iletişimi zorlaştırıyordu.”* Bürokratik ve resmi işlemlerin uzaması da bazı sorunları beraberinde getirmiştir:

“...Ama öncesinde bizim kurumlar arası böyle bir toplantımız, istişareemiz, görüşmemiz olsaydı, hani ‘biz şu amaçla buradayız’ diyebilseydik birçok şeyi belki de beraber halledecektik. Ben resmi yazım gelene kadar üç hafta kapıdan almadılar. Üç hafta gidip geri döndüm mesela kapıdan, evin annesi beni içeri almadı. Alamadı yani çünkü resmi bir yazı gelmediği için haklı olarak. Hani tepeden inme olmasa bazı şeyler çok daha güzel şeyler olabilir.”

Görülen o ki günümüzde halen Diyanet personeli zaman zaman sıkıntılarla karşılaşsa da protokollerin imzalanmış olması kurumdaki verilen eğitim hizmeti ve Diyanet personeli için büyük bir adımdır.

Katılımcılardan K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) 15 Temmuz’dan önce ve sonra iş birliği ve iletişimin farklılaştığını; kurumlarda 15 Temmuz’un etkisinin hissedildiği ifade etmiştir:

“...Özellikle 15 Temmuz öncesinde bu kurumlarda hem idari bazda ve hem de alt personel bazda ciddi şekilde eleman yetiştirilmiş ve Diyanet’le alakalı konularda önüne set çeken, çaktırmadan aynı dinî yolda yürüdüğü zannını ifade ettiği halde hem set çeken hem zorluk çıkaran personel vardı. Ve çok ciddi ayıklamalar oldu. Yani bu süreçte, özellikle de kurumlar arası ilişki değerlendirdiğinizde 15 Temmuz öncesi ve sonrası bir parantez açabilirsiniz. Yani öğrencinin önünde rencide edilme, oradaki belletmen görevlinin sizin dinî bilginize karışma ya da işte siz gittikten sonra istediği dinî bilgiyi, o çocuğa verme şeklinde böyle bir alttan alta bu tarz hani böyle zihin oymasıyla karşılaştık.”

4. KATILIMCILARIN MESLEKİ ÖZ YETERLİLİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde katılımcıların görevlerine ilişkin kendi yeterliliklerine dair kanaatleri ele alınmış; eğitim sürecinde çocuklara anlatmakta veya öğretme zorlandıkları konular saptanmıştır. Son olarak elde edilen veriler çerçevesinde kurumlarda görevlendirilen Diyanet personelinin dikkat etmeleri gereken hususlara yer verilmiştir.

4.1. Diyanet Personelinin Görevindeki Yeterliliğe İlişkin Görüşleri

Mesleki yeterlilik, mesleğin başarılı şekilde ifa edilmesi için bireyde bulunması gereken özellikler olarak tanımlanmaktadır. Mesleki yeterlilik algısı ise, kişinin görevine ilişkin bilgi ve becerisine olan inancı ve görevinde kendini yeterli görüp görmediği durumudur. Dinî ve ahlaki konularda toplumu aydınlatmayı görev olarak benimseyen Diyanet

personelinin mesleki yeterliğe sahip olması verilen hizmet açısından önem arz etmektedir. Gerek kurumsal performans gerek sunulan hizmetin kalitesi yönünden başarı sağlanması ve hedeflenen kazanımların elde edilmesi için personelin yeterlilik algı düzeyinin yüksek olması gerekmektedir.³⁶

Katılımcılara yönelttiğimiz “Kurumdaki görevinize ilişkin kendi yeterliliğiniz ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevaplarda katılımcıların %10’unun (n=3) yeterli olduğu, %11’inin (n=4) bazen yetersiz olduğu, %29’unun (n=8) yetersiz olduğu ve %48’inin (n=13) kendini sürekli geliştirdiği düşüncesinde olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan kendini yeterli hissedenlerin oranı oldukça düşük olsa da kendini sürekli geliştirdiğini ifade eden katılımcıların oranı olumlu şekilde değerlendirilebilir. Çünkü orta düzeydeki yetersizlik hissi insanı sahip olduğu yetersizliği aşmaya karşı güdülemekteyken; üst düzeyde yaşanan yetersizlik hissi insanı ümitsizliğe düşürmekte ve değersiz hissetmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle Diyanet personelinin görevine ilişkin yetersizlik sebeplerinin tespit edilip bu yönlerde gerekli motivasyonun sağlanması önemlidir.

Katılımcıların yeterlilik algısına ilişkin elde edilen görüşlerin değişkenlerine baktığımızda görev aldıkları süre ve görev aldıkları kurumdaki çocukların yaş grubunda anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Yeterli olduğunu düşünen katılımcıların tümünün 7-14 yaş grubunda 1 yıl görev aldıkları tespit edilmiştir. Yetersiz ve bazen yetersiz hisseden 12 katılımcının 9’u 14-18 yaş grubunda hizmet vermekte ve bu kurumlardaki görev süreleri 3-10 yıl arasında değişmektedir. Kendini sürekli geliştirdiğini ifade eden 14 katılımcının tümünün 2 ila 11 yıl arasında hizmet verdiği, 9’unun 14-18 yaş arasına hizmet verdiği tespit edilmektedir. Dolayısıyla görev süresi ile yeterlilik düzeyi arasında ters bir orantının olduğu ve küçük yaş grubunda görevli personelin kendini daha yeterli hissettiği söylenebilir. Bu durum, bir yıllık görev süreçleri içerisinde fazla sorunla karşılaşmamış olması ve küçük yaş grubundaki çocukların istek ve beklentilerinin ergen gruba kıyasla daha fazla olması gibi nedenlerden kaynaklı olabilir. Görev süresine paralel olarak deneyimlerinin arttığı söyleyebileceğimiz katılımcıların yetersiz hissetmesi bu kanaati doğrular niteliktedir.

³⁶ İbrahim Turan, “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 69.

4.1.1. Yeterli Olduğunu Hissedenlerin Görüşleri

Katılımcılardan 3'ü kendilerini yeterli gördüğünü ifade etmiştir. Bir katılımcı yeterliliğini, motivasyonu ile ilişkilendirmiştir:

“Yeterli olduğuma inanıyorum. Çünkü oradaki çocukların manevi olarak açlığını gördüm. Manevi boşlukta olduğunu gördüm. Çocukların o sevgiye, hem dinî, hem sosyal hem başka yönlerde yani çocukların her yönüyle eğitilmesi gerektiğine inandım ve bu konuda da istekli gittim. Bu da işin üstesinden gelebilmemi sağladı.”
(K13/ Ç.E.7-10)

Diğer bir katılımcı pedagojik olarak kendini yeterli görmektedir: *“Çocuklarla oyunlar oynuyoruz, sohbet ediyoruz, beni hevesle bekliyorlar. Onların dilinden tavırlarından duygularından anladığımı düşünüyorum.”* (E5/ Ç.E.10-14).

E6 (S.E.9-12) ise yeterliliği hakkında geçmiş birikiminin faydalı olduğunu ifade etmiştir: *Yani hem aile değerleriyle yetişmem hem farklı kendi müktesebatımla birleştirtince yeterli geldi. Farklı farklı alanlarda araştırmalar yaptım. Yani bizim donanımımız sahada elhamdülillah yani gayet iyi. Özgüven noktasında hiçbir sıkıntı yaşamadık.”*

4.1.2. Yetersiz Olduğunu Hissedenlerin Görüşleri

8 katılımcının söylemlerinden görevlerine ilişkin yetersizlik hissettikleri tespit edilmiştir. 5 katılımcı pedagojik bilgi eksikliğine, 4'ü çocukların psikolojik durumlarına hâkim olmadığına, 2'si hizmet içi eğitim eksikliğine, 1'i kendi psikolojik durumunun görevine yansıdığına, 1'i hususi olarak alana dair bilgi eksikliğine değinerek yetersiz hissettikleri hususları ifade etmiştir.

5 katılımcı kendilerindeki pedagojik eksikliğin görevlerinde yetersizliğe sebep olduğunu söylemiştir: *“...Dillerinden anlayarak gitmek gerekiyor ama ben anlayamadım sanırım. Kitap okuduk ağır geldi. Bazen nasıl davranayım bilemedim Böyle çok verim almayınca ne yapabilirim diye düşündüm ama çıkamadım işin içinden.”* (E9/ Ç.E.15-18). Katılımcılardan K2 (Ç.E.14-17) buna ilaveten kurumun beklentili olmasını eleştirmiştir:

“...Bazen, ne yapacağımı bilmiyorum çünkü bu çocukların kırılma noktalarını bilmiyoruz. Artı psikolog değilim benden psikolog eğitimi almışım gibi davranmamı bekliyorlar. Pedagog değilim ama öyle davranmamı istiyorlar. Benim için çok geç

kalmış seminerlerle beraber ya da ferdi okumalarımınla beraber yeterli olmamı bekliyorlar ama maalesef bu konuda gerçekten ciddi sıkıntımız var.”

Katılımcılardan 4’ü çocukların psikolojik durumlarına vakıf olamadıkları için yetersiz kaldıklarını belirtmiştir. K3, çocuklardaki hızlı psikolojik değişimlerin olduğunu ve buna uyum sağlayamadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“...Gidiyorum ama ne yapıyorum sorusuna cevap bulamıyorsun. Bugün bunu anlatacağım diye gidiyorsun, ders bile yapamadığın oluyor. Öğrencinin psikolojisine göre değişiyor. Mesela o gün Allah’a iman konusunu anlatırım diyemiyorum. Oraların kendine has bir gündemi var. Gidiyorsunuz bir kız telefonda babasıyla telefonda tartışıyor, birisi annesi gelsin diye bekliyor, gelmemiş. İşte o zamanlarda yetersizliğimi daha iyi anlıyorum.”

2 katılımcı yaşadıkları yetersizlik hissinin sebebini hizmet içi eğitimin eksikliği olarak düşünmektedir. *“...E ama hizmet içi eğitim almadık, seminer almadık. ‘Haydi bu çocuklara ders veriyoruz’ dediler. Şimdi bazı şeylerde tereddüt yaşıyorum, söylesem mi söylemesem mi diye düşünüyorum. Eğitimleri alsaydık böyle olmazdı.”* (E12/Ç.E.14-17)

Katılımcılardan K5 (Ç.E.10-12) kurum bakımındaki çocukların özel bir grup olması sebebiyle farklı bir eğitim ve çabanın gerektiğini fakat kendisinin bundan yoksun olduğunu düşünmektedir: *“...Özel bir grup olduğu için yeri geliyor bazı sordukları şeyler bizim daha önce hiç karşılaşmadığımız şeyler oluyor. Ben Kur’an kursundaki herhangi bir şeyi bir sefer anlattığımda o bilginin yerleştiğini görürken o çocuklarda onu göremiyorum. Bazen sordukları soruların cevabını bile dinlemiyor.”*

Katılımcılardan K2 (Ç.E.14-17) kurum içinde yaşadıklarının veya dinlediklerinin etkisinde kaldığını, bu ruhsal durumun yetersizlik hissini beraberinde getirdiğini şu şekilde belirtmiştir:

“Çok ağır yaşamlar var. Çocuklardan duyduğum şeylerle baş edemiyorum ki çıkmıyor aklımdan bir türlü, onu çıkartıp o çocuğa tarafsız olarak yardımcı bulunmam gerekiyor ve biz bunları gözle görür halde değiliz, genelde görmezden gelmeye alışkınız, insanoğlu olarak problemlerin üstüne örtmeye alışkınız. Kişiden kişiye değişebilir bir durum tabii, ben önümdeki bir problemi halletmeden rahat edemem, ben görevimi yaptım içim rahat diyemem, o problem çözülene kadar hırpalıyorum kendimi.”

Diğer bir katılımcı ise ilaveten kurumdaki görevinin ikincil bir görev olması sebebiyle yetersizlik hissi duyduğunu ifade etmiştir:

“O kadar çok şeyle uğraşıyorum ki çocukların yanına gideceğim günlerde. Kadınlarla, çocuklarla, ailelerle... Keşke sadece ben bu işle meşgul olsaydım. Ya da buna benzer işlerle mesela gençlerle, çocuklarla meşgul olsak. Ama biz bir gün yaşlı teyzelere, bir gün camidekilere bir gün müftülüğe gelen sorulara bir gün üniversitelilere bir gün dezavantajlı gruplara koşturuyoruz. Hangi birine parçalanacağımızı şaşırtıyoruz.” (K5/Ç.E. 10-12).

Özetle, muhatabın özellikleri ile ilgili sorunlara vakıf olunmaması, çocukların travma geçmişinin verilen hizmeti etkilemesi, mesleki anlamda bilgi, beceri ve yeteneklerin eksikliği, verilen görevin daimî olmaması gibi nedenler katılımcıların yetersizlik hissetmesine sebep olmaktadır.

4.1.3. Bazen Yetersiz Olduğunu Hissedenlerin Görüşleri

Katılımcılardan 4'ü görevine ilişkin bazı zamanlarda veya bazı konularda yetersizlik hissettiğini ifade etmiştir. *“Ben kendime puan versem altmış puan veririm. Yani zaman zaman bocalıyorum, yetersiz kalıyorum ama bazen işin içinden çıkabiliyorum. Hani bazı konularla ilgili özel bir eğitim almadık. Ama tecrübelerimize dayanarak bir şekilde yapmaya çalıştık.”* diyen E7 (Ç.E.14-17) bu yetersizlik durumunun hizmet içi eğitimlerle giderilebileceğini düşünmektedir: *“Ama tabii oraya giden arkadaşlar öncelikle hani hizmet içi seminerlere katıldıktan sonra gidilmesi iyi olur. O zaman bu bocalamayı yaşamazlar.”*

Katılımcılardan E4 (Ç.E.9-11) ise kurum bakımındaki çocuklara yaklaşım konusundaki yetersizliğini belirtmiştir:

“Yani bir kere camideki hitap ettiğin ya da sokaktaki hitap ettiğin kitleyle oradaki kitle çok ayrı. Şimdi çocukların dünyasına inebilmek bir de o çocukların dünyasının nasıl anlayıp onların dünyasına hitap edebilmek bayağı bir zor. O konuda bazen yetersiz hissediyordum. Yani yeterli miyim? Biz sadece duvarın hani bir boşluğuna koyulmuş taşlık, tuğla değildik.”

4.1.4. Kendini Sürekli Geliştirmeye Çalışanların Görüşleri

Katılımcılardan 13'ünün soruya “yeterliyim” veya “yetersizim” şeklinde bir cevap vermediği fakat tümünün kendilerini bu konuda geliştirdiklerini ifade ettikleri gözlenmiştir: “Yeterliyim demek hata olur ama yetersizim dersem de haksızlık yapmış olurum. Kendimi sürekli geliştirmeye çalışıyorum.” (K1/Ç.E.10-12)

Bu katılımcılardan 6'sı eğitimle yeterliliğini güçlendirdiğini belirtmiştir.

“...Hani korktum ama Allah'ın izniyle üstesinden gelebiliyor gibiyim. Sürekli okuyorum işime yarayacak bir şeyler araştırıyorum. Dezavantajlı gruplarla hiç açıkçası eğitim, öğretim yapmadık. Ben Kur'an kursu öğreticisiyim. Dolayısıyla bize gelen öğrencinin profilini tahmin edersiniz. O yüzden benim için değişik tecrübe oldu.” (K7/ÇODEM)

Katılımcılardan K4 (Ç.E.10-15, S.E.15-18) ve K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18) kurumdaki çocuklara daha profesyonel şekilde yardım etmek adına akademik eğitim aldığını ifade etmiştir:

“Ben zaten yeterli görmediğim için bu alanda doktora yaptım. Doktora konusu olarak seçmemin önemli nedenlerinden biri, bu çocuklara nasıl yardım ederim diye düşünmemdi. Yeterli miyimdir, onu bilmiyorum ama yeterli olma gayreti içerisinde olduğumu biliyorum. Dolayısıyla yeterlilik kısmı değil ama biz yoldayız diyebiliriz, yolda olmak için de gerek akademik gerek sahada ne yapabiliriz diye düşünmek gerek.”

İki katılımcı geçmişte edindikleri tecrübeler ile kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. E1 (ÇODEM), kurum dışında edindiği bazı tecrübelerle bu çocuklara el uzatmak gerektiğini idrak ettiğini söylemiştir:

“Yokluk içinde bize düşmüş bir vazife... Ama bu çocukları kurtarmak gerektiğini anlayarak, görevimi severek gidiyorum her zaman. Benim geçmişimde de böyle yaralar var. Yeğenlerim var mesela. Şu anda yirmi yaşında olmasına rağmen dişleri bile dökülmeye başladı. Bu met belasına bulaştı. Bu tür çocukların yanında, öyle bir ortamda büyüdüm ben. Öyle gençleri gördüm, hatta bazı çocukların ölümlerine şahit oldum. Bu durum beni her zaman etkiledi, bu yönde ben ne yapabilirim diye sürekli kendime sordum, elimden ne gelirse yapmaya gayret ettim. Bu amaçla, bu niyetle çıktık.”

K11 (ÇODEM, Ç.E.13-18) ise kurumda eğitim verdiği süreç içerisinde edindiği tecrübelerle kendini geliştirdiğini belirtmiştir:

“...Bambaşka bir dünya ve burası ağır bir vaka... Yani sevgi evleri gibi değil. ÇODEM’ler mağduriyet durumuna göre ayrılıyor. Bizim kurum en ağır kurumlardan. Çocuk anneler falan var. İlk başladığımız zaman çok zorlanmıştık, çok yetersiz hissettiğimiz oldu ama şimdi hem oradaki tecrübelerimle hem araştırarak her gün birazcık daha yeterli görüyorum kendimi.”

4.2. Diyanet Personelinin Zorlandıkları Konulara İlişkin Görüşler

Katılımcılara yöneltilen “Hizmet sürenizde zorlandığınız hususlar veya çocuklara anlatmakta ve öğretmekte zorlandığınız konular nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 8: Personelin Zorlandığı Konulara İlişkin Görüşler

Temalar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Disiplin sağlama	7	K8, K14, E2, E6, E9, E11, E12
Dini ve ahlaki sorumlulukları uygulatma	6	K9, E3, E5, E10, E11, E12
İtikadi konular	5	K4, K5, K6, K10, E9
Destek yöntemi	4	K3, K12, K14, E1
Cinsel konular	4	K2, K3, K14, E3
Aile	3	K1, K4, E12
Soyut konular	2	K7, E4
Sevgi	1	K13
Dua	1	K7

4.2.1. Disiplin Sağlama

Katılımcılardan 9’u herhangi spesifik bir konu söylemekten ziyade çocukları disipline etmekte, toplu olarak bir faaliyet yapmakta veya dikkatlerini toplamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların cevaplarına baktığımızda birçoğunun çocuklardaki dikkat eksikliğine vurgu yaptığı görülmüştür:

“Yani ben genel olarak onları oturtmakta, bir şeyler yapmakta zorluk yaşıyorum. Dikkatleri çok dağınık, sürekli başka yerdeler çok belli oluyor. Çünkü çabuk sıkılıyorlar. Hep bitse de gitsek derdindeler hep.” (K8/ S.E.10-13) “Ya disipline

konusunda zorluk çektik. Yani genelde diğer hocalarla da konuştuğumuzda hep bundan yakınıyorlar. Kimisi dinliyor, kimisi dinlemiyor, kimisi başka bir şeyle meşgul. Zorlama şansınız da yok malum. O yüzden bu konuda zorlanıyoruz.” (E6/S.E.9-12).

Bu yüzden bir başka katılımcı çocuklarla birebir ilgilenmenin daha uygun olduğunu ifade etmiştir: “...Sorduğu sorunun cevabını dinlemeyen çocuklar. Bana soru soruyor, arkadaşıyla konuşuyor. O yüzden ben zaten üç, dörtten fazla çocuk almıyorum yanıma. Hatta birebir ilgilenmeye çalışıyorum. Tek olunca daha iyi iletişim kurabiliyoruz.” (K14/ ÇODEM)

4.2.2. Dinî Sorumlulukları ve Ahlaki Değerleri Uygulatma

Katılımcılardan 6’sı dinî sorumlulukları ve ahlaki değerleri öğretmekte veya uygulatmada zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan E10 (S.E.10-13), öğretilen bilginin çocuklar tarafından içselleştirilmediğini belirtmiştir: *böyle ahlaki şeyleri öğretme konusunda çok zafiyet çekiyoruz yani mesela çocuklara anlatıyoruz bir bakıyoruz iki dakika sonra küfrediyor. Hani imanın şartını öğretebiliyorsunuz ama ahlaki konularda çok zorlanıyoruz.”* Diğer bir katılımcı ise çocuklardaki itikadi problemlerin dinî tecrübe kazandırmada engel teşkil ettiğini düşünmektedir: “Yani en çok zorlandığım ibadeti sevdirmeye ve yapma noktasında... Çünkü çok karşılar. Dedim ya onun temeli de zaten Allah’a kızgınlıkları bence.” (E12/ Ç.E.14-17)

E5 (Ç.E.10-14) ise çocukların ibadetleri yapsalar dahi sevilme ihtiyacına binaen yaptıkları görüşündedir: “İbadetler ve sorumluluk... Mesela dua ezberlemek, namaz kılmak asla hiç istemiyorlar. Çok nadir yani böyle o da çoğu zaman senin gözüne girmek için, senin sevgini kazanmak için...”

Demir’in araştırmasındaki bulgulara göre kurumdaki çocukların dörtte birinin dinî görevlerini yerine getirdikleri, diğerlerinin ise ya zaman zaman yaptığı ya da hiç yapmadığı saptanmıştır.³⁷ Dolayısıyla katılımcıların söyledikleri ve önceki araştırmalarda elde edilen bulgular çocukların dinî yaşantıya gerekli özeni göstermediği yönündedir.

³⁷ Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*, 89.

4.2.3. İtikadi Konular

Daha önceki başlıklarda özellikle ergenlik dönemindeki çocukların zihinlerinde Allah'ın varlığına, birliğine dair birtakım soruların ve şüphelerin olduğunu tespit edildi. Katılımcılardan 5'i çocukların bu konularda sorduğu sorulara cevap vermekte zorlandığını söylemiştir. Katılımcılardan K10 (S.E.7-10, Ç.E.13-18) bu sorulara verdiği cevapların çocuklarda nasıl karşılık bulacağına dair endişesini dile getirmiştir:

“...Genç kızlar belli bir sınırdalar, bazıları isyan noktasındalar. Bazıları da soruyorlar ‘şunu desek dinden çıkar mıyız?’ O noktada bir şey desem, nerede durmalıyım ya da bunu söylemek demorize eder mi? Bu konuda biraz kararsız kalıyorum. Çünkü isyana gittikleri noktalar da oluyor. Ama bir yerden düşünmeleri de çok güzel, sorgulamaları....”

Çocukların Allah ile ilgili sorduğu sorularda fiziksel unsurların olması oldukça olağandır. Zihinlerindeki büyüklük algıları mekânla sınırlı olan çocukların “her yerde nazır olan Allah” olgusunu bir yetişkin gibi algılaması mümkün değildir.³⁸ Bu hususta bir katılımcı küçük yaş grubunda çocukların Allah'ın varlığına dair soruları cevaplarırken nasıl bir yöntem kullanması gerektiği konusunda zorluk yaşadığını söylemiştir:

“Çocuklar Allah nerede? Allah her yerde demek ne demek? Masanın altında mı lambanın üstünde mi? Şeklinde değişik sorular, şeyler soruyorlar. İşin ehli olmayan insanlar onlara bu konularda çok konuşmuşlar, onların da zihinleri karışmış. Çocuktaki o soru havada kalıyor sonra da oturtamıyor.”

4.2.4. Destek Yöntemi

Kurum bakımı altındaki çocukların geçmişte yaşadıkları mahrumiyet ve kötü muamele zihinlerinde birtakım soruların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Çocukların en çok sordukları soruların tespitinde yaşadıkları dezavantajlı durumu anlamak ve anlamlandırabilmek adına Diyanet personeline sorular yönelttiği saptanmıştır. Bu hususta katılımcılardan 4'ü çocukların soruları karşısında gerekli dinî ve manevi desteği verirken zaman zaman çaresiz kaldığını ve karşılık bulamadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) ve K14 (ÇODEM) çocukların yaşadığı sıkıntılara karşı destek noktasında yetersiz hissettiğini yaşadıkları örnek üzerinden ifade etmişlerdir:

³⁸ Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, 101.

“...Mesela çocuğun bir tanesi kaçmış gece, birkaç gün bulunamadık. İki hafta sonra baktık ki gelmiş. Böyle dostça samimi bir şekilde sohbet edelim dedik. ‘Hiç korkmadın mı başına bir şey gelir diye karanlık ne bileyim bilmediğin yerler? Dedim. ‘Neden korkacağım ki?’ Çünkü çocuğun başına gelebilecek her şey gelmiş. Hani benim binlerce senaryo geçti zihnimden. Ama yaşayabileceğinin en kötüsünü zaten yaşamış Orada ne diyeceğimi bilememiştim.” “...Kendisine nikahı haram olan bir akrabası tarafından tecavüz edilen on iki yaşındaki kızımız ‘Bana o bunu yaparken senin inandığını söylediğin Allah neredeydi?’ diye sormuştu. Günlerce kendime gelememişim.”

Katılımcılardan E1 (ÇODEM) ise çocuklarla iletişim kurmakta zorlandığını belirtmiştir: *“Çocukların bizden bir şey almaları, nasıl diyeyim bize kapı açmaları zor oluyor. Biz kapıyı çalıyoruz ama bazen yanlış çalabiliyoruz. Ya da onun o hali, tavrı, o anki durumu müsait olmuyor. Kapıyı duymuyor, hiç açmıyor belki de. Muhatap olamıyorsunuz çocukla. Yani bırakın sizi dinlemeyi, bitti mi? diyor.”*

Bu katılımcıların tümünün ÇODEM’de görev yaptığı görülmektedir. Bu hususta görüşlerini bildiren katılımcıların görev sürelerinin 5 yılın üzerinde olması mesleki tecrübelerinin olduğunu göstermiş olsa da buna rağmen destek yöntemi konusunda zorluk yaşamaları hizmet içi eğitim programlarında bu konunun üzerinde daha fazla durulması gerektiğini göstermektedir.

Katılımcılardan K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18) ise görevinin ilk yıllarında çocukların soruları karşısında takınması gereken tavrı bilmediğini fakat zaman içerisinde kanaatince doğru yöntemi bulduğunu ifade etmiştir:

“Bizim çocuklar, tabii bazen çok zorlayıcı farklı sorular sorabiliyorlar. Allah’ın adaleti ile ilgili sorulara ‘Allah’ın takdiridir’ diyemiyorsunuz maalesef. Mesela bir istismar vakası karşınızda... ‘Neden benim abim veya babam, herkes merhametle sahip çıkarken, neden bizimkiler bana kötü davrandı’. Bu sorular karşısında başta çok zorlanıyordum ama bu gibi durumlarda aslında çocuğun sorusuna cevap vermekten ziyade onu anladığınızı hissettirmek, merhametle yaklaşmak, her soruyu cevaplama şeyinde olmamak gerektiğini zamanla anladım. Dolayısıyla o durumlarda anlaşıldığını hissettirmek gerekiyor. Mesela zorlandığımız zamanlar var böyle bir durumla karşılaştığımızda kolay değil, geçekten çok zor.”

Söylev, sosyal hizmet kurumlarında görev yapan 1137 personelle yaptığı anket çalışmasında din görevlilerinin bu kurumlarda görev almaları konusunda istekli olduğunu fakat özellikle danışmanlık konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmiştir.³⁹

4.2.5. Cinsel Konular

Katılımcılardan 3'ü çocuklara cinsel konuları anlatmada zorluk çektiğini ifade etmiştir. Bu katılımcıların tümünün büyük yaş grubu çocuklara eğitim verdiği görülmektedir. *"...Dinde ayıplanacak bir mesele olmaz ama ister istemez insan tabii ki bazı konularda cevap vermekte zorlanıyor. Hep ağırlıklı orası, delikanlılık, ergenlik dönemleri olduğu için."* (E3/ Ç.E.14-16)

Bireyin özellikle ergenlik döneminde psikoseksüel olarak gelişim göstermesi çevresindeki yetişkinler tarafından anlayış gösterilmemesi ve bilgisizlik durumu, bu hususta anormal davranış geliştirmesine ve farklı arayışlarda olmasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla verilecek din eğitiminde ergenliğin başlangıcı ile beraber itinalı bir şekilde bu konularda bilgilendirilmesi gerekmektedir.⁴⁰

K2 (Ç.E.14-17) çocukların toplumdaki gündem olan ve meşru olmayan konulara karşı ilgili olduklarını, bulundukları çevrede yer edinebilmek için bu tarz ilgilerinin olduğunu belirtmiştir: *"Gruplar var okulda şuan en büyük problemimiz bu, biseksüeller, homoseksüeller vesaire, ben kızların anlattığı kadar biliyorum. Farklı grupların içine girmeye çalışıyor çocuklar. Anlatmaya çalışıyorum ama benim de bu konuda çok bilgim yok, o yüzden zorlanıyorum açıkçası."* İki katılımcı ise çocukların travmalarından dolayı yaşadığı cinsel bozukluğa değinmiştir ve bu konularda bilgi eksikliği sebebiyle zorlandıklarını ifade etmişlerdir: *"...Bazen garip sorular soruyorlar, özellikle cinsellikle cinsiyetle alakalı. Ciddi sıkıntı yaşamış, ağır travmalar görmüş çocuklar dolayısıyla bazen farklı eğilimleri oluyor, cinsel olarak değişik olabiliyorlar. O konuları anlatmakta zorlanıyorum bazen. Ama yavaş yavaş okuyup araştırıyorum."* (K3/ ÇODEM, Ç.E.13-18).

³⁹ Ömer Faruk Söylev, "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1 (2017), 279-280.

⁴⁰ Köylü - Altaş, *Din eğitimi*, 213.

4.2.6. Aile

Katılımcılardan 4'ü aile kavramına ilişkin konuları anlatırken zorlandıklarını belirtmiştir. Katılımcıların söylemlerine göre bu durumun çocukların aile mahrumiyetiyle büyümüş olmaları ve aile kavramına dair olumlu veya olumsuz bir hassasiyet geliştirmeleri ile ilişkisi mevcuttur: *“Aile kavramı, anne babaya saygı konuları... Anne baba sevgisiyle yetişmemiş. O yüzden bazı şeyleri kabullenmek istemiyorlar. ‘O niye anne babalık görevini yapmadı?’ diyor. Yani bunları, anne baba sevgisini, anne babaya merhamet konusunu, bunlara aktarırken zorlandığım noktalar var.”* (K4/ Ç.E.10-15, S.E.15-18)

Katılımcılar aile kavramını anlatırken çocuklara nasıl bir dil kullanmaları gerektiği noktasında endişe ettiklerini ifade etmiştir: *“...Öyle bir cevap vereyim ki kırmayayım gönlünü, kalbini. ‘Bize kötü davranan anne babamızın da biz de hakkı var mı?’ gibi... Bunları nasıl anlatacağım bilemedim”* (E12/ Ç.E.14-17). *“Ben aile kavramına nasıl girebileceğimi bilmiyorum ki bu en temel kavramlardan bir tanesi ama ben onlara bunu nasıl ifade edebileceğimi bilmiyorum. Kendi korkularımdan, onların bunu yanlış anlayacağı düşüncesinden dolayı hep erteliyorum.”* (K1/Ç.E.10-12)

4.2.7. Soyut Konular

Katılımcılardan E4 (Ç.E.9-11) soyut kavramları anlatırken zorlandığını söylemiştir: *“...Allah’la, ahiretle, ölümle, meleklerle ilgili böyle soyut kavramlar, gaybi konular olduğu için çocuğun dünyasında bunları anlatmak zor oluyor.”* İlköğretim çağındaki çocuklara Allah’ın varlığı, ahiret kavramları, metafizik konular gibi soyut kavramları anlatmak veya bu konularda sordukları sorulara cevap verebilmek kolay bir durum değildir. Anlayış kapasitelerinin üzerinde olan bu kavramların çocukların gelişimine uygun ve pedagojik esaslara göre anlatılması önemlidir.⁴¹ Bu gibi öğretim tekniği ile ilgili sorunların verilen hizmet içi eğitim ile giderilebilmesi mümkündür.

Katılımcılardan K7 (ÇODEM) ise astral seyahate ilgilerinin olduğunu ve bu konuda yetersiz kaldığını söylemiştir: *“Astral seyahate çok ilgililer. Aklıma geliyor ama yanlış bir şey söylemek de istemiyorum. Hani ne için sorduklarını da bilmiyorum. Şimdi altını doldursam neden sorduğunu bilsem belki daha net cevap verebilirim.”*

⁴¹ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, 37-54.

4.2.8. Sevgi

Çocuğa karşı düzenli ve sağlıklı bir şekilde kurulan duygusal ilişkisi çocuğun ahlak gelişiminde önemli bir role sahiptir.⁴² Bu konuda bir katılımcı çocukların geçmişte yaşadığı sevgi mahrumiyetinden dolayı kavrama yabancılaştıklarını düşünmekte ve o yüzden bu kavramı öğretirken zorlandığını belirtmektedir: “...Çünkü iç dünyalarında hepsi annesi babası olmayan çocuklar değil bunların terk edilmişler. ‘Biz neden buradayız?’ diye soruyorlar. Evet, sevmek çok güzel, Peygamberimiz herkesi sevmiş. Sevmeyi tavsiye ediyoruz. ‘O zaman biz neden sevilmedik?’ diye bir soruları var.” (K13/ Ç.E.7-10)

4.3. Kurumlarda Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşler

Katılımcıların hizmet süresinde çocuklara ve görevlerine ilişkin dikkat etmeleri gereken hususları tespit etmek amacıyla “Bu kurumlarda çocuklara din ve değerler eğitimi veren Diyanet görevlilerinin dikkat etmeleri gereken durumlar nelerdir?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Elde edilen verilerden aynı temaya ait olduğunu düşündüğümüz cevaplar aynı kategori altında tabloda bildirilmiştir.

Tablo 9: Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşler

Temalar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Çocuğun durumuna hâkim olmak	11	K2, K3, K6, K7, K8, K10, K12, E4, E6, E8, E9
Sevgi ve şefkatle yaklaşmak	8	K5, K6, K9, K11, K13, E1, E6, E7
Gönüllülük esasını dikkate almak	8	K5, K10, K11, K12, K15, E5, E10, E12
Her türlü tutum ve davranış	6	K1, K3, K4, K8, K12, K14
Göreve riayet etmek/ Görev bilincinde olmak	6	K2, K4, K13, E2, E3, E7
Kazanım beklentisi taşımamak/ İdealist olmamak	5	K7, K9, K10, K13, E11
Empati yapmak	4	K7, K9, K10, E12
Güven ilişkisi kurmak	3	K2, K6, E7
Mahremiyet sınırına dikkat etmek	2	K5, E3
Motivasyon	1	K6

⁴² Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 28.

4.3.1. Çocuğun Durumuna Hâkim Olma

Çocukların dinî ve ahlaki değerleri sağlıklı bir şekilde almaları gelişim dönemlerine uygun olarak ve sistemli bir şekilde verilen eğitim ile ilişkilidir. Çocukların hassasiyetlerinin ve farklılıklarının göz önünde bulundurulması verilen hizmetin verimli olmasını ve etkinliğini sağlayacaktır.⁴³ Katılımcılardan 11'i bu konuda çocuğun psikolojik, bilişsel ve duygusal durumuna hâkim olunması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcılardan bazıları kurum bakımı altındaki çocukların geçmiş yaşantısının getirdiği duygu durumuna karşı temkinli olmak gerektiğini ve buna dair söylemlerin titizlikle seçilmesi gerektiğini belirtmektedir.

“Karşınızda 10 tane çocuk var, içlerinde evden kaçan kötü yola düşen ve bir süre sonra devletin himayesine alınan çocuklar olabilir. Anne babasını hiç görmemiş, annesi babası tarafından daha çocukken kuruma bırakılan çocuklar olabilir. Orada siz tutup da anne baba hakkını anlatırsanız onların çoğunu bir şekilde incitirsiniz, bu çok hassas bir durum. Cümleleri çok iyi seçmek gerekiyor.” (K3/ ÇODEM, S.E.15-18)

“Kırar mıyım, kırmaz mıyım? Hani kılı kırk yararak bir şeyler anlatmak gerekir. İnce düşünmek gerekiyor. ‘Ben eve gideceğim, evden beni bekliyorlar’ demek bile o çocuğun dünyasında belki yıkımdır. Her şeyi, her zaman söyleyemiyorsunuz. Söylememek gerekiyor. Çocukların tutundukları tek bir dal olabiliyor.” (E4/ Ç.E.9-11).

Katılımcılardan bazıları ihtiyaç durumunun göz önüne alınması gerektiğini: “Çocuğu tanıyıp en elzem olan şeyden başlamak gerekiyor. Mesela bir kelime-i şahadeti bilmek durumunda ya da namazı bilmesi gerekiyordur, Kur'an-ı Kerim'i hatmetmesine gerek yok. Üç beş sure bile olsa yeterli. Ama asgari düzeyde Rabb'ine küsmemesi gerektiğini çocuğa anlatılıp onu sindirmesine yardımcı olmak gerekir.” (E9/ Ç.E.15-18) şeklinde; bazıları ise çocuğun bilişsel durumuna göre eğitim verilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Çocukların ilgisini çekecek şeyle eğitim vermek gerekiyor. Çocuğa oyun içerisinde vermeleri gerekiyor. ‘Hadi bakalım arkadaşlar, beraber abdest alalım, beraber namaz kılalım. Seccademiz nerde, kible ne tarafta gibi.’” (E6/ S.E.9-12).

⁴³ Köylü - Altaş, *Din eğitimi*, 42. Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 8

Katılımcılardan bir diğeri ise çocuğun ruhsal durumu karşısında dinin motive ediciliğinden yararlanılması gerektiğini düşünmektedir: “Onlara dinî eğitimle pozitif ümit verici şeyler aşılması lazım. Hayatın daha güzel olacağını, hayata bağlı ve ümitli olmalarını öğretmemiz gerekiyor.” (E8/ S.E.10-13)

4.3.2. Sevgi ve Merhametle Yaklaşma

Çocuklarla kurulan her iletişimde ve özellikle din eğitiminde gözetilmesi gereken temel prensiplerden biri sevgi, merhamet, hoşgörü ve müsamahadır. Çocuklara iman ve ahlak eğitiminde gösterilen sevgi ve merhamet hem eğitimin İslamî prensiplerle gerçekleştirilmesini hem de çocukların sağlıklı bir bağ kurmasını kolaylaştırarak verilen değeri daha kolay benimsemelerini sağlayacaktır.⁴⁴ Bu hususta katılımcılar kurumlarda görev yaparken çocuklara sevgi ve şefkatle yaklaşmanın önemine vurgu yapmıştır:

“...Sevgi, Diyanet görevlilerinin en çok kavli leyyine ihtiyacı var, mutlaka tebessüm. Kocaman bir gülümsemeyle giriyorum. Ve onlar en çok hani hayatlarında o eksik kalan anne şefkatini ya da erkek görevliyse eğer bir baba şefkatini onlara dinin o güzel kisvesi altında ve Allah'ın cemaat sıfatını tecelli ederek onlara o şekilde vermemiz gerektiğini düşünüyorum.” (K12/ ÇODEM, Ç.E.13-18)

Katılımcılardan E1 (ÇODEM) çocuklara karşı bilgi gereksiniminden ziyade sevgi gereksinimi verilmesinin şart olduğunu; bunu gerçekleştirmek için de personelin kendini geliştirmesi gerektiğini düşünmektedir:

“Zaten bilgi almaya açık değil çocuklar. Orada bir sevgiye, bir dostluğa ihtiyaçları var. Bir de ahlaki değerleri yakalamak için bir kapı lazım. Eksiklerimizi gördükçe ‘çocuklarda fark ettiğimiz değişimler neler oluyor, hangi yönde daha çok etkileniyor?’ bunları sürekli irdelemek lazım. Mesel ‘gelin bakalım, hadi Kur'an öğrenelim, abdest alalım’ bunu yapamazsınız bu çocuklarla. Hatta hiç ders yapmadığımız zamanlar bile yeri geliyor. O çocuk sizi sevdiği zaman sizi dinlemeye başlıyor, itaat etmeye başlıyor. Burada birebir markaj giriyor devreye. Yeri geliyor onlarla oturup bilgisayar oyunları oynuyorum mesela. Tabii o arada namaz vakti geliyor. Bir süre sonra onlar ‘hocam namaz vakti geldi’ demeye başlıyor.”

⁴⁴ Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?, 112.

4.3.3. Gönüllülük Esasını Dikkate Alma

Katılımcılardan 8'i kuruma giderken gönüllülük esası ile gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

“O işin çok bereketli, çok sevap, çok faziletli bir iş olduğunu idrak etmemiz lazım. “Gönüllülük olması lazım. O çocukların yarın kazanılması demek muazzam bir şeydir. Hani diyor ya ‘Allah dostları kimsenin alışveriş yapmadığı dükkanlardan alışveriş yapar.’ O çocukların o sevgi ihtiyaçları karşılanamıyor. İşte oraya gidecek bir insanın ciddi manada Allah rızasının farkında olarak oraya gitmesi lazım.” (E5/ Ç.E.10-14)

Bir katılımcı gönüllülük ilkesinin ardından görevin samimiyetle ile yapıldığında oluşan etkiyi şu şekilde açıklamıştır: *“Çok samimi olunmalı. Bütün samimiyetiyle girilmeli o kapıdan. Sorgulamadan, yargılamadan, Allah rızası için... Bununla kapılar açılır. ‘Saatimi tamamlamalıyım, yazılı olanı yapmalıyım’ gibi sığ bir çerçeveden bakmadan geniş bakarak ve samimi bir şekilde. Öyle olunca çünkü etki ediyor. (K11/ ÇODEM, Ç.E.13-18)* Diğer bir katılımcı ise gönüllü olarak görev yapmanın motive ettiğini düşünmektedir: *“Bambaşka bir yer de açtı aslında gönüllü bir şey yapmak. İnsanı mutlu ediyor. Bir imzayla girebildiğim için kendimi çok mutlu ve şanslı hissediyorum. Normalde girmek, ziyaret etmek bile yasak ya da zor ama bana bu şans verilmiş. Çok kıymetli bir şey diye düşünmek lazım. Bunun bilinciyle gitmek insanı iyi hissettiriyor. (K10/ S.E.7-10, Ç.E.13-18)*

4.3.4. Her türlü Tutum ve Davranış

Katılımcılardan 6'sı kurumlarda görevli Diyanet personelinin her türlü tutum ve davranışına dikkat etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun nedenini bazı katılımcılar kurumsal olarak Diyanet'in temsil edilmesiyle şu şekilde ilişkilendirmişlerdir: *“...Bizler orada temsil noktasındayız, bir kurumu temsil ediyoruz. O yüzden gerek kılık kıyafetinizle gerek duruşunuzla, yani onlarla etkili iletişimde o kadar anlam ifade ediyor ki...”* Bazıları ise toplumdan birinin temsil edilmesiyle irtibatlandırarak açıklamışlardır: *“Kurum dışından biri olarak, anne, abla, teyze olarak her şeye... Görünüşünden, konuşmandan, kullandığı kelimelerden, oturması, kalkması, yemesi içmesi, hatta gülmesi...” (K1/ Ç.E.10-12).*

Katılımcılar çocukların çok iyi gözlem yaptığını dolayısıyla onların rol modele olan ihtiyacına binaen her türlü tutum ve davranışta örneklik yapılması gerektiğini ifade etmiştir: *“Oradaki çocuklar sizi tamamen farklı bir yere konumlandırıyor. Siz onun için bambaşka birisiniz. Rol model olarak hayatı boyunca sizi kendine örnek alacak. Bu noktada işte temsil noktasında mutlaka etkin olunması taraflarıyım.”* (K14/ÇODEM)

Katılımcılardan K12 (ÇODEM, Ç.E.13-18) temsil olma hususunu diğer katılımcılardan daha geniş bir perspektifle ele almıştır:

“...Temsil dediğimiz kelimeyi bütün derinliğiyle yaşayabilmeleri ve yaşayabilmemiz gerekiyor. Çünkü temsil dediğimiz şey kurumu temsil etmek değil. Hüsve-i haseneyi cebine ve gönlüne koyan bir meslektaşım, oraya gittiği zaman neye dikkat etmesi gerektiğini bilir. İslam ahlakını temsilen oraya gider. Diyanet’i temsil etmek bunun yanında çok küçük bir şey kalır. Kıyafetinden sözüne, hitabetinden karşı tarafın varlığını değerli görmeye, her şeye dikkat edilmesi gerekmektedir.”

4.3.5. Göreve Riayet Etmek/ Görev Bilincinde Olma

Katılımcılardan 6’sı yaptıkları göreve riayet edip titizlikle yerine getirilmesi ve görev bilincinde olması gerektiğini düşünmektedir: *“Yaptıkları işin bilincinde ve farkında olmaları gerekiyor. Onlara faydalı olmaya çalışacaksınız, yetiştirmeye çalışacaksınız. Sorumluluklarını ciddiye almak gerekiyor.”* (E2/ ÇODEM, S.E.15-18) Bu bilinci taşımak aynı zamanda Diyanet personeline kurum aidiyetini kazandırarak, çocuklara sunulan hizmetlerde kendini işin bir parçası olarak görmesine vesile olabilir ve göreve ilişkin yeterlilik duygusunu geliştirebilir.

Bir katılımcı ise göreve riayet etmenin önemini çocukların gözüyle ele almıştır: *“Özellikle dediğimiz saatte oraya ulaşmaya çalışıyorduk. Eğer ulaşamayacaksak ona göre daha önceden haber vermek gerekiyor. Dediğimiz saatte mutlaka orada olma gayreti içerisinde olmalıyız. Bu durum onları değerli hissettiriyor.”* (E7/ Ç.E.14-17)

4.3.6. Kazanım Beklentisi Taşımamak/ İdealist Olmamak

5 katılımcı kurumlara giderken idealist olunmaması gerektiği görüşündedir. Çocuklarda kazanımın görülmesi için zamanın gerektiğini belirtmişlerdir. *“Bir ayda, üç ayda, bir yılda o çocukların tabii zihinlerini bir sürü şeyle doldurmak ve onlardan bir geri dönüş*

beklemek zaten mümkün değil.” diyen K7 (ÇODEM) çocuklara asgari düzeyde dinî eğitimi ve manevi desteği verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir: “Çocuklara o kaderden dolayı Rabb'ine küsmemesi gerektiğini anlatmamız lazım. Çocuğa anlatılıp sindirmesine yardımcı olmak gerekir. Tabii ki elimizde öyle sihirli bir değnek yok yani. Bunu sağlayamayız ama. En azından çocuk hiç hayatında duymadım dediği şeyleri duymuş oluyor.”

Beklenti içinde olmanın görevli personelin özgüvenini zedelediğini düşünen K9 (S.E.7-10) şu şekilde ifade etmiştir: “...bir de sistem ondan geri dönüş beklediği için kendisinin hiçbir şey yapamayacağı noktasında öz güven kaybına sebep oluyor bu beklenti. Hemen, ooo süper oldu çocuk. Öyle bir dünya yok. Çok fazla hata yapmaya sebep oluyor beklentiye girmek.” Diğer bir katılımcı ise bu hususta motivasyonun önemine vurgu yapmıştır: “Kurumdan çıktığınızda her zaman böyle, eee, çok iyi performans gösteremeyebiliyorsunuz. Çünkü orada yaşanan bir sıkıntı olmuş olabiliyor ve o olumsuzluk ister istemez hepsine sirayet etmiş olabiliyor. Bazen çıktığınızda bugün çok da bir şey yapamadık gibi hissediyorsunuz ama aslında çok şey yapıyorsunuz.” (K13/ Ç.E.7-10) Eğitimin süreç gerektiren bir eylem olduğunu düşündüğümüzde katılımcıların söyledikleri oldukça önemlidir. Dolayısıyla personelin özgüven eksikliği yaşamaması için katılımcıların bu düşüncelerini dikkate alarak görev yapması gereklidir.

4.3.7. Empati Yapma

Katılımcılardan 4’ü empati konusuna dikkat çekerek Diyanet personelinin çocukların negatif hal durumlarını anlayabildiği takdirde çocuklarla daha etkili bir iletişim bağı kuracağını düşünmüşlerdir: “...Yani benim annem, babam olmasa, ben o yaşlarda olsam ne hissederdim? Empati yapmak... Bunu yapmazsa onu anlayamaz, dünyasına girmesi lazım. Onlar çok hisli çocuklar. Kendilerine yaklaşan insanları hemen fark ediyorlar. ” (E12/ Ç.E.14-17)

Katılımcılardan bazıları empatiye önem vermelerine rağmen bu durumun sempati ile karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

“Bizim kurum olarak empati sorunumuz var maalesef. Empati kuramadığımız için de iletişime geçemiyoruz. Bir de şöyle bir şey var. Empati ile sempatiyi karıştırıyoruz ya da empati noktasında kalacak olan konuyu sempatiğe dönüştürüp çocukların

derdiyle dertlenip enerjimizi tüketip sonra tamamen vazgeçiyoruz çünkü kendimizi kaybediyoruz.” (K10/ S.E.7-10, Ç.E.13-18).

Yine katılımcılardan biri personelin sempati boyutuna geçmesinin rol çatışması getirebileceğini düşünmektedir:

“...O çocuğu anla, yorumla sorun varsa çözüm bul ama evden çıktığında hayatına geri dön. Çünkü sen aynı zamanda bir babasın, aynı zamanda hocasın. Biz o empatiden çıkıp sempatiye gidip o çocuğun dertleriyle öyle yoğuruluyoruz öyle yoruluyoruz ki sonra o çocuğa faydamız, etrafımızdaki diğer kimliklerimize hiçbir faydanız kalmıyor maalesef. Bu yetiştirilme tarzımız ya da mesleğimizle alakalı olabilir.” (E9/ Ç.E.15-18)

4.3.8. Güven İlişkisi Kurma

Katılımcılardan 3’ü çocuklarla güvene dayalı bir ilişki kurmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Verilecek din ve değerler eğitiminde dürüstlüğün faziletli bir erdem olduğu çocuklara her fırsatta ifade edilmesi gerekir. Fakat aynı zamanda öğreticinin dürüstlüğüyle örnek olması söylediğinin etki gücünü arttırarak öğrenci ile güven ilişkisi kurmasını sağlar⁴⁵: *“Yalan söylememek, en önemlisi. Ufacık, önemsiz bir konuda bile yalan söylemiş olsan dahi ‘hoca bile söylediğine göre yalan söylemek kolay bir şey ben de söylerim’ der ya da ‘dindarlar hep böyle’ der. Ne tarafa dönersen dön hepsi problemli durum, o yüzden dürüst olacaksın.” (E7/ Ç.E.14-17).*

Küçüklüğünde terk edilmişlik duygusu yaşamış çocukların herkes tarafından terk edileceği düşüncesi zihinlerini meşgul eden bir durumdur. Katılımcılardan K2 (Ç.E.14-17) bu hassas durumun idrakinde olarak hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedir:

“Uygun olmadığında istediğin bir cami dersini veya vaazını bırakabiliyorsun ama ne olursa olsun orayı bırakamazsın. ‘Gitme hocam’ dediklerinde mecburen kaldığım zamanlar oluyor. O dersi bırakamıyorsun, bırakmayacaksın. Bana ‘Sen onları ya üniversiteye gönderir ya evlendirirsin, öyle bırakırsın’ diyorlar. O çocukları bırakırsan ‘güven vermişti ama bu da bırakıp gitti’ olur. O güveni sürdürmek çok önemli.”

⁴⁵ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 105.

4.3.9. Mahremiyet Sınırına Dikkat Etme

Katılımcılardan K5(Ç.E.10-12) ve E3(Ç.E.14-16) çocuklarla kurulan ilişkide mahremiyet sınırına dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. *“Mahremiyete çok dikkat ederek onlara anlatmak gerekiyor. Herkesin bir sınırı olduğunu, hem bedenle alakalı aynı zamanda hak, hukuk onların da olduğunu anlatmamız lazım. O yüzden hani o yakınlığı kurarken o mahremiyeti de önemsemek çok önemli.”* (K5)

4.3.10. Motivasyon

Katılımcılardan K6 (ÇODEM, Ç.E.13-18) kuruma göreve giderken motivasyonla gidilmesinin önemli olduğunu düşünülmektedir ve bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Yaşadığınız olumsuzluklarınızı dışarıda bırakmak gerekiyor. Çünkü biraz daha olumsuzluğun olduğu bir alana gidiyorsunuz. Canı sıkılan, hayata karşı bıkkınlık göstermiş çocuklarla birlikte olacaksınız. Enerjinizi yüksek tutmak için elinizden gelenin fazlasını yapmanız gerekiyor. Ya da o gün gerçekten canının sıkınsa onu çocuklara ifade etmek gerekiyor. Hatta ben arada ‘şuna üzüldüm, şuna sıkıldım, hayatta her zaman her şey mükemmel gitmiyor, problemler çıkabiliyor. Sizin beni anlayacağınızı düşünüyorum’ diyorum. O zaman zaten çocuklar ‘tabii hocam, anlamaz olur muyuz?’ şeklinde olumluya çevriliyor. Ama sizin genelde enerjinizi yüksek tutmak için gayret etmeniz gerekiyor.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Aile desteğinden mahrum olan korunmaya muhtaç çocukların temel bakım ihtiyaçlarının yanında biyolojik ve psikolojik gelişimlerinin sağlıklı olması, yaşadığı topluma uyum sağlaması, çevresel tehditlere karşı olumlu bir kimlik geliştirmesi gibi nitelikler devlet tarafından sunulacak özel hizmetler ve eğitimlerle mümkündür. Bu noktada ihmal ve istismar edilme, şiddete maruz kalma gibi maddi ve manevi yoksunluk içinde büyüyen çocuklara sunulacak din ve değerler eğitiminin yaşamış oldukları olumsuz duygularını bertaraf etmesinde büyük rol oynayacağı öngörülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetleri bünyesinde yürüttüğü korunmaya muhtaç çocuklara yönelik verilen din ve değerler eğitimi farklı boyutlarıyla incelemektir. Bu bağlamda kurumlarda sunulan din ve değerler eğitiminin gerekliliği ve önemi, çocukların din ve değerler eğitime ilişkin beklentilerinin ve ihtiyaçlarının tespiti, hâlihazırda uygulanan müfredatın ve faaliyetlerin iyileştirilebilir yönleri, kurumlarda görevli Diyanet personelinin yetkinliği ve buna yönelik çalışmaların yeterlilik düzeyi, görev süresince karşılaşılan problemlerin saptanması gibi hususların ortaya koyulması hedeflenmiştir.

Bu amaçla Bursa İl ve İlçe Müftülüklerinde görevli Çocuk Evleri, Sevgi Evleri ve Çocuk Destek Merkezleri'nde korunmaya muhtaç çocuklara din ve değerler eğitimi sunan ve en az 1 yıl görev yapmış 27 Diyanet personeli ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmede katılımcılara 11 soru yöneltilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve bulgular ortaya konmuştur. Araştırma sonuçları 3 ana başlıkta ele alınmıştır.

Katılımcıların kurumlardaki çocuklara verilen din ve değerler eğitiminin gerekliliğine dair görüşleri incelendiğinde tümünün olumlu görüş beyan ettiği görülmektedir. Gerekliliğin nedenine dair her bir katılımcı çocukların ihtiyacına göre verilen eğitimin önemini vurgulamıştır.

Katılımcılara çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının tespit edilmesine ilişkin yöneltilen soruda çocukların en çok itikadi konulara, ilmiyal konularına ve metafizik konulara dair soru sordukları bilgisi elde edilmiştir. Katılımcıların görevli olduğu kurumlara ve yaş gruplarına baktığımızda farklılık arz ettiği görülmektedir. Katılımcılar bu durumun

farkında olacak ki din ve değerler eğitiminde yaşı'n etkisine ilişkin sorulan soruya tümü olumlu cevap vermiştir. Fakat yaşı'n etkisinin yanında çocukların bilişsel, zihinsel, ihtiyaç ve beklentilerinin farklılık göstermesine bağlı bazı değişkenlerin olduğunu; değişkenlerin de en az yaş kadar beklentileri değiştirdiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılara çocukların en çok ihtiyacı olan konulara dair yöneltilen sorudan elde edilen cevaplar ile çocukların en çok sordukları sorular arasında temel benzerliklerin olduğu görülmektedir. Bu durum da personelin çocukların gereksinimlerini iyi okuyabildiklerini göstermektedir.

Araştırmada DİB'in kurumlarda sunduğu din eğitimi hizmetinin gerekliliği aşikâr şekilde ortaya konmuş olsa da mevcut faaliyetlerin yetersiz ve iyileştirilebilir yönlerinin olduğu da gösterilmiştir. Katılımcıların % 85'i belirlenen müfredatın çocukların beklenti ve ihtiyacını karşılamaması, özellikle 14-18 yaş grubundaki çocuklar için yetersiz kalması, çocukların geçmiş yaşantılarının göz önüne alınmadığı gibi hususlarda görüşlerini beyan ederek müfredatın yeterli olmadığı belirtmiştir.

Kurumlarda görevlendirilecek olan Diyanet personeline yönelik verilen hizmet içi eğitim programını katılımcılardan %48'inin almadığı, %19'unun ise görevlendirmeden sonra aldığı saptanmıştır. Katılımcıların ifadelerinden bu durumun hem personelin görevine ilişkin hem de verilen eğitime ilişkin pek çok sıkıntıya yol açtığı görülmüştür. Hizmet içi eğitim programına tabi olan katılımlar ise hizmet içi eğitimin ihtiyacı karşılar nitelikte olmadığını, eğitimin kısa süreli olduğunu, pedagojik bilgi olarak yetersizliğini beyan etmiştir. Buna ilaveten katılımcıların %59'u kurumlarda görevlendirilecek Diyanet personelinin korunmaya muhtaç çocuklar konusunda akademik ve pedagojik bir eğitim alması gerektiğini düşünmektedir.

Diyanet personeli ile kurum personeli arasındaki iş birliği durumuna ilişkin verilerde pozitif ve negatif yönlü görüşlerin yanında kurulan iş birliğinin zamana ve kişiye bağlı olarak değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir.

Sosyal kurumlarda din ve değerler eğitimi sunan Diyanet personelinin yeterliliğine ilişkin kanaatlerini tespit etmek adına sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılardan 8'inin karşılaştıkları sorunlara bağlı olarak görevlerinde yetersiz hissettiği tespit edilmiştir. Bunun yanında katılımcılardan 13'ünün ise kendini sürekli geliştirmeye

çalıştığını ifade etmiştir. Diyanet personelinin ifadelerinden özellikle ağır travma geçmişi olan çocuklarla muhatap olunduğunda yetersizlik hissinin daha fazla yaşandığı gözlenmiştir.

Katılımcıların görevlerine ilişkin zorlandıkları konuların başında çocukları disipline etmek gelmektedir. Yine en çok çocuklara dinî ve ahlaki sorumlulukları uygulatma noktasında problem yaşandığı ve itikadi konuları öğretirken zorlanıldığı tespit edilmiştir.

Kurumda dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin görüşlerde katılımcıların çoğu çocuğun durumuna hâkim olunması gerektiğini, daha sonra ise sevgi ve şefkatle yaklaşmanın ve gönüllülük esası bilinciyle hareket etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Çalışmamızda elde edilen veriler ışığında yaptığımız değerlendirmeleri ve uygulanabilir önerileri belirtmek kanaatimce yerinde ve faydalı olacaktır. Bu önerilerin hâlihazırda verilen hizmetlerde yapılacak olan iyileştirmelere ve yeni faaliyetlere katkı sunması temenni edilmektedir.

- Yaptığım araştırmada kurum bakımı altındaki çocuklara din ve değerler eğitimi verilmesinin önemi ortaya konulmuş olsa da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulan hizmetin daha düzenli ve sistemli hale getirilmesi için yeniden yapılandırılmaya gidilmesi gerekmektedir.
- Diyanet personelinin kurumdaki görevi dışında birçok yerde görev yapıyor olması, personelin kurumdaki görevinin verimliliğini azaltmakla beraber çocukların dinî rehberliğe ihtiyacı olduğunda doğru kaynağa ulaşamamasına sebep olmaktadır. Diyanet personeline verilen bu görevin ikincil bir görev olmasından ziyade daimî olarak verilmesi hem sunulan eğitimin verimliliğini arttıracak hem de çocuklara ulaşılabilirliği kolaylaştıracaktır.
- Kurum için özel tahsis edilmiş bir din eğitimcisinin çocuklar hakkında yeterli bilgiye sahip olması muhataba görelilik ilkesine uygun hareket etmesine vesile olacak ve kurum aidiyeti kazanarak görevine yönelik motivasyonunu arttıracaktır. Bu durum aynı zamanda çocuklar hakkında gizli kalması gereken bilgilerin kurum sınırları dışına çıkmasını engelleyerek kurumdaki mahremiyetin korunmasını da sağlayacaktır.
- Ulaşılmayı hedeflenen kitlenin psikolojik, sosyal ve bilişsel durumları göz önüne alındığında verilen eğitiminin daha titizlikle ve bilinçli olarak sunulması gerekirken

elde edilen verilere baktığımızda katılımcıların çoğunun hizmet içi eğitim almadan görevlendirilmiş olması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla korunmaya muhtaç çocuklar gibi dezavantajlı bir grupla muhatap olan Diyanet personeline görevinden önce gerekli bilgi ve beceriye sahip olması için hizmet içi eğitimin verilmesi zorunluluktur.

- Yine mevcut hizmet içi eğitim incelendiğinde kadına, yaşlıya, mahkuma ve çocuğa hizmet veren tüm sosyal hizmet kurumlarını konu alan kapsamlı bir eğitimin olduğu görülmektedir. Bu durum Diyanet personelinin korunmaya muhtaç çocuklar alanında ihtisaslaşmasına ket vurmaktadır. Hitap edilen muhatapın birbirinden çok farklı olduğu ve belli bir hassasiyetin gerektiği görevlendirmede daha özel alanda eğitimin verilmesi Diyanet personelinin ve eğitimin niteliği için önemlidir.
- Kurumlarda görevlendirilecek Diyanet personelinin mevcut hizmet içi eğitim süresi gibi kısa değil; gerekli her konuya hakkıyla değinebilecek uzunlukta bir eğitime tabi tutulmaları personelin yeterlilik düzeyini ve verilen eğitimin verimliliğini artıracaktır. Hatta hem akademik olarak İlahiyat eğitimi almanın yanında Sosyal Hizmet eğitimi almış alanında uzman personellerin yetiştirilmesi için programların geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte İlahiyat Fakültelerinin lisans programlarında genelde sosyal hizmetlere yönelik özelde ise bu konuya yönelik derslerin yer alması için çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.
- Kurumlarda verilen din eğitimi hizmetine kaynaklık eden “Etkinliklerle Değerler Eğitimi” eserinin çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına göre yeniden ele alınması gerekmektedir. Müfredat kapsamında özellikle 15-18 yaş grubu için farklı eğitim yöntemleri geliştirmeli, içerikler çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmalıdır.
- Korunmaya muhtaç çocuklara verilen din hizmeti faaliyetlerinin tarihsel sürecine ve katılımcıların ifadelerine baktığımızda kurumlarda sunulan din hizmetlerinin kişisel, siyasal ve zamansal olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Çocukların ruh sağlığı için önem arz eden din ve değerler eğitiminin sekteye uğramasını, siyasi bir argüman haline gelmesini ve kişilerin inisiyatifine bırakılmasını engellemek adına hukuksal bir zemine dayamak gereklidir.
- Çocuklara sunulan din hizmetinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için kurumlar arası iş birliğinin olması önemlidir. Kurum personeli ve Diyanet personeline yönelik

verilecek oryantasyon eğitimleri ile kurumlar arasında yaşanan iletişimsizlik, kişiler arası uyumsuzluk durumu ve bunların sebep olduğu menfi durumlar en aza indirgenebilir. Her iki kurum problemlere karşı çözüm odaklı olmayı ve belirlenen iş birliği politikasıyla hareket etmeyi amaç edinmelidir.

- Çocuklar için belirlenen din ve değerler eğitimi süresinin kısa ve yetersiz olması çocuklar ve Diyanet personeli açısından zor bir durumdur. Dolayısıyla mevcut sürenin yeterli düzeye çıkarılması önemlidir.
- Kurumlar arası koordinasyonla ders dışı aktivitelerin yapılması çocukların kişilik gelişimlerini olumlu etkileyecek, dine karşı ilgi oluşturacak ve personelle arasındaki bağı kuvvetlendirecektir.
- Kur'an- Kerim öğrenmek, dua ve sure ezberi yapmak, ibadetleri ayrıntısıyla öğrenmek gibi uzun mesai gerektiren faaliyetler için Diyanet personeline gerekli fırsat vakit sağlanmalıdır. Bu anlamda çocukların okulunun olmadığı yaz dönemlerini değerlendirmek, gönüllü olmak kaydıyla bu tür faaliyetlere alan açmak önemlidir.
- Kurumlarda çocukların yaşına ve ihtiyacına uygun şekilde dinî yayınların, sahih kaynakların bulunduğu kütüphane bölümlerinin oluşturulması ve bu hususta özel bir çalışma ile gerekli takiplerin yapılması çocukların ve hatta kurum personelinin farkındalığını arttırabilir.
- Travma geçmişi olan çocuklarla muhatap olan Diyanet personeline verilecek moral, motivasyon ve psikolojik desteğin ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu hususta belli periyotlarla çalışmaların yapılması, personelin görevine ilişkin motivasyonunu diri tutmasına ve yeterliliğini arttırmasını sağlayacaktır.
- DİB ve ASHB'nin koordinesi ile kurum personeline ve özellikle bizzat çocukların bakımı ile ilgilenen evlerdeki personele gönüllü olarak verilecek din eğitimi, çocuklara verilen değer ve eğitimin desteklenmesi ve sürdürülebilmesi için önemlidir.
- Özellikle 14-18 yaş grubundaki çocuklar için gençlik sorunları üzerine seminerlerin verilmesi, kitap okuma gruplarının oluşturulması, münazaraların düzenlenmesi ile gençlerin araştırmacı ve sorgulayıcı tutumlarının desteklenmelidir. Bu durum çocukların batıl, sapkın ve alternatif olan ideolojilere kaymalarına engel olabilir.

KAYNAKÇA

- Akandere, Osman - Dalda, Ahmet. *Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Yasal Düzenlemeler ve Uygulanması (1923-2016)*. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 1. Basım, 2018.
- Akbulut, Sedide. “Diyanet İşleri Başkanlığının Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri”. *Diyanet Aylık Dergi* 358 (2020), 30-33.
- ASPB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Türkiye’de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önceliyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu*. Ankara: ASPB Yayını, 2017.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı İşbirliği Protokolü, ASPB ve DİB (2011) <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/PROTOKOL.pdf>
- Arı, Abdüsselam. “Yetim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/501-503. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Aşık, Elif- Eker, Fatma. “Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Sorunları ve Başetmeleri”. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 16/2 (2014), 20-31.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. “Toplum Hayatımız Dinin Yeri ve Önemi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 45-49.
- Austin, Vance L. - Sciarpa, Daniel T.. *Çocuklarda ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar*. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım?* İstanbul: Timaş Yayınları, 29. Basım, 2012.
- Ayhan, Aydemir. “Yuvada Din Eğitimi, Milliyet (10 Mart 1990). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Ayhan, Halis - Maviş, Hakkı. “Dârüşşafaka”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9/7-9. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Evlat Edinme”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/527-529, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Ayral, Mehmet Şirin. *Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ayten, Ali. “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (2013), 7-21.
- Bahadır, Abdülkerim. “Ergenlik Dönemi ve Din”. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. ed. Huriye Martı. 112-124. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Bahar, Savaş - Güven, Haluk. “Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme”. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 4/12 (2009), 51-65.
- Balcı, Ergin. “Türkiye’de Çocuk Hizmetleri ve Sosyal Hizmet”. *Sosyal Hizmet “Social Work” Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını Publication of Association of Social Workers*, 6-17.
- Bayraktar Karahan, Fatma. “Sosyal Hizmet Kurumlarında Çocuk ve Gençlere Yönelik Din Hizmetleri”. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. ed. Huriye Martı. 125-134. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2015.
- Bilgin, Vejdi. *Bizi Kuşatan Toplum*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 1. Basım, 2009.

- Boz, Mehmet Naim. “İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar”. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bulut, Aytekin. *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4.basım, 2018.
- Buyrukçu, Ramazan. “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 99-126.
- Coşkunsever, Asude. *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Çağlar, Doğan. “II. Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 15/2 (1982), 1-21.
- Çakır, Özlem. “Sosyal Dışlanma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 4/3 (2002), 83-104.
- Çelik, Yılmaz. “Asr-ı Saâdet’te Kimsesiz Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler”. *İstem* 28 (2016), 369-388.
- ÇDMY, Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 29310 (29 Mart 2015). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150329-1.htm>
- ÇKK, Çocuk Koruma Kanunu. *Resmî Gazete* 9501 (15 Haziran 2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Davarcı Zengin, Yasemin Zeki Salih. “Korunma İhtiyacı Olan Çocukların Rehabilitasyonunda Din Eğitiminin Rolü”. *İslami Araştırmalar* 30/2 (2019), 255-277.
- Demir, Orhan. *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 1. Basım, 2004.
- Dikici, Esra. *Kur’ân’da Yetim Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Yetim Kurumları (Bir Kur’ân Kavramının Kurumsallaşması)*. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği, *Resmî Gazete* 28661 (29 Mayıs 2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130529-16.htm>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Yaşlılar ve Çocuklarla İftar Yaptı” (28 Mayıs 2018). <https://www.diyanet.gov.tr/>
- İhlas Haber Ajansı (İHA), Diyanet’in Kimsesiz Çocuklara Dini Eğitim Hizmeti (22 Ekim 2012). <https://www.ihha.com.tr/>
- Dönmez, Fatma. “Çocukluk Dönemi ve Din”. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. ed. Huriye Martı. 97-111. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Elmacı, Davut. “Günümüzün Yetim Kalan Kuruluşları: Yetiştirme Yurtları”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/4 (2010), 949-970.
- Er Sabuncuoğlu, Melek. “Kurum Bakımı Altındaki Çocukların Psikolojik Özellikleri ve İletişim”. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. ed. Huriye Martı. 56- 69. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Erdem, Elif. *Peygamberimiz ve Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Eryüksel, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Dul Ve Yetimler”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8 (1998), 331-333.

- Gündüz, Turgay. *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Hökelekli, Hayati. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. Dem Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Karacoşkun, M. Doğan vd. *Din Psikolojisi El Kitabı*. Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Karaman, Fikret. *Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik”, Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. ed. Hayrullah Köken. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karataş, Zeki. “Sosyal Hizmet Tarihi: Osmanlı Devleti’nde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları”. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet*, 1/1 (2015), 16-31.
- Karatay, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2007.
- Kılavuz, M. Akif. “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 41-58.
- Kır, İbrahim. “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/36 (2011), 381-404.
- Kocaman, Kasım. “Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi”. *Electronic Turkish Studies* 8/12 (2013), 737-749.
- Koç, Aylin. “Öksüz ve Yetim Çocuklar İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu: Darüşşafaka”. ed. Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Kırmızı Yayınları, 183-194.
- Koç, Bekir. “Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2007), 36-50.
- Koç Kanca, Hatice. “Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri- Uygulamalar- Yöntemler ve Öneriler”. *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 121-153.
- Konanç, Esin. “Türk Hukuk Sisteminde Çocuk İstismarı Ve İhmali”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 20/1 (2019), 1-10.
- Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 27339 (4 Eylül 2009), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/09/20090904-14.htm>
- Kozan, Leyla. *Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012.
- Köylü, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dinî İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 37-54.
- Köylü, Mustafa - Nurullah Altaş (ed.). *Din eğitimi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Kring, Ann M. *Anormal Psikoloji & Psikopatoloji*. Ankara: Nobel Yayınları, 12. Basım, 2019.
- Kula, Naci Mustafa. *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1986.
- Martı, Huriye. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2015.

- Necati, M. Osman. *Kur'an ve Psikoloji*. çev. Hayati Aydın. İstanbul: Fecr Yayınevi, 4. Basım, 2017.
- Milliyet, "Erzurum'da Camiler Yetimlerle Buluşuyor" (21 Ağustos 2014). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>
- Okay, Cüneyd. *Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1999.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2020.
- Özbek, Nadir. "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Dârülhayr-ı Âli" *Tarih ve Toplum* 182 (1999), 11-20.
- Özdemir, Saadettin. "Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2012), 193-211.
- Özdemir, Saadettin. *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları*. Isparta: Tuğra Ofset, 1. Basım, 2002.
- Özdemir, Saadettin. *Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarında (SHÇEK) Din Eğitimi Hizmetleriyle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu, 465- 478. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Parin, Suvat - Bilan, Seda. "Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/14 (2012), 119-128.
- Reçber, Bircan. "Bir Öz saygı Geliştirme Programının Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerin Öz saygı Düzeyleri Üzerinde Etkililiği". *Toplum ve Sosyal Hizmet* 22/1 (2011), 115-132.
- Sağlam, İsmail. "Çocuklarda Davranış Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2001), 209-223.
- Sargın, Nurten. *Çocuklarda Ruh Sağlığı*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2. Basım, 2012.
- Salim, Muammer. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2007.
- Sarıkaya, Makbule. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/34 (2010), 321-338.
- SHK, Sosyal Hizmetler Kanunu (SHK), Resmî Gazete 5799, (24 Mayıs 1983), Kanun No. 2828, <https://www.mevzuat.gov.tr/>
- Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete* 27015 (5 Ekim 2008). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081005-1.htm>
- Söylev, Ömer Faruk. "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (2017).
- Söylev, Ömer Faruk. *Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkanları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

- Şenocak, Hasan. “Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri”. *Journal of Social Policy Conferences* 51 (2010), 177-228.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi Ve Eytâm Sandıkları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 103- 121.
- Taş, Fadime. “Diyanet İşleri Başkanlığının Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/92 (2019), 477-489.
- Tekelioğlu, F.Y. *Yetiştirme Yurdunda Yaşayan 13- 17 Yaş Grubu Okuyan Gençler ile Aileleri Yanında Yaşayan ve Okuyan Aynı Yaş Grubu Gençlerin Ergenlik Problemlerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Tıraşçı, Yaşar - Gören, Süleyman. “Çocuk İstismarı ve İhmali”. *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 70-74.
- Topbaş, Murat. “İnsanlığın Büyük Ayıbı: Cinsel İstismar”. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 4/3 (2004), 76-80.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 9. Basım, 2017.
- Tuncay, Can. *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 1992.
- Turan, İbrahim. “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 47-73.
- Tümkiye, Songül. “Ailesi Yanında ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/4 (2005), 445-459.
- Üstün, Elif - Akman, Berrin. “Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/23 (2002), 229-233.
- Yaban, E. Helin - Yükselen, Arzu. “Korunmaya Muhtaç Yedi-On Bir Yaş Grubundaki Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 18/1 (2007), 49-67.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 29. Basım, 2006.
- Yazıcı, Ergün. “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Ve Çocuk Evleri”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/18 (2012), 499-525.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2018.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Örgür Yayınevi, 17. Basım, 1992.
- Yurdakul, Aytül. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına Bağlı Kurum Bakımında Kalan Çocuklarla Koruyucu Aile Yanında Kalan Çocukların Benlik Saygısı ve Psikososyal Gelişimleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- “IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri”. *Sosyal Açılımlı Din Hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

EKLER

EK-1: Etik Kurul Formu

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
27 Aralık 2019

OTURUM SAYISI
2019-11

KARAR NO 23: Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Şule BUDAK'ın "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak mülakat sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Şule BUDAK'ın "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak mülakat sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucaya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

A circular stamp with the text "T.C." and a signature over it.

EK-2: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

- Hangi kurumda din ve değerler eğitimi veriyorsunuz?
 - Bu kurumda kaç yıldır görev yapıyorsunuz?
 - Mezuniyet durumunuz nedir?
1. Sosyal hizmetlere bağlı kurumlarda çocuklara din ve değerler eğitimi verilmesi hakkında kanaatiniz ne yöndedir? Mevcut olan din ve değerler eğitimini gerekli görüyor musunuz? Neden?
 2. Bu kurumlarda hizmet sunan Diyanet görevlilerine yönelik hizmet içi eğitimi aldınız mı? Aldıysanız eğitimin kapsamı ve yeterliliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu alana özel akademik veya pedagojik ihtiyaç var mı?
 3. Sosyal hizmetlere bağlı kurumlardaki yöneticiler ile iş birliği durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz? Kurum yöneticilerinin hizmete yönelik beklentileri nelerdir ve bu durum sizi nasıl etkilemektedir?
 4. Kurumdaki görevinize ilişkin kendi yeterliliğiniz ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
 5. Hizmet verilen kurumlarda çocukların en çok sordukları sorulara ve en çok ilgilerini çeken konulara dair tespitiniz ne yöndedir?
 6. Kurumlarda din ve değerler eğitimine dair çocukların en çok ihtiyacı olduğunu düşündüğünüz konu/ konular nelerdir?
 7. Din ve değerler eğitimi verirken çocuklara anlatmakta veya öğretmekte en zorlandığınız konular nelerdir?
 8. Verilen din ve değerler eğitiminin farklılaşmasında yaşın etkisi var mıdır? Neden?
 9. Verilen din ve değer eğitimi ile birlikte çocukların zihinsel, duygusal ve ahlakî gelişimlerinde olumlu ya da olumsuz anlamlı bir farkın olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
 10. Hizmet süresince belirlenen müfredatın yeterli, yetersiz veya iyileştirilir yönlerinin olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız hangi konuda ve neden?
 11. Bu kurumlarda çocuklara din ve değerler eğitimi veren Diyanet görevlilerinin dikkat etmeleri gerektiğini düşündüğünüz hususlar nelerdir?